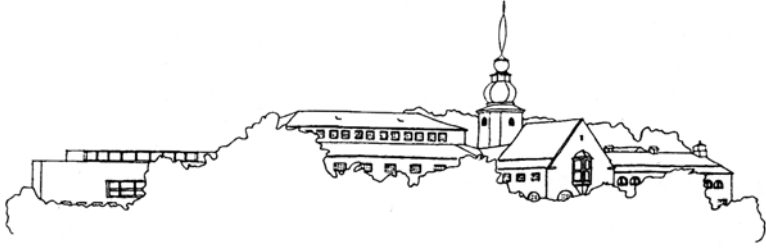

GÖTEBORGS
NATURHISTORISKA
MUSEUM
ÅRSTRYCK 2004

INNEHÅLL

Naturhistoriska museets årsberättelse för 2003 Av Göran Andersson & Sture Myhrén	3
Vertebratavdelningens verksamhet 2003 och faunistiskt nytt om ryggradsdjur Av Göran Nilson	15
Faunistiskt nytt 2003 – insekter Av Torkel Hagström, Charlotte Jonsson & Torsten Nordander	21
Faunistiskt nytt 2003 – snäckor, sniglar och musslor Av Ted von Proschwitz	23
Faunistiskt nytt – marina evertebrater Av Kennet Lundin	37
Göteborgs Biologiska Förening 100 år Av Tommy Blandin	49

GÖTEBORGS
NATURHISTORISKA
MUSEUM

ÅRSTRYCK 2004

Detta årstryck är utgivet med bidrag från
GÖTEBORGS BIOLOGISKA FÖRENING
som under 2004 fyller 100 år

ISSN 0374-7921

Tryckt på Profi matt 115 g, omslag Trucard 220 g.

Tryck: Multitryck, Borås 2004.

Göran Andersson &
Sture Myhrén

Naturhistoriska museets årsberättelse för 2003

En ny förvaltning

Vid utgången av 2002 upplöstes förvaltningen Naturhistoriska museet/Botaniska trädgården och museet gick in i en ny natur- och kulturarvsförvaltning 2003 tillsammans med Studio Västsvensk Konservering (SVK) och Hemslojd Västra Götaland. Denna organisation var från början tänkt att även innefatta Bohusläns museum, Regionmuseum Västra Götaland och Västergötlands museum. Av juridiska skäl kunde inte denna sammanslagning av stiftelser i en förvaltning genomföras.

Gemensamt

Utvecklingen av IT har fortsatt bli en del med vidareutveckling av museets hemsida och intranät samt av databaser för samlingar och arkiv.

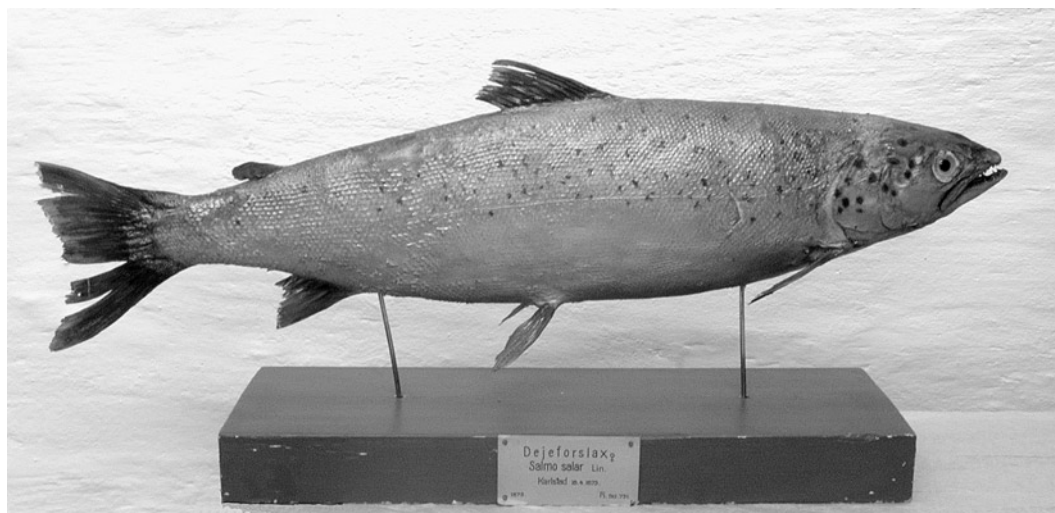
Kompetensutveckling har bedrivits med hjälp av sökta och beviljade medel från EU-fonden Växtkraft mål 3. Blixt deltog tre anställda i en kurs i berättarteknik och stora delar av personalen deltog i en intern data-

utbildning om e-posthantering och Powerpoint. Fyra anställda bevistade museiveckan i Helsingborg.

Hela personalen gjorde ett tvådagars studiebesök på Naturhistoriska riksmuseet i Stockholm 13-14 oktober. Målet var att studera verksamheten och knyta kontakter.

Planeringen av en tillbyggnad för nya magasin har fortsatt enligt styrelseuppdrag och med hjälp av extra beviljade medel från Kulturnämnden. I samarbete med främst hyresvärden KIGAB samt Park- och naturförvaltningen i Göteborg utarbetades en förstudie: *Naturarvet – värt att vårda. Om- och tillbyggnad av Göteborgs Naturhistoriska Museum*. Förstudien godkändes den 15 maj av förvaltningens styrelse, som också förordade ett programsamråd och hemställde hos Regionens kulturnämnd om medel för en arkitekt-tävling. Dessa aktiviteter uppskötts dock till 2004.

Museets *Årstryck 2003* utkom liksom tidigare tack vare medel från museets vänförening, Göteborgs Biologiska Förening.

En av de många torrpreparerade fiskar som restaurerats med bidrag från Orvar och Gertrud Nybelins fond – en bona av Dejeforslax, fångad i Karlstad 1873. Foto: Per Lekholm.

Samlingarnas registrering, vård och bearbetning

Generalkatalogen ökade under året med 176 nummer. Flera av dessa omfattar samlingar med många objekt. Intressanta fynd redovisas i separata artiklar i detta årstryck.

Arbetet med samlingsvården fortsatte efter det 2002 avslutade mögelsaneringsprojektet med hjälp av särskilda medel från FORMAS för stöd till nationella samlingar av biologiskt material. Museet har för åren 2002-2004 erhållit 4 800 000 kr fördelat på tre projekt. Eftersom arbetet inte hann komma igång 2002 fördelas medlen i stort sett på två år. De tre projekten är: *Vård och ökad tillgänglighet till Göteborgs Naturhistoriska Museums vertebratsamlingar* (2 100 000 kr), *Vård och tillgängliggörande av delar av Göteborgs Naturhistoriska Museums vertebratsamlingar* (1 800 000 kr) samt *Vård av våtsamlingarna och dataläggning av museets generalkatalog* (900 000 kr).

Med hjälp av bidrag från Orvar och Gertrud Nybelins fond har restaurering av en gammal, torrpreparerad fisksamling kunnat

påbörjas. Preparaten var från början avsedda för utställningsändamål och uttrangerades som sådana i och med att avgjutningstekniken utvecklades. Idag har de i stället ett mycket stort värde som forskningsobjekt, bl a för DNA-analyser.

Samlingarnas användning

Markfaunainventeringens material är fortlöpande ett värdefullt underlag för miljöövervakningsprojekt. Ett flertal sådana pågår med extern finansiering från länsstyrelser, kommuner m fl.

Museets samlingar är intressanta för många forskare och studeras fortlöpande. Mycket material skickas ut som lån, men forskare besöker även museet för studier.

Utställningsverksamhet

Renoveringen av museets basutställningar har fortsatt. Däggdjurssalen, övre hallen och valsalen blev i stort sett klara under året. Arbetet med fågelgallerierna har påbörjats.

Under året visades 10 tillfälliga utställ-

ningar på museet. Kvar från 2002 var *Viltet och människan*, ett samarbete med Göteborgs Jagtsällskaps Stiftelse, *Den levande skogen*, ett samarbete med Lilla Edets kommun och Skogsvårdsstyrelsen samt *Kretslopp*, som är framställd med bidrag från Regionens Miljönämnd och Kretsloppsnämnden i Göteborg i samarbete med ett antal firmor med kretsloppsanpassade produkter. Nya för året är två samarbeten inom Västra Götalandsregionens museivärld. Utställningen om *konstnårsbröderna von Wright* var ett samarbete med Bohusläns museum och *Slöjdat, i ullig päls och bara skinn* ett inomförvaltningssamarbete med Hemslöjd Västra Götaland.

Programverksamhet

Onsdagsföredrag i samarbete med Folkuniversitetet hölls 9 gånger under våren med temat *Kretslopp* samt 9 gånger under hösten med temat *Natur, djur och växter på populära resmål*. Totalt hade arrangemangen 655 deltagare. Genomsnittligt deltagande per föredrag var för kretslopp 23 och för resmålen 50 personer.

Ett antal helgaktiviteter har genomförts: *Fällar för frusna själar* i samarbete med Hemslöjd Västra Götaland och Nordens Ark, *Leksaksbyttardag*, *Dammens dag* m m. Se även nedan under föreningsamarbete!

Dessutom hölls programpunkter i samband med utställningen om bröderna von

Nedanstående tillfälliga utställningar har visats i och utanför huset under året	Antal veckor på museet	Antal visningsställen
ArtDatabanken	12	
Atlantlax Utställning från Sportfiskarna	20	
Den levande skogen I samarbete med Lilla Edets kommun och Skogsvårdsstyrelsen	52	
Den levande skogen (vandringversion)		10
Dödligt skräp	48	1
Konstnårsbröderna von Wright I samarbete med Bohusläns museum	8	
Kretslopp Ekonomiskt bidrag från Regionens miljönämnd och Kretsloppsnämnden i Göteborg	52	
Slöjdat, i ullig päls och bara skinn I samarbete med Hemslöjd Västra Götaland	15	
Vid ytterskären Akvareller av Jan Falkman. I samarbete med ideella föreningen Västerhavet och Tre Böcker Förlag AB	19	
Viltet och människan I samarbete med Göteborgs Jagtsällskaps Stiftelse	42	
Yngre forskare I samarbete med Flatässkolans miljöforskare	3	
Smärre skyltningar på bibliotek m m		3

Wright, bl a föredrag/visningar av Jan Uddén, Bohusläns museum och Björn Dal, Universitetsbiblioteket i Lund.

11-12 oktober arrangerades en skinsöm-nadskurs och den 9 november en garvningskurs – båda i samarbete med studieförbundet Vuxenskolan.

Äventyrsteaterns forskarfigur Skramle har under året haft ett 20-tal populära skol- och familjeföreställningar i huset.

Museet deltog i *Vetenskapsfestivalen* med lektionsverksamhet och föredrag.

Föreningssamarbete

Museet har ett brett kontaktnät med föreningslivet, vilket bl a berikar programverk-

samheten. Utställningar med levande djur är mycket populära. En *rättutställning* visades i samarbete Svenska Rättsällskapet, *Biets dag* arrangerades i samarbete med Hisingens biodlareförening, *Ryafårets dag* (med fårvallning) i samarbete med Svenska Ryafårföreningen och *Geologins dag* (guldvaskning m m) i samarbete med Geologiska föreningen. *Jul-fest-i-val* arrangerades under 4 söndagar i samarbete med museets vänförening, Göteborgs Biologiska Förening.

Naturvårdsarbete

Under året har arbetet i hög grad varit inriktat på att finna vägar att förena natur- och kulturvården inom den nya Natur- och Kul-

Ett av de ärligen återkommande inslagen i den jul-fest-i-val som museet anordnar i samarbete med sin vänförening är tomten i Malmska valen. Han är mycket uppskattad av barnen. Foto: Kerstin Andersson.

Museilärare Anders Nilsson håller inte lektioner bara i utställningarna utan också i naturen. Amundön bjuder på många olika naturtyper och är en lämplig plats, inte minst när vädret är vackert.

turarvsförvaltningen. Detta har visat sig inte tillhöra de enklaste uppgifterna eftersom natur- och kulturvetare har olika vetenskaplig bakgrund och därmed olika begreppsanvändning, värderingar m m. Tar man däremot naturvårdens och kulturmiljövårdens respektive historia i beaktande, finner man att de uppvisar en likartad historia. Båda har sitt ursprung i skyddande av enskilda objekt för att sedan, i takt med växande kunskaper och insikter, successivt utvecklas till att skydda hela landskap. Det finns alltså gott hopp om att natur- och kulturmiljövården möts och sammansmälter i landskapet.

Museet har fortsatt medverkat i projektet Agenda natur- och kulturarv, även där med inriktning på att få till stånd en integrering av

natur- och kulturmiljövård. Projektet fortsätter en bit in på 2004.

Museet har ingått i referensgruppen för TätortsNära Natur (TNN), som leds av Länsstyrelsen i Västra Götalands län på uppdrag av regeringen. Syftet är att skydda viktiga natur- och kulturmiljöer från att exploateras i våra tre storstadsregioner.

På det praktiska planet har museet på uppdrag av Vägverket utfört en inventering av fågellivet vid Åbromotet i Mölndals kommun och lämnat förslag till åtgärder för att förstärka det vägnära områdets biologiska kvaliteter.

En halv studiedag i praktisk naturvård har genomförts för Parkförvaltningen i Mölndals kommun.

Seminarier och kurser

Symboler för makt och rikedom, ett seminarium om illegal handel med natur- och kulturföremål, hölls i samarbete med SVK, Stadsmuseet, Världsnaturfonden WWF m fl.

En berättarkurs genomfördes på museet i samarbete med Naturhistoriska museers samarbetsorganisation (NAMSA).

Undervisning

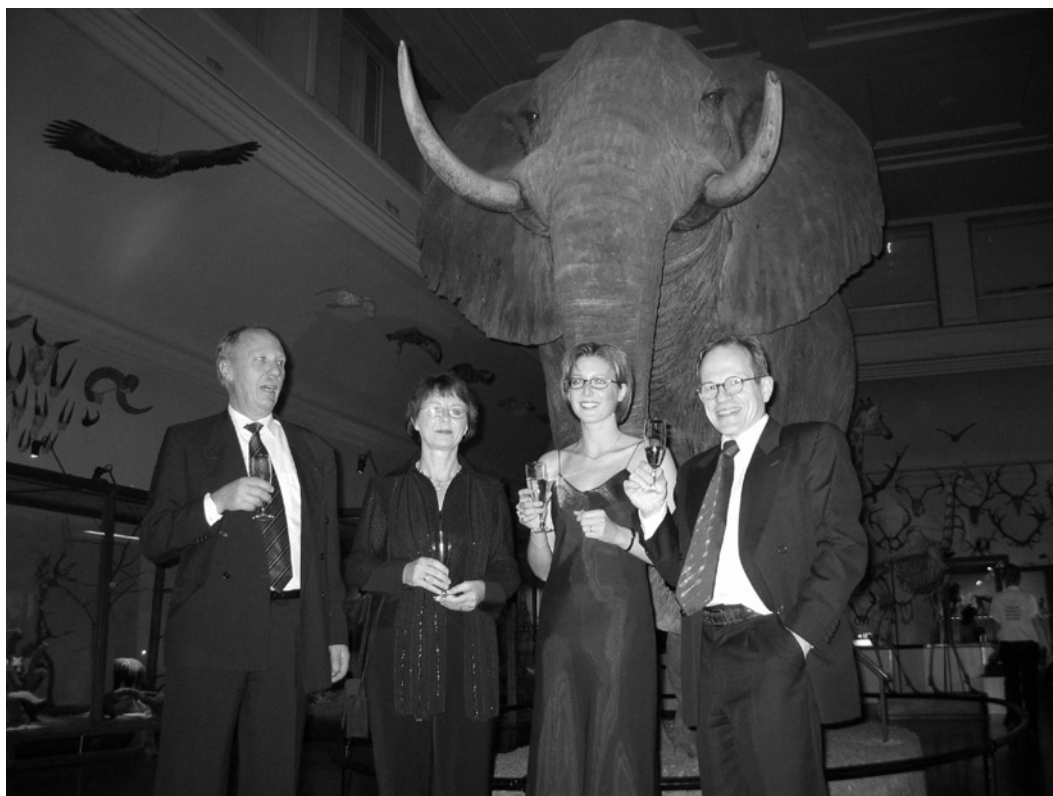
Under året har vid museet genomförts 709 lektioner, en ökning från 2002 med 276 – detta tack vare möjligheten att temporärt förstärka den pedagogiska personalen. Av årets lektioner har 160 genomförts i fält. 154 klasser var från övriga kommuner i VG-regi-

onen. Av dessa har 35 klasser haft lektioner i sin hemkommun i anslutning till vandringsvarianten av skogsutställningen.

Som vanligt genomfördes aktiviteter för barn under loven: februarilovet med tryckning av spårstämplor och iskristaller och novemberlovet med skinn- och pälslöjd. Sommarlovsaktiviteter om fladdermöss, grodor och småkryp ägde rum i Botaniska trädgården i samarbete med projektet Miljöforskningsinformation.

Kulturskolornas dag genomfördes den 10 maj med musikframträdanden samt en utställning av olika konstverk.

Tillsammans med andra kulturinstitutioner i Göteborg har museet deltagit i kul-

Museet används mer och mer som festlokal. Att avnjuta en välkomstdrink invid en mäktig afrikansk elefant är en enastående upplevelse. Foto: Göran Andersson.

Utbudet i museets kafé omfattar till stor del egna produkter. Hembakat uppskattas mycket av besökarna, liksom pepparkakor, som här dekoreras av Linda Bergström.

Foto: Per Lekholm.

turpraktik för studenter på Pedagogen vid ett tillfälle varje termin. Vidare presenterades museet för en grupp pedagogstudenter i samband med höstterminstarten.

TVå studiedagar (idébytdagar) genomfördes för pedagoger i Mölndals kommun.

Zoologiska institutionen vid Göteborgs universitet har vid flera tillfällen förlagt undervisning till museet och museipersonal har medverkat med information.

Publik och försäljning

Under 2003 besöktes museet av 86 856 personer – en höjning sedan förra året men fortfarande långt under 1990-talets siffror. Andelen barn och ungdom är fortsatt hög, 58%, vilket innebär att entréintäkten per besökare är låg: 13,42 kr.

Souvenirförsäljningen per besökare, 6,03 kr, var mycket högre än föregående år och

den bästa sedan 1993, då museet hade en särskild försäljningsdisk under Dinosaurieutställningen. Intäkterna från museets kafé per besökare, 8,95 kr, var också mycket högre än tidigare år och den högsta någonsin!

Marknadsföring

Marknadsföringen under 2002 har bl a bestått av att museet presenterats i informationsfoldern till Göteborgskortet, Upp-täcktsresan, SNFs och STF:s program m fl ställen. Ett vår- och ett höstprogram har getts ut gemensamt med Botaniska trädgården. Annonsering har skett i GP varje vecka samt i publikationer riktade till båtturister, bussresenärer, utländska turister (framför allt Norge och Tyskland), skolungdom m m. Under sommaren fanns en annons på TV4 text-tv (även på Internet). Dessutom har museet nämnts eller medverkat vid många

tillfällen i radio, TV och dagspress. Museet medverkade i Västra Götalandsregionens Visadagar på Svenska Mässan.

Kontakter med omvärlden

Göran Andersson är vice ordförande i Naturhistoriska museers samarbetsorganisation (NAMSA). Han ingår i svenska faunavårdskommitténs specialistgrupp för övriga evertetrater samt i redaktionskommittéerna för Fauna och Flora och Entomologisk Tidskrift.

Torkel Hagström är som en del i sin tjänst djurparkszoolog för Slottsskogen. Vidare har han medverkat i olika radioprogram (P1, P3, P4).

Leif Lithander representerar museet i ringmärkningsnämnden.

Sture Myhrén ingår i en arbetsgrupp för barn- och ungdomskultur i Västra Götalandsregionen samt i motsvarande grupp i Göteborg.

Göran Nilson är ledamot av Europeiska Naturvårdskommittén för reptiler och amfibier (Societas Europaea Herpetologica – Conservation Committee) liksom medlem i International Union for Conservation of Nature (IUCN) – European Reptil/Amphibian Specialist Group, styrelseledamot i organisationen för Världskongresser i Herpetologi (the Executive Board for World Congresses of Herpetology). Han är också styrelseledamot i Stiftelsen Sjöfartsmuseet i Göteborg (Göteborgs universitets representant), ansvarig zoolog för Sjöfartsmuseets Akvarium samt deltidsanställd som ansvarig herpetolog vid Universeum, Sveriges Nationella Vetenskapscentrum. Han ingår i redaktionskommittéerna för tidskrifterna *Asiatic Herpetological Research*, Berkely, Californien; *Russian Journal of Herpetology*, S:t Petersburg,

Ryssland; *Herpetozoa*, Wien, Österrike.

Ted von Proschwitz är ledamot av European Invertebrate Survey, styrelseledamot (Beirat) i Deutsche Malakozoologische Gesellschaft, taxonomical editor i CLECOM-projektet (CheckList of European COntinental Mollusca), ledamot (sekreterare) i svenska faunavårdskommitténs specialistgrupp för övriga evertetrater samt svensk representant i de samnordiska karteringsprojekten för limniska stormusslor och snäckor. Han deltog under 2003 i tre internationella vetenskapliga seminarier/symposier, bl a i det av EU organiserade arbetssymposiet om grynsnäckor (Natura 2000) i Dublin. Han representerade också museet vid länsstyrelsernas miljöövervakningsdagar i Halmstad.

Personal

Museet hade under året 31 tillsvidareanställda (inklusive tjänstlediga) medarbetare, vilka utfört 25,3 årsarbeten. Dessutom fanns 26 medarbetare med tidsbegränsad anställning (vikarier, tim- och projektanställda) som utförde 8,7 årsarbeten. Slutligen har 7 medarbetare i arbetspraktik och liknande utfört ca 3 årsarbeten för museet.

Några i museets personal kunde under året genomföra studieresor tack vare resestipendier från Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg (KVVS).

Två tragiska dödsfall inträffade under året. Helene Lundberg, som fram till 2002 praktiserat och arbetat på museet, avled 1 mars efter en längre tids sjukdom. Hon blev endast 36 år. Gunilla Sahlquist, som arbetat som personalchef i förvaltningen med Botaniska trädgården och följde med museet till den nya Natur- och kulturarvsförvaltningen, avled hastigt den 27 augusti, 59 år gammal.

Alfabetisk förteckning över alla dem som under 2003 mera regelbundet arbetade vid museet. Timanställda med enstaka timmar gjorda är inte medtagna.

Ana Maria Agudelo	Lokalvård
Elisabeth Albertsdotter	Ekonomi, personal, bibliotek, arkiv
Leif Almerbäck	Vaktmästare (tillf.)
Bror Andersson	Datainmatning (tillf.)
Göran Andersson	Museichef
Juan Carlos Arango Guzman	Timanställd – lokalvård
Kerstin Bengs	Receptionist (tjl hela året)
David Bernvi	Vertebrater (tillf.)
Hans-Göran Bjerdén	Arbetspraktik (jan.-april)
Mats Brodin	Ungdomspraktik (jan.-juli)
Elisabeth Bjur	Verksamhetsansvarig utställningar, formgivning
Mikael Brunhage	Vakt (tjl hela året)
Maria Dahlin	Arbetspraktik
Kennert Danielsson	Intendent – undervisning (tjl jan.-aug.)
Charlotte Elisson	Timanställd – entréservice
Samira Englund	Samlingsvård, registrering (projekt) (april-dec.)
Daniel Forsberg	Timanställd – entréservice
Adam Goffe	Timanställd – entréservice
Eva Goffe	Verksamhetsansvarig reception, kafé
Thomas Gütebier	Samlingskonservator (projekt)
Stephan Gyllenhammar	Intendent – miljösamordnare, säkerhet
Elisabeth Hagström	Intendent – utställning, evertebrater
Torkel Hagström	1:e intendent – information, programverksamhet, utställning
Birgitta Hansson	Intendent – evertebrater
Anna Hedberg	Timanställd – entréservice
Pia Herou	Kafé, reception
Sebastian Herou	Timanställd – entréservice
Åsa Holmberg	Samlingsvård, registrering (projekt)
Friederike Johansson	Samlingsvård, registrering (projekt)
Linda Johansson Bergström	Reception, kafé
Malena Johansson	Timanställd – lokalvård, entréservice
Christel Johansson	Zoologisk konservator
Charlotte Jonsson	Samlingsvård, evertebrater (projekt)
Viktor Klaesson	Timanställd – entréservice
Barbara Landelius	Lektionsbokning, lokaluthyrning
Johanna Lange	Timanställd – entréservice
Ulf Larsson	Vaktmästeri, fastighet
Torsten Larsson	Timanställd – lokalvård
Peter Linder	Vaktmästare (tillf.) (maj-dec.)
Per Lekholm	Intendent – IT-ansvarig
Leif Lithander	Intendent – naturvård
Kennet Lundin	Intendent – samlingsvård, evertebrater (projekt) (april-dec.)
Svante Lysén	Konservatorstekniker – vertebrater
Desirée Marciano	Timanställd – entréservice
Ingrid Midsem	Utställningsformgivning, modellteknik
Lena Myhrén	Timanställd – entréservice
Sture Myhrén	1:e intendent – utåtriktad verksamhet, vid behov vik. museichef
Göran Nilson	1:e intendent – vertebrater
Anders Nilsson	Museilärare och tekniker (vik.)
Torsten Nordander	Intendent – evertebrater
Lars Peterson	Museitekniker – utställning
Ted von Proschwitz	1:e intendent – evertebrater
Anna Rinnarv	Timanställd – entréservice
Cecilia Rinnarv	Timanställd – entréservice
Gunnel Sahlin	Lokalvård
Carina Sjöholm	Assistent – vertebrater, mögelsaneringsprojektet (tjl jan.-aug.)

Martin Skredsvik	Reception, kafé
Mats Skredsvik	Teknisk intendent
Jonas Stenström	Timanställd – entréservice
Maria Stålhammar	Timanställd – lokalvård
Annika Westling	Evertebrater (tillf.)
Kristian Wollter	Reception, kafé
Mart Vähi	Snickare
Johanna Zetterlund	Timanställd – entréservice

Ekonomiskt utfall

Året slutade med ett underskott på 531 tkr. Främsta anledningen till årets underskott var kraftigt minskade intäkter på grund av det dåliga besökarantalet. Dessa har dock till viss del kunnat balanseras med besparingar men därtill kom kraftigt höjda elpriser, varför elräkningen blev mycket högre än föregående år.

Museets investeringar under året, omfattande framför allt armaturer till utställningarna och kortlås till innerdörrar, uppgår till ca 150 tkr.

Summary

From 2003 the Göteborg Natural History Museum belongs to a new organisation in Region Västra Götaland – *Natur- och kulturansförvaltningen*.

During 2003 176 new items (singel specimens or collections) have been added to the collections. The vast collections have been cared for with the help of temporary national grants. These projects comprise management and increased accessibility to parts of the collections and computerisation of the main catalogue for all collections.

Material from the scientific collections were sent to scientists all over the world for research projects. Scientists were also visiting the museum for studies in the collections.

Ten temporary exhibitions were shown at the museum.

In addition to the exhibitions the museum has offered a rich and varied program. The shows with living animals were very popular. Evening-lectures were arranged on 18 Wednesdays and special programs on some Sundays. There was also co-operation with different Nature societies.

More than 700 lessons, seminars and other activities were held in the museum during the year.

The number of visitors to the museum during 2003 was 86 856. 58% of these were children.

During 2003 the museum had a permanent staff of 31 persons. Another 26 persons were temporarily employed.

Publicerade skrifter som utarbetats av museets personal eller som helt eller delvis baserats på museets samlingar

- ANDERSSON, G. 2003. Häckande oxel. – *Fauna och Flora 98* (2): 47.
- 2003. Enkelfotingarnas komplicerade värld. – *Fauna och Flora 98* (3): 18-23. [Ill.: Jan-Åke Winqvist.]
- ANDERSSON, G. & MYHRÉN, S. 2003. Naturhistoriska museets årsberättelse för 2002. – *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 2003*: 3-14.
- ANDRÉN, C. & NILSON, G. 2003. Schutzprogramm für die Wechselkröte *Bufo viridis* in Schweden. – In: PODLOUCKY, R. & MANZKE, U. (eds): *Verbreitung, Ökologie und Schutz der Wechselkröte (Bufo viridis)*. *Mertensiella 14*: 270-273.
- BRODIN, L. & ANDERSSON, G. 2003. Minnesord: Gunilla Sahlqvist. – Göteborgs-Posten 14.10.2003.
- CAMERON, R. A. D., COLVILLE, B., FALKNER, G., HOLYOAK, G. A., HORNUNG, E., KILLEEN, I. J., MOORKENS, E. A., POKRYSZKO, B. M., von PROSCHWITZ, T., TATTERSFIELD, P. & VALOVIRTA, I. 2003. Species Accounts for snails of the genus *Vertigo* listed in Annex II of the Habitat Directive: *V. angustior*, *V. genesii*, *V. geyeri* and *V. moulinsiana* (Gastropoda, Pulmonata: Vertiginidae). – *Heldia 5 Sonderbeft 7*: 151-170.

Däggdjursalen är en enastående och mycket vacker utställningslokal, med en av få kvarvarande riktiga djurutställningar. Salen har restaurerats med känsla av Elisabeth Bjur, som här ses med en del av innehavarna. Foto: Per Lekholm.

FALKMAN, J., CARLBERG, A., HAGSTRÖM, T. & HESSLIND, L. 2003. Vid ytterskären, natur, djur och växter i akvarell. – Tre Böcker Förlag AB, 48 sid.

GREER, A. E. & WILSON, G. D. F. 2001. Comments on the scincid lizard genus *Ophiomorus*, with a cladistic analysis of the species. – *Hamadryad* 26 (2): 261-271.

GÜTEBIER, T. 2003. Projekt mögelsanering – samlingarna är räddade, men vad händer sedan? – *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 2003*: 43-54.

HAGNELL, J., SCHANDER, C. & von PROSCHWITZ, T. 2003. Hybridisation in Arionids: the rise of a super slug? – In: DUSSART, G. B. J. (ed.): *Slugs & Snails: Agricultural, Veterinary & Environmental Perspectives (The British Crop Protection Council / The Malacological*

Society of London). Symposium Proceedings No. 80. Alton: 221-226.

HAGSTRÖM, T. 2003. Faunaförändringar och landskapsomvandlingar. – I: FRIZELL, B. & WERNER, M. (eds): *Sveriges nationalatlas: Västra Götaland*: 156-157.

HAGSTRÖM, T. & NORDANDER, T. 2003. Faunistiskt nytt 2002 – insekter och spindeldjur. – *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 2003*: 21-24.

HOLMBERG, Å. & NILSON, G. 2003. Kaukasusexpeditioner med 100 års intervall. – *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 2003*: 55-62.

JOHANSSON, F. & JOHANSSON, C. 2003. En vildkatt till museet. – *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 2003*: 63-66.

- JUEG, U. & von PROSCHWITZ, T. 2003. Ein Freilandfund von *Zonitoides arboreus* (Say 1816) im Landkreis Ludwigslust (Mecklenburg-Vorpommern). – *Mitteilungen der deutschen malakozoologischen Gesellschaft* 69/70: 15-19. [With English summary.]
- LITHANDER, L. Människan, naturen, kulturen och historien. – *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 2003*: 67-80.
- LOGUNOV, D. V. & KRONESTEDT, T. 2003. A review of the genus *Talavera* Peckham and Peckham, 1909 (Araneae, Salticidae). – *Journal of Natural History* 37: 1091-1154.
- LUNDBERG, S. & von PROSCHWITZ, T. 2003. Inventering av musselfaunan i Nyköpingsån vid Sibro, Södermanlands län, 2003. – *Meddelanden från Göteborgs Naturhistoriska Museum* 9: 2-25. [With English summary: A survey of the large freshwater mussels in Nyköpingsån River at Sibro (province of Södermanland, E. Sweden) 2003.]
- LUNDIN, K. 2003. Jättebläckfiskar i Sverige. – *Fauna och Flora* 98 (3): 34-35.
- MALLOW, D., LUDWIG, D. & NILSON, G. 2003. True Vipers. Natural History and Toxicology of Old World Vipers. – *Krieger Publishing Company, Florida*. xiv + 359 sid. + 71 plancher (1.1 - 14.26).
- NILSON, G. 2003. Vertebratavdelningens verksamhet 2002 och faunistiskt nytt om ryggradsdjur. – *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 2003*: 15-20.
- NILSON, G. & GUTBERLET, R. L. 2003. Vipers and pitvipers (Viperidae). – In: HUTCHINS, M., MURPHY, J. B. & SCHLAGER, N. (eds): *Grzimek's Animal Life Encyclopedia, 2nd edition. Vol. 7, Reptiles*: 445-460.
- NILSON, G., RASTEGAR-POUYANI, N., RASTEGAR-POUYANI, E. & ANDRÉN, C. 2003. Lacertas of South and Central Zagros Mountains, Iran, with description of two new taxa. – *Russian Journal of Herpetology* 10 (1): 11-24.
- von PROSCHWITZ, T. 2003. Faunistiskt nytt 2002 – Snäckor, sniglar och musslor. – *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 2003*: 25-42. [With English summary: Faunistical news from the Natural History Museum, Göteborg 2002 – snails, slugs and mussels.]
- 2003. A review of the distribution, habitat selection and conservation status of the species of the genus *Vertigo* in Scandinavia (Denmark, Norway and Sweden) (Gastropoda, Pulmonata: Vertiginidae). – *Heldia 5 Sonderheft* 7: 27-50.
- STRIDH, K. 2003. Kvinna med kalla fötter. – Tre Böcker Förlag AB, 319 sid.
- SUNDIN, R. 2003. En charmigt inbäddad pärla: Göteborgs Naturhistoriska Museum. – *Fauna och Flora* 98 (3): 32-33.

Göran Nilson

Vertebratavdelningens verksamhet 2003 och faunistiskt nytt om ryggradsdjur

Under året har mycket av arbetet vid avdelningen för ryggradsdjur (Vertebratavdelningen) gått åt för att lösa de finansiella problemen med att bevara nuvarande personal. Det mesta av basverksamheten har hittills utövats i projektform med ekonomiska medel från externa källor. För att verksamheten ska löpa på ett funktionellt sätt och så att uppdraget ska kunna utföras, bör avdelningen ha en fast personalstab som kunskapsmässigt och ur arbetssynpunkt kan fullfölja den speciella typ av arbete som krävs. Under tre år (2002-2004) är detta möjligt genom temporära anslag från FORMAS och i skrivande stund ser verksamheten ut att få en fortsättning i ArtDatabankens regi även 2005. Under 2003 hade vi full stab av medarbetare och detta års arbetsinsats var följaktligen mycket effektiv och produktiv.

*Vinjettbild: Valross i naturlig biotop på Svalbard.
Foto: Svante Lysén.*

Vård och konservering

Samira Englund genomförde det formidabla arbetet att datorisera nästan hela den stora generalkatalogen under 2003. Denna arbetsinsats ökar markant övrig personals möjligheter att effektivisera allt löpande arbete, som har med katalogisering och registrering av samlingar och nyinkommet material att göra.

Verksamheten vid avdelningen har också under 2003 fokuserats mycket på tillgänglighet, d v s att göra de stora samlingarna åtkomliga för forskare, skolor, universitet och allmänhet. Specialkatalogiseringen har fortgått och mycket av materialet har kunnat göras mer tillgängligt genom att det har lagts ut på data. En stor del ligger på intranätet, men vissa delar också på hemsidan (www.gnm.se) och är därigenom tillgängligt för allmänheten. Arbetet med att lägga in ytterligare material pågår för fullt, så att allt gammalt material kan bli åtkomligt på hemsidan och allt nytt fortlöpande kan föras in.

Som tidigare har arbetet med att katalogisera inkommet nytt och äldre material av ryggradsdjur fortgått i oförminskad volym genom den mycket stora arbetsinsats som Carina Sjöholm, Friederike Johansson och Åsa Holmgren presterat. Konservators-, samlingsvårds- och monteringsarbeten har likaså fortsatt som tidigare genom det idoga arbete som Christel Johnsson, Thomas Gütebier och Svante Lysén lagt ner.

I skrivande stund består vertebratsamlingen av ca 100 000 djur, fördelade på ca 75 000 katalognummer. Av dessa är drygt 40% inlagda på data.

Forskning och expeditioner

Till verksamheten vid Vertebratavdelningen hör forskning och expeditioner. Sedan 1993 har jag varit verksam i ett forskningsprojekt över den endemiska miloshuggormen, *Macronipera schweizeri* (Werner), i Grekland. Mycket av arbetet är av naturvårdskaraktär och världspopulationen på ca 2 500 vuxna djur är starkt hotad p g a gruvdrift (Nilson m fl 1999). Under juli 2003 gjordes fältarbete på Milos med huvudsakligt syfte att utträna effekterna av en anlagd brand, som förstört stora delar av den naturliga maccia-biotopen på ön.

Bearbetning av material av nya reptilarter från insamlingsresor till Iran har fortsatt. Resultat från det fältarbete som bedrivs i Iran har presenterats i en artikel i National Geographics septembernummer 2004.

Ett flertal forskare från Sverige och utlandet har besökt avdelningen under året.

Under augusti deltog jag i en europeisk herpetologisk kongress i S:t Petersburg, Ryssland, där jag på Zoologiska institutet träffade kollegor och bl a diskuterade lån av mammutmaterial för en eventuell framtida

istidsutställning på Göteborgs Naturhistoriska Museum.

Under året besökte Thomas Gütebier naturhistoriska museer i Kanada och kunde föra med sig ny kunskap till Göteborg inom konserveringsteknik och samlingsvård. Christel Johnsson besökte British Museum of Natural History i London.

Faunistiskt nytt

Också under 2003 lämnades till museet ett stort antal ryggradsdjur. Nära 230 exemplar av drygt 100 olika arter av svenska ryggradsdjur lämnades in eller rapporterades till museet. Merparten införlivades i skinn- och bensamlingarna. Återigen donerades mindre samlingar av svenska vertebrater från Nordens Ark, Universeum, Slottsskogen och Vallgravsmetet. Fåglar kom också in via Tommy Järås, Fågelcentralen/Kungälv.

Av Statens Vilt fick museet 2003 in en vikval, *Balaenoptera acutorostrata* Lacépède, 22 tumlare, *Phocoena phocoena* (L.), två vitnosdelfiner, *Lagenorhynchus albirostris* Gray, två fiskgjuisar, *Pandion haliaetus* (L.), en kungsörn, *Aquila chrysaetos* (L.), två lunnefåglar, *Fratercula arctica* (L.), fyra berguvar, *Bubo bubo* (L.), en tornfalk, *Falco tinnunculus* L. och en kungsfiskare, *Alcedo atthis* (L.). Dessutom inkom rapporter om observationer av fyra lodjur, *Felis lynx* L., två vargar, *Canis lupus* L., en flasknosdelfin, *Tursiops truncatus* (Mont.), en björn, *Ursus arctos* L. och två valrossar, *Odobenus rosmarus* (L.). I sista fallet rör det sig troligen om två observationer av samma individ (se nedan). Också en havsörn, *Haliaeetus albicilla* (L.) inrapporterades.

Fiskar

En del intressanta hajar kom in under året. Museet fick valda delar av en rävhaj, *Alopias*

Fig. 1. Milosbuggormen (*Macrovipera schweizeri*) är kanske Europas mest hotade ormart. Den är starkt hotad av grunddrift som tenderar att ödelägga stora delar av den naturliga biotopen på den grekiska ön Milos i Egeiska havet. Artens hela utbredning är begränsad till fyra öar i Milosarkipelagen. Museet deltar genom författaren i det praktiska naturvårdsarbetet på Milos.
Foto: Göran Nilson.

vulpinus (Bonnaterre), som landats på fiskmarknad i Skåne. Denna långfenade djupvattenshaj tillhör ovanligheterna i museisamlingar. Också detta år kom en håkåring, *Somniosus microcephalus* (Bloch & Schneider) in, vilket betyder ett konstant inflöde på ett djur om året under de senaste sex åren. Andra sällan sedda arter är gråhaj, *Galeorhinus galeus* (L.) och nordlig hundhaj, *Mustelus asterias* Cloquet, som vardera registrerades i ett exemplar. En mycket spännande observation gjordes i Gullmarsfjorden den 21 oktober kl. 13 då en ca 4 meter lång brugd, *Cetorhinus maximus* (Gunnerus) sågs simma framför fören på en stillaliggande båt.

Ett flertal mer eller mindre vanliga fiskarter, som dock sällan kommer in till museet,

noterades under året. Arter som bergskädda, *Microstomus kitt* (Walbaum), björkna, *Blicca bjoerkna* (L.), karp, *Cyprinus carpio* L. och spetsstjärtad smörbult, *Lesueurigobius friesii* (Malm), registrerades. Vallgravsmetet detta år gav större serier av abborre, *Perca fluviatilis* L., braxen, *Abramis brama* (L.), gärs, *Gymnocephalus cernuus* (L.), id, *Leuciscus idus* (L.), löja, *Alburnus alburnus* (L.), ål, *Anguilla anguilla* (L.), mört, *Rutilus rutilus* (L.) och utsatt regnbåge, *Oncorhynchus mykiss* (Walbaum). Om detta och resultaten från tidigare års vallgravsmete kan nu mer i detalj läsas i den nyligen publicerade rapporten om de till museet inkomna fiskarna under perioden 1974 - 2003 (Mathiasson m fl 2004).

En stor, *Acipenser sturio* L., fångades den

Fig. 2. Ett exemplar av stör (*Acipenser sturio* – GNM Pi.su. 1333) från den ursprungliga störpopulationen som förekom längs Bobusläns och Hallands kuster och i Göta Älv under 1800-talet. Detta exemplar fångades vid Marstrand 1881. Foto: Per Lekholm.

15 december i Pinnån mellan Östra Ljungby och Stridsvig i Skåne. Stören fotograferades och släpptes. Om detta är en 'vild' stör är det förvisso unikt. Museet har ju en anseilig samling av störor från Kattegatt och Skagerrak inklusive vattnen utanför Göteborg, liksom från Göta älv mellan mynningen och Lilla Edet. Av de 40 störor som finns i samlingen infångades alla utom åtta under 1800-talet. Under slutet av 1800-talet tycks arten nästan helt försvinna från de västsvenska farvattnen och under 1900-talet har fram till nu endast de nämnda åtta exemplaren inkommit. Av dessa är sex registrerade före 1925 och två fiskades åren 1946 och 1948. Sistnämnda var det sista exemplaret som inkommit till museet. Det skånska fyndet visar eventuellt att arten fortfarande finns kvar i våra vatten. En möjlighet eller åtminstone förhoppning är ju också att arten, som har varit försvunnen under längre tid, kanske kan vara på väg tillbaka i Nordvästatlantien. Nyligen fångades en 2,75 m lång och 120 kg tung stör utanför Wales' kust (Bhattacharjee 2004).

Ett havsnejonöga, *Petromyzon marinus* L., fyra bäcknejonögon, *Lampetra planeri* (Bloch), liksom tre klumpfiskar, *Mola mola* (L.), tillhör ovanligheterna även om genomsnittet på

antal inlämnade klumpfiskar ligger runt ett exemplar per år.

Amfibier och reptiler

Ett flertal skelett av ätlig groda, *Rana esculenta* L., från Skåne har donerats till samlingen tillsammans med skelett av åkergroda, *Rana arvalis* Nilsson och vanlig groda, *Rana temporaria* L. Dessutom har tre larver av gölgroda, *Rana lessonae* Camerano, inkommit från Universeum. Av reptiler kan ett bildödat exemplar av sandödlå, *Lacerta agilis* L., från Oskarshamn nämnas.

Fåglar

Sammanlagt 150 exemplar av 62 arter kom in till museet och registrerades under 2003, vilket var mycket jämfört med tidigare år. Bl a inlämnades två exemplar av lunnefågel, *Fratercula arctica* (L.), båda från början på året. Ett ungt exemplar påträffades under januari i Kungshamn och en vuxen hona hittades den 10 februari i Rönnäng på Tjörn. Normalt kommer lunnefåglar in i en frekvens av ca ett exemplar om året sett i ett längre tidsperspektiv, eller 1,7 fåglar per år under de senaste sju åren.

För många rovfåglar och ugglor håller

sig antalet inkommande exemplar konstant på samma nivå som tidigare år, medan det hos andra fluktuerar något från år till år. En del var 2003 representerade i något färre exemplar medan andra låg något över medeltalet. Duvhök, *Accipiter gentilis* (L.), med tre exemplar (i snitt två per år under de senaste tio åren) och sparvhök, *Accipiter nisus* (L.), med 5 exemplar (i snitt 7,8 per år under de senaste fem åren), tornfalk, *Falco tinnunculus* L., med tre exemplar (i snitt 4,9 per år under de senaste åtta åren), berguv, *Bubo bubo* (L.), med fyra exemplar (i snitt 7,3 per år under de senaste åtta åren). Andra arter ligger på en ganska konstant nivå och dit hör hornuggla, *Asio otus* (L.), med tre exemplar, kattuggla, *Strix aluco* L., med åtta exemplar, ormvråk, *Buteo buteo* (L.), med åtta exemplar och sparvuggla, *Glaucidium passerinum* (L.), med ett exemplar (i snitt 0,8 per år under senaste 13 åren).

Andra lite mer ovanliga inslag i fågelfaunan eller åtminstone mer sällan inkomna arter var fjällvråk, *Buteo lagopus* Pontopidan, gråhäger, *Ardea cinerea* L., havssula, *Sula bassana* (L.), havsörn, *Haliaeetus albicilla* (L.), kungörn, *Aquila chrysaetos* (L.), kungsfiskare, *Alcedo atthis* (L.), knipa, *Bucephala clangula* (L.), ljungpipare, *Pluvialis apricaria* (L.), mellanskarv, *Phalacrocorax carbo sinensis* (Blum.), mindre hackspett, *Dendrocopus minor* (L.), mindre korsnäbb, *Loxia curvirostrata* L., nattskärna, *Caprimulgus europaeus* L., pärluggla, *Aegolius funereus* (L.), skäggdopping, *Podiceps cristatus* (L.), stenknäck, *Coccyzus erythrophthalmus* (L.) och tofsmes, *Parus cristatus* L., som vardera inkom i ett exemplar. Arter som fiskgjuse, *Pandion haliaetus* (L.) och spillkråka, *Dryocopus martius* (L.), kom in i två exemplar vardera. Ovanligt många exemplar av rödhake, *Erithacus rubecula* (L.), (fem) och

sidensvans, *Bombycilla garrulus* (L.), (åtta) kom också in under året.

Däggdjur

Sammanlagt 49 däggdjur, varav 26 valar, fördelade på 20 arter registrerades eller rapporterades under året. Tumlare, *Phocoena phocoena* (L.), dominerade med 22 exemplar, men flasknosdelfin, *Tursiops truncatus* (Mont.), vitnosdelfin, *Lagenorhynchus albirostris* Gray och vikval, *Balaenoptera acutorostrata* Lacépède, fanns också med. Återigen följer detta trenden som varit under de senaste dryga tio åren med en liten men regelbunden närvaro längs västkusten av dessa valarter.

Fyra observationer av lo, *Felis lynx* L., runt Göteborg med viss tonvikt på Mölndal och Mölnlycke har rapporterats in under året, liksom av en björn, *Ursus arctos* L., i Svartedalen. Alla dessa observationer har bedömts som korrekta. Också två iakttagelser av varg, *Canis lupus* L., från Åsa och Landvetter finns registrerade. Tre exemplar av nordisk fladdermus, *Eptesicus nilssonii* (Keyserling & Blasius), finns också registrerade, vilket är första gången på mer än tio år.

Några observationer av bäver, *Castor fiber* L., och bäverbyggen har rapporterats in till museet. Bl a har en simmande bäver följts på nära håll en bit ut till havs vid Karingön, Bohuslän. Bävern verkar ha etablerat sig väl inom regionen. Totalt registrerades ca 200 bäverobservationer 2003 enligt en rapport från Länsstyrelsen i Västra Götalands län (Lönn 2004). Bäver finns nu i länets norra och sydvästra delar men saknas i sydöstra delen. De rapporter som kommit in till museet passar väl in i den bild som Länsstyrelsens rapport ger. Bävern påverkar den biologiska mångfalden på olika sätt. Döda träd kan vara gynnsamt för insektslivet vilket

gynnar insektätande fåglar såsom hackspettar. Enligt rapporten lär bävern emellertid ha minskat i Dalsland sedan varg etablerats i regionen.

Intressant är observationer av valross, *Odobenus rosmarus* (L.). Den 24/8 sågs ett exemplar solande på en klippa på Hermanö, NV Orust och samma datum gjordes en observation av ett simmande djur i Stockevik, SV Tjörn. Sannolikt rör det sig om samma individ. Valrossar i västsvenska vatten är inte helt ovanligt. Museets monterade valross sköts på Rörö i Göteborgs norra skärgård 10/1 1927. 1998 besökte en stor valross Halland vid Stenviks badplats i Åsa. Denna individ simmade med tiden norrut och försvann längs bohuskusten mot Norge. Redan 1981 (12/6) publicerades en bild av en valross från Askeröfjorden i GT. Normalt befinner sig valrossen ungefär 300 mil norrut vid Spetsbergens norra kust. Att enstaka individer, oftast unga hanar, beger sig ut på längre vandringar är inte så ovanligt, och kan förväntas ske också i framtiden, varvid ytterligare observationer i Göteborgsregionen och Halland/Bohuslän kan förväntas. Däremot är det högst osannolikt att någon permanent population kommer att etableras på våra mer sydliga breddgrader.

Summary

During 2003 the work with registering and digitalizing the different collections have continued and a major part of the large General catalogue has by now been digitalized. At present the Vertebrate collection consists of close to 75 000 catalogue numbers, containing about 100 000 specimens. Almost half of this material is by now digitalized.

Several scientists from Sweden and elsewhere have visited the museum and used parts of the collection in their research during 2003. The museum staff has been

involved in Nature conservation work on the island of Milos, Greece, focusing on the narrow endemic Milos viper, *Macrovipera schweizeri* (Werner). Descriptions of new species of reptiles from Iran have continued. Further, members of the Vertebrate section have visited Symposia and Natural History Museums in Russia, Canada and England during the year.

Nearly 230 specimens of more than 100 Swedish vertebrate species were donated or reported to the museum in 2003.

Several rare taxa like finwhale, *Balaenoptera acutorostrata* Lacépède, common porpoise, *Phocoena phocoena* (L.), white beaked dolphin, *Lagenorhynchus albirostris* Gray, osprey, *Pandion haliaetus* (L.), golden eagle, *Aquila chrysaetos* (L.), puffin, *Fratercula arctica* (L.), eagle owl, *Bubo bubo* (L.), kestrel, *Falco tinnunculus* L. and kingfisher, *Alcedo atthis* (L.) were involved in this material.

Observations of white-tailed eagle, *Haliaeetus albicilla* (L.), lynx, *Felis lynx* L., wolf, *Canis lupus* L., bottlenosed dolphin, *Tursiops truncatus* (Mont.), bear, *Ursus arctos* L. and walrus, *Odobenus rosmarus* (L.) have been reported from the public.

A number of interesting shark species was incorporated in the museum collection. Species like thintail thresher, *Alopias vulpinus* (Bonnaterre), Greenland shark, *Somniosus microcephalus* (Bloch & Schneider), tope shark, *Galeorhinus galeus* (L.) and starry smooth-hound, *Mustelus asterias* Cloquet were registered. Another interesting observation was a 4-meter basking shark, *Cetorhinus maximus* (Gunnerus).

A specimen of the endangered and almost extinct sturgeon, *Acipenser sturio*, L., was caught and released in Skåne.

Litteratur

- BHATTACHARJEE, Y. 2004. A historic catch. – *Science* 305: 38.
- LÖNN, B. 2004. Bäver i Västra Götalands län år 2003. – Rapport 2004:08, Länsstyrelsen Västra Götalands län: 1-14.
- MATHIASSEN, S., PERSSON, P., ADRIAN, M. & EKSTEDT, E. 2004. Kanalerna i Göteborg, vatten och fiskar. (ISBN 91-631-5377-7).
- NILSON, G., ANDRÉN, C., IOANNIDIS, Y. & DIMAKI, M. 1999. Ecology and Conservation of the Milos viper, *Macrovipera schweizeri* (Werner, 1935). – *Amphibia-Reptilia*, 20(4): 355-375.

Torkel Hagström,
Charlotte Jonsson &
Torsten Nordander

Faunistiskt nytt 2003 – insekter

Allmänheten har under år 2003 visat stort intresse för de små, landlevande djuren (frånsett sniglar och snäckor som redovisas i annan artikel), och detta har särskilt gällt insekterna. Mer än 300 förfrågningar/artbestämningar har registrerats, därtill kommer ett stort antal, som av olika skäl blivit onoterade. De flesta frågorna gällde just sådana djur som museibesökarna brukar undra över: myror, getingar, älgflugor och andra blodsugare samt larver till allmän snabelsvärmare, för att nämna några.

Några parasitiska insekter, som länge varit ”försvunna” men nu börjar dyka upp på nytt, är vägglus, flatlus och loppor – det gäller visserligen mest enstaka fynd, men de är ändå

av intresse. Huvudlus däremot har förekommit mer eller mindre utan avbrott hela tiden, främst i skolmiljö.

Sådana insekter som orsakar dyrbara skador på hus eller matvaror, kan vara särskilt viktigt att få artbestämda, så att rätt åtgärd sätts in så tidigt som möjligt. Det gäller t ex inomhuslevande kackerlackor, hästmyror, trägnagare och ängrar. I dessa och många andra fall är det lätt för den i entomologien obevandrade att förväxla de allvarliga skadegörarna med deras mer eller mindre harmlösa släktingar. Museets sakkunskap på detta område utnyttjas inte bara av allmänheten utan ibland också av bolag i branschen. I det senare fallet utförs eventuella utredningsuppdrag på kommersiell bas.

Till de inomhusinsekter, som särskilt ofta rapporterades under året, hör indiskt mjölmott eller fruktmott (*Plodia interpunctella*). Arten dök upp i många kök och till museet inkom prover för bestämning ända från Salt-

Vinjettbild:

Egyptisk gräshoppa, Anacridium aegypticum, påträffad i Göteborg i oktober 2003 och alljämt vid god vigör i terrarium på museet i oktober 2004. Foto: Per Lekholm.

sjöbaden! Indiska mjölmottet lever, namnet till trots, vanligen där man har nötter, mandlar, fikon, dadlar etc. Den lilla fjärlens larver kan också angripa bl a fågelfrö och choklad(!).

Periodvis kan förfrågningarna domineras av någon speciell insektart. 2003 hade pingborren (*Amphimallon solstitialis*) definitivt varit huvudkandidat till titeln *Årets försommaringsekt*, om en sådan existerat. Speciellt gällde detta i norra Halland och Sjuhäradsbygden, där många besvärades av arten, inte minst av larvernas framfart i gräsmattor och odlingar. Irritationen berodde även på att grävlingar grävde och bökade i de drabbade trädgårdarna för att komma åt de feta larverna. Pingborrens mer småväxta släkting trädgårdsborren (*Phyllopertha horticola*) vållade också bekymmer samma säsong, främst genom att skada gräsmattor. Obs – även koltrastar och andra larvjagande fåglar gör hål i gräsmattan, vilket stör många trädgårdsägare!

En del ovanliga fynd lämnades som vanligt in till museet under 2003. I januari inkom blad från ett litet citrusträd, som importerats till Göteborg. Dessa visade sig vara angripna av citrussköldlus (*Icerya purchasi*), ett vetenskapshistoriskt intressant djur. Det var citrussköldlusen, som på 1880-talet höll på att knäcka fruktodlingarna i Kalifornien, men dessa räddades genom att man från Australien införde en nyckelpigeart, som åt upp sköldlössen. Världens första väldokumenterade fall av biologisk bekämpning av en skadeinsekt!

En annan importerad exklusivitet, egyptisk gräshoppa (*Anacridium aegypticum*), dök i oktober upp i Majorna i Göteborg, dit den troligen kommit med gods från Spanien. Denna Europas största gräshoppa är vanlig på många håll i medelhavsområdet men har

bara hittats några få gånger i vårt land (bl a i Kungälv).

Till rariteterna hör också ett par fjärilar: en blåfläckig träsfjäril (*Zenuzera pyrina*) påträffades inomhus i Kungsbacka på vintern, och en dödskallesvärmare (*Acerontia atropos*) hittades på Hisingen i oktober.

Hölmätaren (*Idaea inquinata*) påträffades under hösten svärmande i ett garage i Tuve. Larverna livnärde sig där på torkade växter. Denna i landet införda fjärilart, som annars har sin nordligaste förekomst i Tyskland, har bara påträffats vid några få tillfällen tidigare i Sverige.

Den sista oktober inkom från IKEA, Källered, en larv av fjärlen *Acharia stimulea*, ett spektakulärt och lite obehagligt djur. Larverna har nämligen kroppshår som kan orsaka smärta – ungefär som ett getingstick – om man kommer åt dem. Arten kommer från Costa Rica eller kanske från södra USA, där den också finns. Senare har vi fått in flera sådana larver med samma ursprung och också lyckats att få fram ett vuxet djur. Mera om detta finns att läsa i Nordander, T.: IKEA-snigelspinnaren (*AROMIA 2004:2 sid. 12-13*).

Summary

Interesting entomological reports in 2003.

In 2003 many people visited, phoned or wrote to Göteborg Natural History Museum, asking about insects. More than 300 such consultations were registered. Species that were frequently questioned about are Indian meal moth (*Plodia interpunctella*) and Summer chafer (*Amphimallon solstitialis*). Several rare moths were reported, e.g. Leopard moth (*Zenuzera pyrina*), Death's head hawkmoth (*Acerontia atropos*) and Rusty wave (*Idaea inquinata*). Among insects imported with goods were Egyptian grasshopper (*Anacridium aegypticum*), probably from Spain, and two American pests: Cottony cushion scale (*Icerya purchasi*) and Saddleback caterpillar moth (*Acharia stimulea*).

Ted von Proschwitz

Faunistiskt nytt 2003 – snäckor, sniglar och musslor

Vetenskapligt malakologiskt arbete 2003

Nedan ges en kort sammanställning om arbetet i några av de viktigaste malakologiska forskningsprojekt som Göteborgs Naturhistoriska Museum (GNM) på olika sätt deltar i. För att få en fördjupad inblick i hur projekten framskrider hänvisas också till motsvarande avsnitt i förra årets årstryck (von Proschwitz 2003).

Stormusslor i sötvatten

Under 2003 fortsatte arbetet i de samarbetsprojekt, som drivs tillsammans med Naturhistoriska riksmuseets evertebratsektion (Stefan Lundberg). Fältinsatserna har framförallt koncentrerats på två projekt:

Vinjettbild:

Stor dammussla, Anodonta cygnea (Linnaeus). Exemplar från Glänninge sjö, Labolm, Halland. [Specimen of swan mussel, A. cygnea from Lake Glänninge, Labolm, province of Halland, W. Sweden.] Foto/Photo: Per Lekholm.

Sötvattenslevande stormusslor i Södermanlands län

Detta projekt inleddes redan 2002 på uppdrag av Länsstyrelsen i Södermanlands län (Lundberg & von Proschwitz 2002). Projektet syftar till ökad kunskap om dessa djur i länet. Kunskapen ska utgöra en grund för skydd av sällsynta/hotade arter och ett underlag till användning av stormusslor i miljöövervakning. Under 2003 bedrevs fältarbete under flera veckor i länets sjöar och vattendrag, varvid 91 lokaler inventerades. Totalt har 121 lokaler undersökts under 2002 och 2003. Utvärdering och analys av materialet pågår. Dock gjordes en specialsammansättning av den rika musselfaunan i Båvens utlopp (Sibro) med förekomst av bl a de rödlistade arterna tjockskalig målarmussla, *Unio crassus* och flat dammussla, *Pseudanodonta complanata*. Detta med anledning av de svåra, och för musslorna förödande missgrepp, som begicks när utflödet helt torrlades under flera veckor hösten 2003 (Lundberg & von Proschwitz 2003). Dessutom har en omfat-

tande naturvärdesbedömning av sjöarna i Kilaåsystemet (Södermanlands län) färdigställt (Lundberg et al. 2003). Även detta är ett samarbetsprojekt med Länsstyrelsen.

Sötvattenslevande musslor på Gotland

Genom tillmötesgående från stiftelsen Riksmusei Vänner erhöles ekonomiska medel, som möjliggjorde tämligen ingående fältarbete på ön under juli. Såväl äldre, kända förekomster som nya lokaler i vattendrag och sjöar undersöktes för att få en modern överblick av faunan och de enskilda arternas utbredning och ekologi. Undersökningen omfattande totalt 38 lokaler. Resultaten kommer att sammanställas och utvärderas i en särskild rapport.

Arbetet med markfaunamaterialet

Efter att under ett par år ha framskridit långsamt, intensifierades under 2003 åter arbetet med databasen för markfaunamaterialet (jfr von Proschwitz & Andersson 1997). En koncentrerad insats har gjorts på Norrland och allt material från Gästrikland till Torne Lappmark (3 880 lokaler) har nu kontrollerats och kompletterats. Arbetet med parning av lokalbeskrivningarna med digitalt uttagna koordinater för dessa lokaler pågår.

Flera miljöövervaknings- och inventerings-/återundersökningsprojekt i vilka museet arbetar på uppdrag av och i samarbete med olika myndigheter och institutioner pågår. Markfaunamaterialet utgör en viktig bakgrund i dessa projekt (jfr von Proschwitz 2003).

Kulturspridda landmollusker

Insamlingen av material och data har 2003 fortsatt som under föregående år. Antalet

från allmänheten insända prover har dock varit betydligt lägre (jfr *A. lusitanicus* nedan) med stor sannolikhet beroende på att torrt och varmt väder var förhärskande under stora delar av sommaren. Information, främst om den spanska skogssnigeln, har vid ett flertal tillfällen lämnats till media (press, radio, TV). Museet har dessutom omfattande information, inkluderande bildmaterial, om sniglar och snigelbekämpning på sina Internethemsidor (www.gnm.se). Materialet byggs hela tiden ut och uppdateras. Information har också spridits via flera föredrag med artikelförfattaren som föredragshållare.

Forskningssamarbete om skogssniglar

Under året har också ett samarbete med Christoffer Schander (universitetet i Bergen, Norge) och Jan Hagnell (Zoologiska institutionen, Göteborgs universitet) inletts. Detta samarbete rör den spanska skogssnigeln och olika aspekter på dennas biologi samt de hybrider som arten visat sig bilda med den inhemska svarta skogssnigeln – *Arion ater* (L.). Hybridernas och ursprungsarternas egenskaper undersöks och släktskapsförhållandena hos de stora skogssniglarna studeras med olika metoder (studier av könsorganens morfologi, fysiologiska försök, analys av nukleinsyror). Förutom det strikt vetenskapliga intresset i dessa frågeställningar, kan de ökade kunskaperna om sniglarnas biologi och genetik få stor betydelse för bekämpning av den spanska skogssnigeln.

GNMs stora och väldokumenterade material av arionider är en viktig informationskälla i forskningssamarbetet. I kombination med universitetsinstitutionernas resurser av apparatur och moderna forskningsmetoder

har vi en stor potential för fortsatt forskning på området. Analys av resultat pågår och flera manuskript har också sänts in för publicering. De första resultaten av respirationsförsök har kommit i tryck (Hagnell et al. 2003). I samarbetet ingår också direkta fältstudier och experiment.

Intressanta fynd av land- och sötvattensmollusker under 2003

I följande avsnitt presenteras speciellt intressanta fynd av land- och sötvattensmollusker som gjorts under 2003 (i något fall även tidigare år). Sammanställningen består av fynd som gjorts under Naturhistoriska museets egen insamlingsverksamhet, av andra institutioner som samarbetar med GNM och av privatpersoner som står i kontakt med museet.

Smal dammsnäcka *Omphiscola glabra* (O. F. Müller)

Flera exemplar av arten påträffades 2002 i den uppdammda sjön vid Svankällan på Hisingen (leg: T. von Proschwitz). Under senare år har en rad nyfynd gjorts i Göteborgsregionen, flera av dem på Hisingen (von Proschwitz 2001, 2002a, 2003) och möjligen är den mer spridd i detta område än vi känner till. Geografiskt befinner vi oss här mitt i denna västliga arts svenska kärnområde. *O. glabra* är placerad i kategorin VU (sårbar) på den svenska rödlistan (Gärdenfors 2000) och hoten mot arten utgöres dels av igenfyllning av dammar och gölar samt kulvertering av mindre vattendrag, dels av vattenkvalitetsförsämring genom eutrofiering eller förorening (ofta förorsakad av läckage från jordbruket).

Växthussnigel *Deroceras panormitanum* (Lesson & Pollonera)

Ett nytt frilandsfynd av arten konstaterades 2003, denna gång i Plantaget, Halmstad, Halland. Arten befinner sig, uppenbarligen gynnad av de senaste årens milda klimat, i etablering på frilandsbiotoper i södra Sverige och flera fynd har under senare år gjorts i trädgårdar i Skåne, Halland, Småland, Västergötland och Dalsland (jfr sammanställning hos von Proschwitz 2003).

Röd skogssnigel *Arion rufus* (Linnaeus)

Två nya förekomster av arten har konstaterats under 2003, båda i samband med museets fältarbete (leg: T. von Proschwitz). Dels anträffades arten i en rik lundbiotop i domänreservatet på Hallandsås' nordsluttning, S om Dömostorp (Hasslov s:n) – troligen har arten inplanterats här under senare år. Förmodligen är ursprunget någon av de närliggande lokalerna i norra Skåne (Rösjöholms slott, Norrvikens trädgårdar, Hallands Väderö), jfr von Proschwitz (1993). Dels insamlades den i rikkärret Igelmosse O om Tveta i Torslunda s:n på södra Öland. Arten har tidigare påträffats i såväl rikkärr (von Proschwitz 2001) som naturliga skogsbiotoper på Öland. Den har flerstädes på ön nått en mycket långtgående naturalisering (jfr von Proschwitz 1993, 1996a, b).

Spansk skogssnigel *Arion lusitanicus*

Mabille

Totalt 53 nya förekomster har konstaterats 2003, vilket är mindre än en tredjedel av antalet nya fynd 2002 (172) och en avsevärd minskning från rekordåret 2001 (203). En stor del av minskningen torde få tillskrivas den mycket varma och torra sommaren 2003, även om förhållandena var likartade

även under 2002. De nya fynden ligger i södra och mellersta Sverige, upp till södra Värmland och Mälardalen, områden där arten nu, åtminstone i tätbefolkade regioner, på många håll är spridd och tämligen allmänt förekommande. Enda fynd i Norrland är Birsta i Skön s:n, Medelpad. Första, och tills nu enda, fyndet av arten i detta landskap gjordes 2000 i det närliggande Sundsbruk (von Proschwitz 2001).

Hedsnäcka *Candidula unifasciata* (Poiret) (Fig. 1)

I maj 2003 anträffades flera exemplar av arten uppkrupna i markvegetationen på den öppna ängsmarken vid Mysinge hög i Resmo s:n på Öland. Området ligger i omedelbar anslutning till den stora huvudvägen 136 på västra delen av ön. Fyndet, som var det första för Öland, kan inte sägas vara oväntat. Arten befinner sig i expansion i Sverige och Öland erbjuder, med sina alvar, ängsmarker och vägkanter på kalkrik grund, rikligt med lämpliga biotoper för denna xero- och calciofila art. Tidigare är arten känd från Gotland och Skåne, varifrån ett flertal nya fynd rapporterats under senare år (Svensson & von Proschwitz 1997, von Proschwitz & Svensson 1998, von Proschwitz 1999, 2000, 2002a, 2003). På Gotland och troligen även i Skåne sker uppenbarligen en stor del av spridningen längs vägnätet. Hur arten spridits till södra Öland från Gotland eller Skåne är oklart. Eftersom området kring Mysinge hög frekventeras mycket av turister är oavsiktlig passiv spridning med människan ett möjligt alternativ – snäckor kan med sitt slem tänkas vidhäfta fordon, campingutrustning eller andra persedlar. Långdistansspridning med fåglar som vektorer är också en möjlighet.

Rödläppad hedsnäcka *Cernuella neglecta* (Draparnaud)

Denna ursprungligen västmediterrana art anträffades i flera exemplar på en vägkant vid Snäckgårdsbaden på Gotland 1998 (von Proschwitz 1999). Biotopen och det milda gotländska klimatet tycks passa arten och den får anses som väletablerad på lokalen. Flera levande exemplar iakttoogs där 2003 av T. Porsne (Visby).

Större hedsnäcka *Helicella itala* (Linnaeus)

Arten har tidigare berörts i Naturhistoriska museets årstryck vid två tillfällen (von Pro-

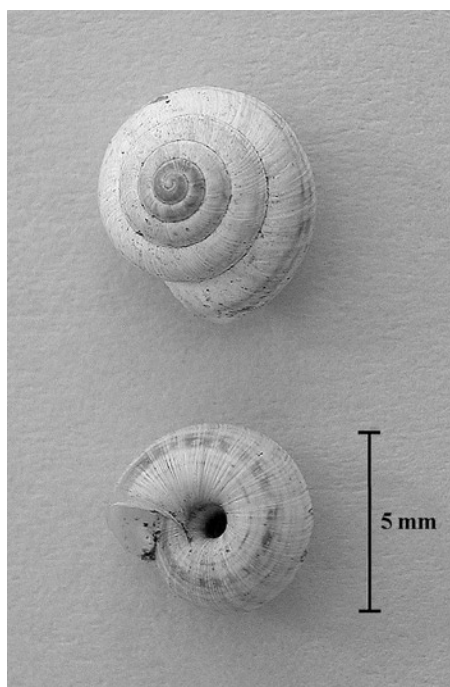

Fig. 1. Hedsnäcka, *Candidula unifasciata* (Poiret). Exemplar från Mysinge hög, södra Öland. [Specimens of *C. unifasciata* from Mysinge hög, S. part of the island of Öland, E. Sweden.] Foto/Photo: Per Lekholm.

schwitz & Svensson 1998, von Proschwitz 1999) i samband med att förekomsterna på Ven (Skåne) respektive Drottningkärs kastell (Blekinge) upptäcktes. Två äldre skånska fynd av arten finns även: Helsingborg (1887) och Ringtorp (1934) – för ytterligare data, se von Proschwitz (1999). 2003 insamlade J. Roth (Edsberga) ytterligare ett exemplar av arten på tak med *Sedum*, i Augustenborgs botaniska taktäckgård (Malmö), som är en utställnings- och testanläggning för olika typer av ”gröna tak”. Växtmaterialet till anläggningen kommer framför allt från Veg. Tech. i Ljungby (Småland) (jfr följande art), men även från Tyskland och Spanien (J. Roth in litt.). Flera möjligheter för spridning föreligger alltså. Arten har ursprungligen en sydvästlig-mediterran utbredning men har med människans hjälp spridits vida till områden med lämpligt klimat (jfr von Proschwitz 1999).

Sydhedsnäcka *Xerolenta obvia* (Menke)

Även denna art har behandlats i Naturhistoriska museets årstryck under senare år (von Proschwitz 2001, 2002a) när förekomsterna på Helgeö (östra Mälaren) och Vickelby (Öland) upptäcktes. Dessutom finns ett äldre fynd från Helsingborg (1906). Utbredningen av *X. obvia* är ursprungligen ostmediterrano-osteuropeisk – för ytterligare information se von Proschwitz (2001). Under 2003 gjordes ytterligare två fynd av arten: Förutom i den ovan nämnda anläggningen vid Augustenborg, där den var tämligen spridd, anträffades den talrikt vid den likaledes ovan nämnda Veg. Tech.-anläggningen för odling av *Sedum*-mattor i Tutaryd, Ljungby, Småland. Här fanns arten spridd även utanför det instängslade plantskoleområdet. Båda före-

komsterna upptäcktes av J. Roth (Edsberga), som också lämnat de här återgivna upplysningarna om artens uppträdande. Enligt personalen i Tutaryd har arten funnits i området sedan början av 1990-talet. Troligen har den införts med importerad *Sedum* från Tyskland. Några skador orsakade av snäckorna har inte observerats.

Sedum-mattorna utgör alltså en viktig spridningsväg för vissa xerofila snäckarter. Både på Helgeö och i Vickelby hade *X. obvia* spridits med inköpt *Sedum*. Troligen finns arten/arterna etablerade på ytterligare platser i landet. De som inköpt *Sedum*-mattor kan förmodligen göra intressanta fynd på taket eller i trädgården! De xerofila snäckornas etablering i takmiljöer underlättas sannolikt inte bara av ett troligen generellt varmare klimat under senare år utan också av värme-läckage underifrån från husen.

Flodpärlmussla *Margaritifera margaritifera* (Linnaeus)

En utbredningskarta för arten publicerades av von Proschwitz (2001). Därefter har ytterligare ett antal fynduppgifter tillkommit, framförallt i områden där flodpärlmusslan fortfarande är tämligen allmän i landets norra delar. I Sydsverige är arten är ovanligare och populationernas reproduktion fungerar nästan genomgående sämre (jfr Eriksson & Henrikson 1998). Följande intressanta nyfynd har inrapporterats: Hökesån på Vätterns V-sida (lokalen belägen i Västergötland men i Jönköpings län) (leg: J. Bergengren); Skåne: Brönnestadsån, vid Hovdala (leg: M. Eriksson et al.); Rönne-å, Guvarpsbäcken, SV och N om Färingtofta (leg: S. Hylander); Klingstorpbäcken, N om Färingtofta (leg: S. Hylander).

Spetsig målarmussla *Unio tumidus*

Philipsson

Arten anträffades 2003 individrikt i Ljusnan vid Edånge i Hälsingland (leg: C. Järvinen) – en förekomst som troligen kommer att spolieras i samband med det omstridda bygget av en ny järnvägsbro i detta område. Ytterligare ett fynd av arten finns från Ljusnans södra del (Bollnäs, 1907). Dessutom har arten under 2003 insamlats vid dykning på flera platser i Ljungans västra delar i Medelpad (mellan Ovansjö och Ljungaverk) (leg: T. Odelström). Arten förekommer också isolerat i Selångersjön-Selångerån. Den spetsiga målarmusslan är den allmännaste av de tre i landet förekommande *Unio*-arterna och den ekologiskt minst fordringsfulla. Den förekommer i såväl sjöar som vattendrag. För ytterligare information om artens ekologi se Bergengren et al. (2002) och von Proschwitz (2002b). Nordgränsen för *U. tumidus* ligger i *limes norrlandicus*-zonen med en förlängning mot norr längs norrlandskusten. Lokalerna i Medelpad utgör dess nordligaste kända utposter i Sverige.

Tjockskalig målarmussla *Unio crassus*

Philipsson

Den senaste totalöversikten för denna sällsynta och rödlistade art – kategori VU (sårbar) på nationella rödlistan – jämte utbredningskarta publicerades av von Proschwitz (2000). En uppdaterad utbredningskarta presenterades för två år sedan (von Proschwitz 2002b). Kompletterande fynduppgifter har presenterats flera gånger i GNMs årstryck (von Proschwitz 2001, 2002b, 2003). Arten rörer för närvarande stor uppmärksamhet och eftersöks aktivt i flera län. Följande nya lokaler från 2003 kan redovisas [första vattendragsnamn i varje angivelse anger

det större vattensystem i vilket fyndplatsen ligger]: Skåne: Kävlingeån, Bråån, mellan Skarshult och Hurva (leg: M. Eriksson); Kävlingeån, Bråån, Sebbarp (skalfynd) (leg: M. Svensson); Tomarpaån, Komstaån, OSO om Smedstorps k:a (leg: M. Svensson); Helge-å, Torsebro (leg: M. Svensson); Helge-å, 1 km nedströms Hästberga (skalfynd) (leg: D. Göransson); Helge-å, Mjöån, Anneborg (skalfynd) (leg: M. Dahlman & M. Eriksson); Helge-å, Alma-å, N om Hässleholm (leg: M. Svensson); Skräbeån, vid vägbron (leg: M. Eriksson). Södermanland: Nyköpingsån, utloppet ur Båven (leg: I. Brunell, se Lundberg & von Proschwitz 2003); Nyköpingsån, Skräddartorpsån, utloppet från Yngaren (leg: T. Birgegård); Svärtaån, Sjösa (leg: S. Lundberg & I. Brunell).

Stor dammussla *Anodonta cygnea* (Linnaeus) (Vinjettbild)

Arten insamlades 2003 i Glänninge sjö vid Laholm i Halland (leg: P. Ingvarsson). Fyndet är det första i landskapet av denna i Sverige huvudsakligen sydöstliga art. Den stora dammusslan är den största av våra sötvattenslevande musslor och kan nå en längd av mer än 20 cm, även om de flesta exemplaren återfinns i storleksintervallet 12-16 cm. Den är betydligt sällsyntare och utbredningsmässigt mer begränsad än den allmänna dammusslan – *Anodonta anatina* (O. F. Müller). Artens nordgräns följer i stort *limes norrlandicus* i Mellansverige, men utan någon förlängning mot norr längs norrlandskusten (Fig. 2). Nordligast är *A. cygnea* funnen i Storsjön i Gästrikland. I Sydsverige ligger huvuddelen av förekomsterna i öster, västerut tunnast utbredningen ut betydligt. Inga förekomster är kända i västra Småland, endast ett fåtal i västra Västergötland och en enda i Bohus-

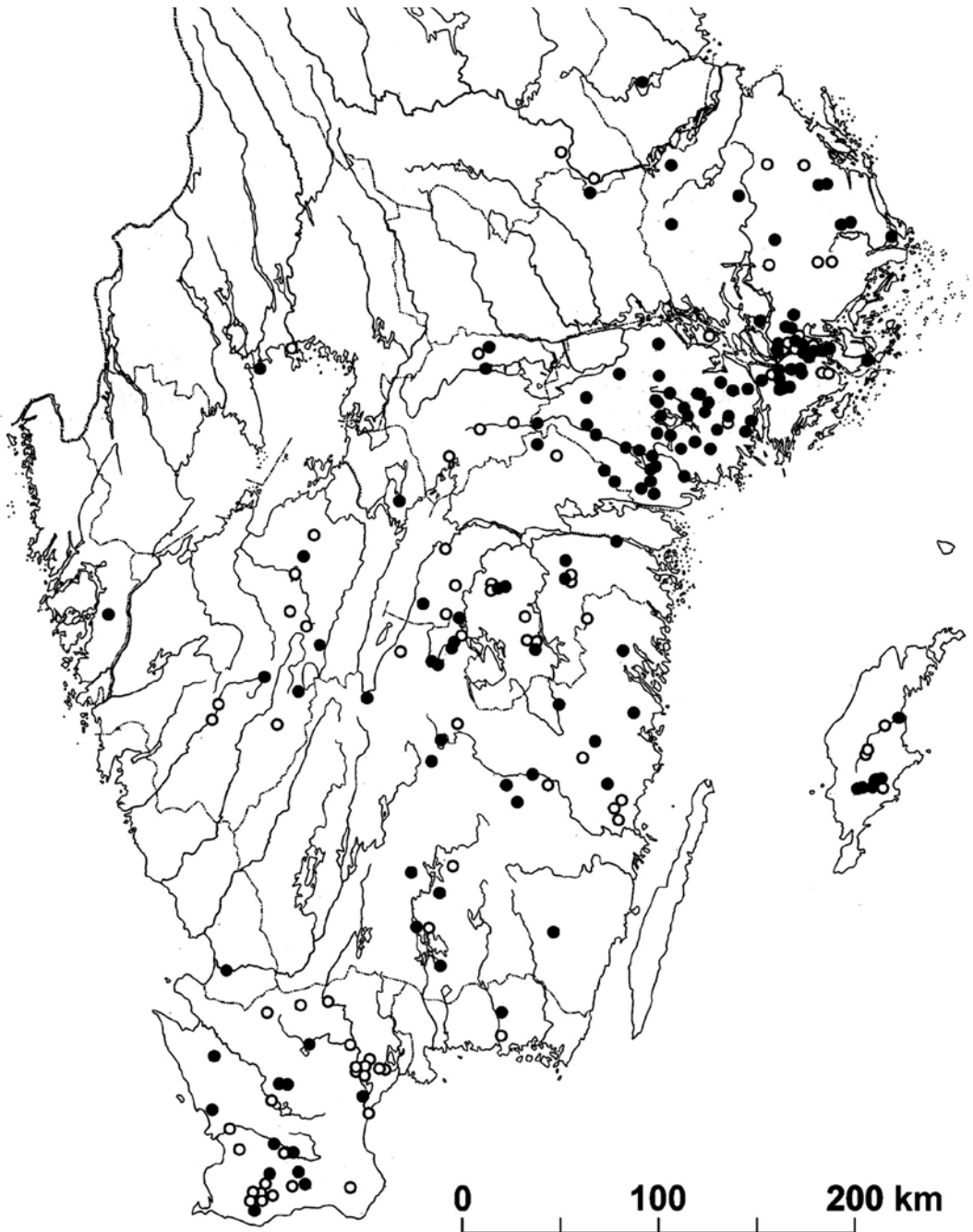

Fig. 2. Utbredningen av stor dammussla, *Anodonta cygnea* (Linnaeus) i Sverige, såsom den var känd 2003. Märk att en markering kan representera flera närliggande förekomster.

[The distribution of the swan mussel, *Anodonta cygnea* (Linnaeus) in Sweden as known in 2003. Note that one dot may represent more than one occurrence.] ○ = fynd före 1950 / records before 1950. ● = fynd 1950 och senare / records 1950 and later.

län. Närmaste förekomster till Glänninge sjö ligger i norra Skåne. Ekologiskt är arten mer fordringsfull än *A. anatina* och den förekommer huvudsakligen i meso-eutrofa sjöar, men även i långsamt flytande delar av åar och älvar. Arten föredrar bottenar dominerade av finsediment och kan anträffas ner till ett djup av 20 meter. Se vidare sammanställningen av artens ekologi hos Bergengren et al. (2002) och von Proschwitz (2002b). På grund av brist på lämpliga biotoper hör säkerligen den stora dammusslan till de ovanligare stormusslorna i Halland. Glänninge sjö är en av få eutrofa sjöar i landskapet. Ytterligare förekomster skulle möjligen kunna finnas i långsamflytande partier av hallandsåarnas nedre delar.

Flat dammussla *Pseudanodonta complanata* (Rossmässler)

Även denna art anträffades 2003 i Ljusnan vid Edänge i Hälsingland (leg: C. Järvinen) – jfr *U. tumidus* ovan. Förekomsten hotas av det omstridda järnvägsbrobygget. Också för denna art finns ett äldre fynd i Ljusnans södra del (Bollnäs, 1911). Även i Ljungan har nya fynd av *P. complanata* gjorts under 2003. Arten påträffades vid dykning vid Kölsillre och Ovan sjö i västra Medelpad (leg: T. Odelström). Därtill kommer en tidigare känd förekomst längre nedströms, i Stödesjön. Dessutom har följande nya förekomster för arten upptäckts under 2003: Edsån, Sollentuna, Uppland (leg: K. Nordström); Skeppstaån, Södermanland (leg: I. Brunell); Albysjön vid Raksta, Södermanland (leg: C. Matz et al.); Hampetorp vid Hjälmaran, Närke (U. Pettersson). Flera nya lokaler för arten kunde också fastställas under den fortsatta musselinventeringen i Södermanland 2003 (leg: S. Lundberg & T. von Proschwitz). Material från alla ovan nämnda lokaler finns

i Naturhistoriska riksmuseet, Stockholm. En översikt av artens ekologi och utbredning i Sverige, jämte en utbredningskarta gavs av von Proschwitz (2002a). Arten är rödlistad i kategori NT (missgynnad) i den nationella rödlistan (Gärdenfors 2000). *P. complanata* har en utbredningsbild som påminner om den för *U. tumidus* (jfr ovan), men arten är betydligt sällsyntare och lokalerna ligger, med undantag för vissa områden i östra Skåne, Östergötland och Södermanland, mycket glest. Stora utbredningsluckor finns, speciellt i Västsverige. Förekomsterna i Ljungan är artens nordligaste utposter. Arten förekommer i naturligt meso-eutrofa sjöar men även i partier av åar med låg strömningshastighet. Den föredrar bottenar med dominerande fina sediment. De glesa och individfattiga populationerna gör att arten är speciellt känslig – jfr Bergengren et al. (2002) och von Proschwitz (2002a, b).

Vandarmussla *Dreissena polymorpha* (Pallas)

En kort redogörelse för denna ursprungligen ponto-kaspiska arts utbredning i Sverige, inklusive nya fynd i mälaronrådet, gavs i förra årets faunistiskt nytt (von Proschwitz 2003). Under den fortsatta stormusselinventeringen i Södermanland 2003 gjordes ytterligare fynd i området. I Hjälmaran insamlades arten regelbundet och individrikt flerstädes i sjöns östra delar. Stora mängder av döda musselskal påträffades på stränderna, vilket indikerar stora populationstätheter. Den påtagliga eutrofieringen i Hjälmaran, märkbar inte minst genom algblooming, gynnar uppenbarligen vandarmusslan. I västra Hjälmaran har fynd av *D. polymorpha* vid Hampetorp och Katrinelund rapporterats av U. Pettersson (Örebro). I Mälaren insamlades skal

av arten i driftränder vid Kvicksund (leg: S. Lundberg & T. von Proschwitz). Dessutom har inrapporterats att 1993 påträffades vid dykning ett exemplar på ett fartygsvrak under bron över Hjulstafjärden (Uppland) av H. Jacobson (Mälardalens högskola). Fyndet fyller ytterligare den stora utbredningslucka som fanns i mellersta och västra Mälaren. Arten förekommer säkerligen i hela Mälaren, men förutom i de östra delarna tycks populationstätheterna vara låga och arten därmed svår att påvisa. Riktigt talrik blir arten endast i avsnörda, eutrofa fjärdar som Sörfjärden och Ekoln (jfr von Proschwitz 2003).

Tack

Ett stort tack ska här riktas till alla som bidragit med information och material till denna artikel. Speciellt bör nämnas: J. Roth (Edsberga) för information om lokaler och uppträdande av större hedsnäcka och sydhedsnäcka, T. Porsne (Visby) för information om rödläppad hedsnäcka, T. Odelström (Mälardalens högskola) för information om musslor i Ljungan, U. Pettersson (Sportfiskarna Örebro) för information om förekomster av vandrarmussla på lokaler i Hjälmarén, I. Brunell (Länsstyrelsen Södermanlands län) för material och information om musselförekomster i Södermanland, P. Ingvarsson (Laholm) för material av och information om större dammussla i Glänninge sjö, Halland, Ö. Fritz (Länsstyrelsen Hallands län) för material och information om musselförekomster i Halland, M. Eriksson (Länsstyrelsen Skåne län) för information om musselförekomster på lokaler i Skåne samt S. Lundberg (Naturhistoriska riksmuseet) för information om ett flertal stormusselförekomster samt gott kamratskap och samarbete såväl i fält som på lab. Ett stort tack också till

de båda intendenterna vid Naturhistoriska museets evertebratsektion: B. Hansson och T. Nordander för det stora arbete de lagt ner på olika praktiska moment i samband med projektet ”kulturspridda landmollusker”. T. Nordander har också bistått och stött mig på många värdefulla sätt i arbetet med bakomliggande material och manuskriptet till detta arbete. Följande personer förtjänar också att nämnas: H. Lundberg (†) som utförde grundarbetet med överföringen av fynduppgifter till utbredningskartan för den stora dammusslan, M. Dahlin som arbetat med sammanställning, etikettering och omhändertagande av musselmaterial, P. Lekholm som fotograferat snäckorna och musslan, G. Andersson som haft synpunkter på textens innehåll och utformning och E. Hagström som språkgranskat densamma (samtliga Naturhistoriska museet).

Faunistical news from the Göteborg Natural History Museum 2003 – snails, slugs and mussels

The progress of scientific malacological projects in the Section of Invertebrate Zoology (cf. von Proschwitz 2003), as well as some of the more interesting new records of land and freshwater molluscs from Sweden are reported:

Scientific malacological work in 2003

Large freshwater mussels

During 2003 the co-operation with the Section of Invertebrate Zoology of the National Museum of Natural History (Stockholm) continued. The field work has been concentrated on two projects:

1) Large freshwater mussels in the province of Södermanlands län – a project started already in 2002 on request of the nature protection unit of the local government (Lundberg & von Proschwitz 2002). The project aims to increase the knowledge of large freshwater mussels and form a ground for the protection of rare and red-listed species and the use of freshwa-

ter mussels in environmental monitoring. During 2003 field work was carried out under several weeks and 91 localities were investigated. Totally 121 localities have been sampled in 2002 and 2003. The material is analysed and the preparation of a report is in progress. A special report on the rich fauna in the outlet of Lake Båven (Sibro), with occurrences of the red-listed species *Unio crassus* and *Pseudanodonta complanata*, has, however, been presented (Lundberg & von Proschwitz 2003). In addition, an extensive report with an evaluation, based on the bottom fauna, of the lakes in the system of the river Kilaån, in the south-eastern part of the province, has been completed (Lundberg et al. 2003).

2) Large freshwater mussels on the island of Gotland: By courtesy of the foundation 'Riksmusei Vänner' a research grant, allowing fairly extensive field work on the island during July, was received. Older, previously known occurrences, as well as new localities in lakes and water courses were investigated, in order to get a modern survey of the fauna and species' ecology and distribution. Totally 38 localities were sampled.

The work on the material from the 'Faunistic invertebrate research program' in use

After a slow progress for some years, the work on the completion of the data base was intensified in 2003 (cf. von Proschwitz & Andersson 1997). The work has concentrated on 13 north Swedish provinces (Gästrikland – Torne Lappmark). The data from the 3 880 localities in this area have been controlled and completed. The work to provide the localities with digital co-ordinates is in progress.

Several monitoring and reinvestigation projects, in which the Göteborg Natural History Museum is co-operating with other institutions and authorities, are in progress. The material from the 'Faunistic invertebrate research program' constitutes an important base in these projects (cf. von Proschwitz 2003).

Man-spread molluscs

The project *man-spread molluscs* continued during 2003. The number of samples, sent in by the public was, however, considerably lower compared to 2002 (cf. *A. lusitanicus* below). To a large extent this is possibly due to the remarkably dry and warm summer, which was negative to the slugs. As in earlier years the museum actively participated in spreading information on the species by way of delivering discourses, giving information to media and spreading information sheets. Information, which is continuously updated and extended, is also available on the home pages of the

museum on the web (www.gnm.se).

Research co-operation on arionid slugs

During the year co-operation was initiated with Christoffer Schander (University of Bergen, Norway) and Jan Hagnell (Zoological Institution, Göteborg University). The co-operation concerns several aspects on the biology of the invasive species *Arion lusitanicus*, especially the hybridization of this species with the native *Arion ater* (L.). The properties of the original species and the hybrids, and the affinities between the large arionid species are studied, using different methods (morphology of the genitalia, physiological experiments, studies of nucleic acids). The first results of respiration experiments have been published (Hagnell et al. 2003) and other papers are in print. Beside the strict scientific aspects of the studies, the increased knowledge of the biology and genetics of the slugs may be of use in the development of means to control the pest *A. lusitanicus*.

Interesting species records

Omphiscola glabra (O. F. Müller)

Several specimens of this species were recorded 2002 in the dammed up lake at Svankällan on Hisingen (Göteborg). In later years several new records have been made in the Göteborg area, many on the island of Hisingen (von Proschwitz 2001, 2002a, 2003) and possibly it is more spread and common in this area than is known. Geographically we are in the main area of this western-suboceanic species' Swedish distribution. *O. glabra* is placed in category VU (vulnerable) on the national Swedish red-list (Gärdenfors 2000). The threats against the species are mainly the filling up of ponds and puddles, the ditching and culverting of smaller water courses as well as the deterioration of water quality by pollution and eutrophication from agriculture.

Deroceras panormitanum (Lesson & Pollonera)

One new outdoor record of the species was reported in 2002: Plantaget, Halmstad, province of Halland. The species' establishment outdoors in S. Sweden is obviously facilitated by the mild climate in the latest years. Outdoor records have been made in gardens in the provinces of Skåne, Halland, Småland, Västergötland and Dalsland (cf. further data in von Proschwitz 2003).

***Arion rufus* (Linnaeus)**

Two new records of the species were made in 2003, both during field-work of the museum: 1) In a rich deciduous forest habitat on the north slope of the ridge of Hallandsås (S of Dömostorp, parish Hasslöv) – here probably introduced in later years. Most likely the origin is one of the close lying localities in the province of Skåne (the castle of Rösjöholm, the gardens of Norrviken, the island of Hallands Väderö), cf. von Proschwitz (1993). 2) In the calcareous fen Tveta (O of Tveta, parish Torslunda) on the southern part of the island of Öland. *A. rufus* has previously been found in calcareous fens (von Proschwitz 2001) as well as natural woodland habitats on Öland, where it in several places has reached a high degree of naturalisation (cf. von Proschwitz 1993, 1996a, b).

***Arion lusitanicus* Mabilie**

Totally 53 new records were made during 2003, which is less than a third of the number 2002 (172) and a considerable decrease from the record year 2001 (203). A large part of the decrease was probably due to the very warm and dry summer 2003, even if the conditions were similar in 2002. The new records are situated in southern and central Sweden, up to the southern part of the province of Värmland and the Lake Mälaren region. In this large southern area the species is now, at least in densely populated areas, spread and common. The only record from N. Sweden was made in the province of Medelpad – Birsta in the parish of Skön. This is close to the only previously known record from the province – Sundsbruk 2000 (von Proschwitz 2001).

***Candidula unifasciata* (Poiret) (Fig. 1)**

In May 2003 several specimens were found climbing in the ground vegetation of herbs and grass in the open meadows at Mysinge hög in the parish Resmo on the southern part of the island of Öland. The area is situated close to the main road 136 in the south-western part of the island. This, the first record from the island, was to be expected. *C. unifasciata* is expanding in Sweden, and Öland, with its heaths, meadows and road-sides on calcareous ground, offer an abundance of suitable habitats for this xero- and calciophilous species. The species is previously known from the provinces of Gotland and Skåne, from where several new records have been reported in later years (Svensson & von Proschwitz 1997, von Proschwitz & Svensson 1998, von Proschwitz 1999, 2000, 2002a, 2003). On Gotland, and probably also in Skåne, a major part of the expansion seems to follow the road network. How the species has spread to southern Öland (proba-

bly from Gotland or Skåne) is unclear, but as the area around Mysinge hög is much frequented by tourists, passive transportation by man seems feasible. Snails may, by help of their slime, unintentionally attach to vehicles, camping equipment or other items, and be transported over long distances. Long distance spread by birds as vectors is also possible.

***Cernuella neglecta* (Draparnaud)**

This, originally west Mediterranean species was found rather abundantly at a roadside at Snäckgårdsbaden on the island of Gotland in 1998 (von Proschwitz 1999). The habitat and the mild climate of the island seem to be suitable for the species, which now must be regarded as well established. Several living specimens were observed in 2003 by T. Porsne (Visby).

***Helicella itala* (Linnaeus)**

The species has previously been treated twice in the year-book of the Göteborg Natural History Museum (von Proschwitz & Svensson 1998, von Proschwitz 1999), when the concurrencies on the island of Ven (province of Skåne) and the Citadel of Drottningkärr (province of Blekinge) were detected. In addition there are two older records of the species from the province of Skåne: Helsingborg (1887) and Ringtorp (1934) – for more information, see von Proschwitz (1999). In 2003 a further record of *H. itala* was made: One specimen was found on a roof with *Sedum*, in the 'botanical roof-garden' of Augustenborg in Malmö (province of Skåne) (leg. J. Roth). The garden is an exhibition and test establishment for different types of 'green roofs'. The plant material is mainly imported from the firm Veg. Tech. in Ljungby (province of Småland) (cf. following species), but also from Germany and Spain. The species has a natural south-western Mediterranean distribution, but has by the help of man spread widely to areas with suitable climate (cf. von Proschwitz 1999).

***Xerolenta obvia* (Menke)**

Also this species has recently been treated in the year-book of the museum (von Proschwitz 2001, 2002a), as new records at the island of Helgeö (eastern part of Lake Mälaren) and Vickleby (the island of Öland) were found. In addition there is an older record from Helsingborg (1906). *X. obvia* is originally an E. European - E. Mediterranean species – for further information see von Proschwitz (2001). In 2003 two additional records of the species were made: 1) In the above mentioned 'roof-garden' at Augustenborg, where the species was rather spread. 2) In the likewise above mentioned esta-

blishment Veg. Tech. for cultivation of *Sedum*-carpets in Tutaryd, Ljungby (province of Småland). At this site *X. obvia* occurred also outside the fenced-off plant nursery area. Both occurrences were detected by J. Roth, who has also given the herewith forwarded information. According to the staff at Tutaryd the species has occurred there since the beginning of the 1990's. Probably it was introduced with *Sedum* from Germany. No damage caused by the snails had been observed. Transport with *Sedum*-carpets seem to be an important mean of dispersal for certain xerophile snails. Both in the case Helgeö and at Vickleby *X. obvia* was spread with purchased *Sedum*. Probably there are more, so far undetected, cases. The establishment of xerophile land snails in roof habitats is presumably facilitated not only by the warmer climate during the last years, but also by leakage of warmth from the houses through the roof.

Margaritifera margaritifera (Linnaeus)

A national distribution map for the species has recently been published von Proschwitz (2001). After that some further records of the species have been reported, predominantly from areas in the northern parts of the country, where the species is still rather spread. In S. Sweden the species is generally declining more rapidly and the reproduction of the populations in most cases disturbed (cf. Eriksson & Henrikson 1998). The following new records are worth mentioning: Stream Hökesån, at the western side of Lake Vättern (leg: J. Bergengren); three localities in the province of Skåne: Stream Brönnestadsån, at Hovdala (leg: M. Eriksson et al.); River Rönne-å: Stream Guvarpsbäcken, SV and N of Färingtofta (leg: S. Hylander); Stream Klingstorpabäcken, N of Färingtofta (leg: S. Hylander).

Unio tumidus Philipsson

In 2003 several specimens of the species were found in River Ljusnan at Edänge (province of Hälsingland) (leg: C. Järvinen). Unfortunately, this population will probably be destroyed by the controversial construction of a new railway bridge at this site. Another, older record of *U. tumidus* is known from Bollnäs (1907), further downstream in the river. In addition, the species was recorded, during diving, at several places in the province of Medelpad, in the western parts of River Ljungan (between Ovensjö and Ljungaverk) (leg: T. Odelström). *U. tumidus* also occurs isolated in the river system of Selångerån and Lake Selångersjön in the same province. The species is the commonest and ecologically less fastidious of the three *Unio*-species occurring in Sweden and it can be found in both lakes and water courses. For further information on the species ecology see Bergengren et al. (2002) and

von Proschwitz (2002b). The northern limit of *U. tumidus* is situated in the *limes norrlandicus*-zone, with a prolongation northwards along the coast to the Baltic Sea. The localities in the province of Medelpad are the northernmost known in Sweden.

Unio crassus Philipsson

The latest review, including a distribution map, of the occurrence and status of this rare and red-listed species in Sweden – category VU (vulnerable) on the national red-list – was published by von Proschwitz (2000). An up-dated distribution map was presented two years ago (von Proschwitz 2002b). Complementary records have been published several times in the year-book of the Natural History Museum (von Proschwitz 2001, 2002b, 2003). At present *U. crassus* attracts much attention and old as well as possible new localities are investigated actively in several provinces. The following new records have been made /were reported in 2003. [The first name indicates the larger river system in which each site is situated]: Province of Skåne: River Kävlingeån, Stream Bråån, between Skarshult and Hurva (leg: M. Eriksson); River Kävlingeån, Stream Bråån, at Sebbarp (shells) (leg: M. Svensson); River Tomarpaån, Stream Komstaån, OSO of the church at Smedstorp (leg: M. Svensson); River Helge-å, at Torsebro (leg: M. Svensson); River Helge-å, 1 km downstream Håstberga (shells) (leg: D. Göransson); River Helge-å, Stream Mjöån at Anneborg (shells) (leg: M. Dahlman & M. Eriksson); River Helge-å, Stream Alma-å, N of Hässleholm (leg: M. Svensson); River Skråbeån, at the road bridge (leg: M. Eriksson). Province of Södermanland: River Nyköpingsån, the outlet of Lake Båven (leg: I. Brunell, see Lundberg & von Proschwitz 2003); River Nyköpingsån, Stream Skräddartorpsån, the outlet of Lake Yngaren (leg: T. Birgegård); River Svärtaån, at Sjösa (leg: S. Lundberg & I. Brunell).

Anodonta cygnea (Linnaeus) (Fig. p. 23)

The species was recorded in 2003 in Lake Glänninge sjö at Laholm in the province of Halland (leg: P. Ingvarsson). This is the first record in the province of this, in Sweden predominantly south-eastern, species. *A. cygnea* is the largest species of freshwater mussels occurring in Sweden. It may reach a length of more than 20 cm, even if most specimens are between 12 and 16 cm. The species is considerably rarer and geographically more restricted (Fig. 2) than the common species *Anodonta anatina* (O. F. Müller). The northern limit of *A. cygnea* approximately follows the *limes norrlandicus*-zone in middle Sweden, but without the prolongation northwards along the coast of the Baltic Sea. The northernmost record is Lake Storsjön

in the province of Gästrikland. In southern Sweden the main bulk of the localities is situated in the east, westwards the occurrences are thinned out considerably. No records have been made in the western part of the province of Småland, only a few in the western part of the province of Västergötland and a single one in the province of Bohuslän. The localities closest to Lake Glänninge sjö are situated in the northern part of the province of Skåne. Ecologically *A. cygnea* is more fastidious and restricted in its habitat choice than *A. anatina*, and it mainly occurs in meso-eutrophic lakes, but also in parts of streams and rivers with slow velocity. The species prefers bottoms dominated by finer sediments and it may be found down to a depth of 20 meters. For further information on the species' ecology see Bergengren et al. (2002) och von Proschwitz (2002b). Due to absence of suitable habitats *A. cygnea* is certainly a rare species in the province of Halland. Lake Glänninge sjö is one of the few lakes with more eutrophic character in the province. Further occurrences could possibly be found in the slow flowing, lower parts of the rivers in Halland.

Pseudanodonta complanata (Rossmässler)

Also this species was in 2003 found in River Ljusnan at Edånge in the province of Hälsingland (leg: C. Järvinen) – cf. *U. tumidus* above. The occurrence is threatened by the controversial construction of a new railway bridge. There also exists an older record downstream in River Ljusnan, at Bollnäs (1911). Also in River Ljungan new records of *P. complanata* were made in 2003. The species was found, during diving, at Köllsille and Ovansjö in the western part of the province of Medelpad (leg: T. Odelström). In addition there is a record from Lake Stödesjön, further downstream in the river. The following new localities have been found in middle Sweden in 2003: Province of Uppland, Stream Edsån, at Sollentuna (leg: K. Nordström); Province of Södermanland, Stream Skeppstaån (leg: I. Brunell); Lake Albsjön, at Raksta (leg: C. Matz et al.); Province of Närke, Lake Hjälmaren, at Hampetorp (leg: U. Pettersson). Several new sites for the species were also found during the comprehensive field work in the province of Södermanland 2002 and 2003 (leg: S. Lundberg & T. von Proschwitz). The material from the above mentioned localities is preserved in the Swedish Museum of Natural History, Stockholm. A review of the species' ecology and distribution in Sweden, including a distribution map, were published by von Proschwitz (2002a). *P. complanata* is placed in category NT (near threatened) in the national red-list (Gärdenfors 2000). The geographical distribution of the spe-

cies resembles that of *U. tumidus* (cf. above), but *P. complanata* is considerably rarer and the occurrences are in most districts, with the exception for some areas in the provinces of Skåne, Östergötland and Södermanland, very sparse. There are large distribution gaps, especially in western Sweden. The occurrences in River Ljungan are the northernmost outposts. *P. complanata* is found in natural meso-eutrophic lakes, but also in parts of water courses with low stream velocity. It prefers bottoms with predominating fine sediments. The sparse and specimen poor populations make the species especially vulnerable – cf. Bergengren et al. (2002) and von Proschwitz (2002a, b).

Dreissena polymorpha (Pallas)

A short account of this, originally ponto-caspian, species' distribution in Sweden, including new records from the area of Lake Mälaren, was given by von Proschwitz (2003). During the continuation of the survey of large freshwater mussels in the province of Södermanland in 2003, additional records in the area were made. In Lake Hjälmaren *D. polymorpha* was found regularly and abundantly in many sites in the eastern parts of the lake. Large quantities of empty shells could be observed on the shores – indicating high population densities. The marked eutrophication in Lake Hjälmaren, noticeable not least through algal blooming, evidently favours *D. polymorpha*. In the western parts of the lake the species has been recorded from Hampetorp and Katrinelund (leg: U. Pettersson). In Lake Mälaren shells were found in debris material at the strait of Kvicksund (leg: S. Lundberg & T. von Proschwitz). In addition it has been reported that the species already in 1993 was found during diving on a ship wreck under the bridge over the strait at Hjulstafjärden (leg: H. Jacobson). The record furthermore fills up the large distribution gap in the middle and western parts of Lake Mälaren. The species probably occurs in the whole lake, but except for eastern parts, the population densities seem to be low and the species therefore difficult to find. Really abundant it seems to occur only in cut off bays as Sörfjärden and Ekoln (cf. von Proschwitz 2003).

Litteratur

- BERGENGREN, J., von PROSCHWITZ, T. & LUNDBERG, S. 2002. Stormusselprojektet 2002. Utveckling av metodik och undersökningstyp. Beskrivning av habitatval. Förekomst i fem län i södra Sverige. – *Länsstyrelsen*

- i Jönköpings län, Meddelande 2002: 19.A.* 129 sid.
- ERIKSSON, M. O. G. & HENRIKSON, L. 1998. Del I. Flodpärlmusslan i Sverige – status, trender och hotbild. – [Sid. 7-9 + 13-46]. I: ERIKSSON, M. O. G., HENRIKSON, L. & SÖDERBERG, H. (eds): Flodpärlmusslan i Sverige. – *Naturnårdsverket. Rapport 4887*: 121 + 16 sid. Stockholm. [English summary, pp. 10-11: I. The Freshwater Pearl Mussel *Margaritifera margaritifera* in Sweden: status, trends and threats.]
- GÄRDENFORS, U. (red.) 2000. *Rödlistade arter i Sverige 2000. / The 2000 Red List of Swedish Species*. – SLU, Uppsala. 397 sid.
- HAGNELL, J., SCHANDER, C. & von PROSCHWITZ, T. 2003. Hybridisation in Arionids: the rise of a super slug? – [sid. 221-226]. In: DUSSART, G. B. J. (ed.): Slugs & Snails: Agricultural, Veterinary & Environmental Perspectives (The British Crop Protection Council / The Malacological Society of London). – Symposium Proceedings No. 80.
- LUNDBERG, S. & von PROSCHWITZ, T. 2002. Stormusslor i Södermanlands län – Pilotstudie 2002. – *Meddelanden från Göteborgs Naturhistoriska Museum 6-8 (6)*: 3-76.
- LUNDBERG, S. & von PROSCHWITZ, T. 2003. Inventering av stormusselfaunan i Nyköpingsån vid Sibro, Södermanlands län 2003. – *Meddelanden från Göteborgs Naturhistoriska Museum 9*: 2-25.
- LUNDBERG, S., von PROSCHWITZ, T., FRANZÉN, I. & PETTERSSON, U. 2003. Kilaåns sjöar. En naturvärdesbedömning utifrån bottenfaunans artrikedom inom Kilaåns vattensystem. – *Länsstyrelsen i Södermanlands län. Rapport 2003: 4*. 175 sid.
- von PROSCHWITZ, T. 1993. Den röda skogssnigeln – *Arion rufus* (L.) – i Sverige – historia, spridning, utbredning och biologi. – *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 1993*: 31-41.
- 1996a. Utbredning och spridning av spansk skogssnigel [*Arion lusitanicus* Mabille] och röd skogssnigel [*Arion rufus* (L.)] – en översikt av utvecklingen i Sverige. – *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 1996*: 27-45.
- 1996b. De stora röda sniglarna på Öland. – *Öländsk bygd Åkebo Härad. Åkebo Hembygdslokets Årsbok 1996*: 56-61.
- 1999. Faunistiskt nytt 1998 – Snäckor, sniglar och musslor. – *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 1999*: 27-44.
- 2000. Faunistiskt nytt 1999 – Snäckor, sniglar och musslor. – *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 2000*: 21-40.
- 2001. Faunistiskt nytt 2000 – Snäckor, sniglar och musslor inklusive något om afrikansk konsnäcka *Afropunctum seminium* (Morelet) och större vallsnäcka *Monacha cantiana* (Montagu) – två för Sverige nya, människospridda landsnäckor. – *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 2001*: 19-36.
- 2002a. Faunistiskt nytt 2001 – Snäckor, sniglar och musslor. – *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 2002*: 29-46.
- von PROSCHWITZ, T. 2002b. Stormusslor. [sid 41-52]. I: LUNDBERG, S. & LARJE, R. (eds): Handbok om strömmande vatten. – *Naturhistoriska riksmuseet / Svenska Naturskyddsföreningen*. Stockholm.
- von PROSCHWITZ, T. 2003. Faunistiskt nytt 2002 – Snäckor, sniglar och musslor. – *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 2003*: 25-42.
- von PROSCHWITZ, T. & ANDERSSON, G. 1997. Databas för landlevande mollusker, tusenfotingar och gråsuggor på Göteborgs Naturhistoriska Museum. – *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 1997*: 29-36.
- von PROSCHWITZ, T. & SVENSSON, U. 1998. Faunistiskt nytt från Göteborgs Naturhistoriska Museum 1997. – *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 1998*: 15-20.
- SVENSSON, U. & von PROSCHWITZ, T. 1997. Faunistiskt nytt från Göteborgs Naturhistoriska Museum 1996. – *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 1997*: 13-18.

Kennet Lundin

Faunistiskt nytt – marina evertebrater

Tillhör du dem som från barndomen minns grunda havsvikar inomskärs med kristallklart vatten och spridda tuvor av tång? Då är du troligen i övre medelåldern eller äldre. För dina barn eller barnbarn blir bilden av barndomens badvik en annan – en strand med grönaktigt vatten och tångruskor som är täckta av en filt med fintrådiga grönalger. Det minnet blir vad de finner normalt och utgör deras utgångspunkt i en havsmiljö stadd i förändring. Denna förskjutning av referensra-

marna diskuteras mycket i den internationella naturvården, där den benämnes ”shifting baselines”. Vi tenderar att se förändringar på kort sikt och agerar därefter. När man försöker se längre bakåt i tiden, finner man snart att kunskapen om hur ett opåverkat hav såg ut är knapphändig. Många djurarter har försvunnit från den svenska västkusten. De flesta av de stora fiskarna, vilka tidigare fanns vid våra kuster, är nu borta – tonfisk, stör, brugd, hälleflundra, med flera – och i sen tid även kustnära populationer av torskfisk. Vi vet ungefär vad som hänt med havets fåglar och däggdjur. Men vad som har skett med de ryggradslösa djuren är inte lika känt. Det pågår en omfattande och ofta upphettad debatt om fiskbestånden, men föga sägs om havets ”lägre djur”, trots att dessa spelar en mycket betydande roll i det ”levande hav i balans” som är ett av naturvårdsverkets miljö kvalitetsmål.

Antalet arter av flercelliga, ryggradslösa djur (evertebrater) i Skagerrak och Katte-

Vinjetbild:

Ledsnäckan Hanleya nagelfar. Namnet kommer av att skallederna liknats vid naglar. Nagelfar var i den fornnordiska mytologin ett skepp, som var byggt av de dödas naglar. Med skeppet ska jättarna fara till asarnas land för den sista striden, vid Ragnarök. För att förhindra byggandet av skeppet Nagelfar skulle man därför alltid noggrant klippa de utvuxna naglarna på de döda innan de begravdes. Härav det ännu brukade begreppet ”att nagelfara”. Foto: Per Læholm.

gatt är omkring 4 600 – vilket är ungefär lika många som antalet skalbaggsarter i landet – men de representerar ett stort antal vitt skilda djurgrupper. De utgör 90% av Västerhavets alla djurarter och en betydande andel av biomassan. Det har skett kraftiga förändringar i artsammansättningen i havet under 1900-talet, men heltäckande bilder av dessa förändringar saknas eller är i bästa fall bristfälliga. Som första europeiska land har man i Sverige påbörjat arbetet med att bedöma statusen för hotade arter av marina evertebrater. I rödlistan för år 2000 (Gärdenfors et al.) bedömdes kräftdjur, mollusker och tagghudingar. Fler grupper kommer att täckas i den kommande rödlistan för år 2004. Arbetet utförs av en expertkommitté, ledd av Anna Karlsson på ArtDatabanken. Kommittén har haft Göteborgs Naturhistoriska Museum som sin huvudsakliga mötesplats under 2003. I denna artikels första del presenteras i korthet några av de översiktliga drag som diskuterats inom kommittén under året, belyst med exempel på berörda arter. I artikelns andra del presenteras intressanta fynd av marina evertebrater.

Gamla och nya inventeringar

ArtDatabankens rödlistningsarbete har medfört ett nyväckt intresse för det marina inventeringsprojekt, som bedrevs under åren 1921 till 1938, under ledning av Naturhistoriska museets legendariske chef L. A. Jägerskiöld. Ett mycket omfattande material av i stort sett alla arter av makroskopiska, bottenlevande, ryggradslösa djur från Västerhavet insamlades och deponerades på museet. Inventeringen utfördes vid 440 lokaler, från Svinesund i norr till Kullaberg i söder, från grunda vikar inomskärs ut till Kattegatts och Skagerraks djuphålor, samt in i Göta och

Nordre älvs mynningar. Jägerskiölds inventering av bottenlevande djur är hittills den enda, som utförts längs hela västkusten. Att inventeringen dessutom gjordes i en tid då havsmiljön ännu var relativt opåverkad av mänsklig aktivitet, gör det insamlade materialet till en viktig referensbank. De insamlade djuren sändes till specialister för bestämning och allt skulle sammanställas till en rapport, vilken dock ej kom till stånd på grund av Jägerskiölds hastiga bortgång 1945. Sammanställningen blev sedan liggande i 25 år, tills den publicerades 1971 genom dåvarande museichef Bengt Hubendicks försorg. Sedan

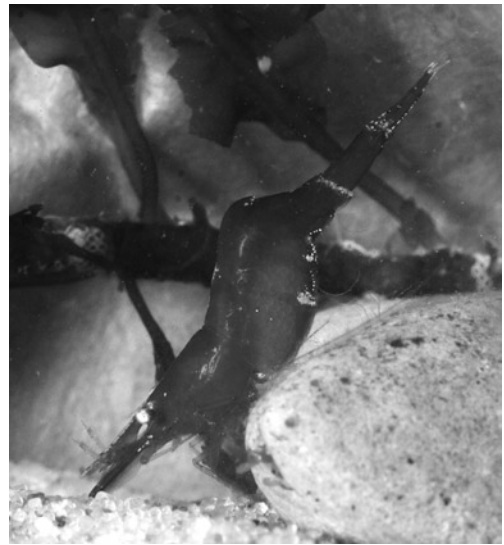

Fig. 1. Kameleonträka eller kamouflagträka, *Hippolyte varians*. Den kan ändra kroppsfärg för att smälta in i sin miljö, ofta i rödbruna nyanser. När skymningen faller blir den blå! Räkan var tidigare mycket vanlig i alghälet inomskärs men har blivit ovanlig, troligen på grund av att den missgynnas av den ökade överväxten av fintrådiga grönalger på de större algerna. Foto: Matz Berggren.

dess har ytterligare drygt 30 år gått och först nu kommer materialet på allvar till användning!

För att bedöma aktuell status och hotbild för Västerhavets marina evertebrater, så behöver man utföra nya inventeringar. Inledningsvis kommer fem utsjöbankar i Kattegatt och Skagerrak att undersökas under 2004 och 2005 av Naturvårdsverket och Göteborgs Marina Forskningscentrum (GMF) i samverkan med ArtDatabanken. Det insamlade materialet kommer att deponeras på Naturhistoriska museet. Vid utvärderingen av utsjöbanksinventeringarna blir det gamla Jägerskiöldska materialet av stor betydelse som referens. Det långa tidsspannet på 70-80 år i underlaget gör att effekter av mänsklig aktivitet lättare kan utskiljas från naturliga svängningar i arternas förekomst.

Förändrad artsammansättning av bottenlevande ryggradslösa djur

Under senare halvan av 1900-talet har många arter av bottenlevande evertebrater starkt minskat i förekomst i kustnära havsområden. Ett flertal arter som lever på ringa djup, påträffas nu företrädesvis utomskärs, där de har fått en mer fragmenterad livsmiljö. Ett antal av de djuplevande arter, som förr fanns talrikt nära kusten i rännor och fjordar, finns nu närmast ute i Skagerraks djuphåla. Det är troligen flera orsaker som ligger bakom denna tillbakagång, men en av de viktigaste faktorerna är övergödningen. Den leder till överväxning, ökad sedimentation och syrebrist, vilket ofta försämrar djurens livsbetingelser. Alltför intensiv bottenrålning har också påverkat delar av djurlivet i djupare mjukbottnar. En ytterligare faktor är klimatförändringar, vilka kan komma att spela en ökande roll i framtiden.

Effekter av ökad påväxt av trådformiga grönalger i algbältet

Det senaste årtiondet har stora delar av det inomskärs belägna algbältet (ned till 10 m djup) under sommartid blivit mer eller mindre överväxt av långa, fintrådiga grönalger. Detta har tydligt påverkat den fauna, som normalt lever i algbältet. Matz Berggren på Kristinebergs Marina Forskningscentrum (KMF) har under de senaste åren gjort jämförelser av fångster av algbältets räkor, med samma metoder och i samma område som tidigare insamlingar från mitten på 1980-talet. Han har då funnit stora skillnader i förekomsten av räkorna. Inga eller högst ett par individer fångas i proven idag, mot 10-30 stycken för 20 år sedan. Men djupare ner (på 15-20 m djup, i den mån det finns alger där) kan man påträffa dessa räkarter, samt utomskärs på normalt djup (5-12 m djup) där ingen överväxt i algbältet kan observeras. Detta pekar på att en mycket stor förändring av algbältsbiotopen har skett under de senaste åren. Ett exempel är räkan *Hippolyte varians* Leach, som ibland kallas kameleonsträka eller kamouflageräka. För 20 år sedan var den en av algbältets vanligaste räkarter, men numera är den så gott som försvunnen inomskärs. Alla organismer har dock inte missgynnats av den ökande påväxten av fintrådiga alger. Det har ställvis lett till massförekomster av olika småsnäcksorter från släktena *Rissoa* och *Bittium*, samt även vissa arter av märkräftor. Men totalt sett innebär det en utarmning av den biologiska mångfalden i algbältet.

Effekter av ökad sedimentation

Strömopolade grövre sand- och grusbottnar är livsmiljöer, som missgynnas av sedimentation. De djurarter som lever där är särskilt känsliga för ökad igenslamning och

Fig. 2. Den vita sjögurkan *Ocnus lacteus*, här på hydroiden *Nemertesia ramosa*. Tidigare fanns sjögurkan längs hela västkusten, men finns nu endast i nordligaste Bohuslän. Den livnär sig som filtrerare och tillbakagången beror troligen på att arten missgynnas av ökad sedimentation i vattnet. Då den förökas genom delning är spridningsförmågan begränsad.
Foto: Per Lekholm.

algpåväxt. Men generellt finns det arter längs hela kusten, vilka påverkas negativt av ökad sedimentation, orsakad av övergödning samt bottenar upprivna från trålning och muddring. Exempel på arter som gått tillbaka är den vackra pärmorsnäcken *Jujubinus miliaris* (Wood) och den 7 cm långa svampdjursätande ledsnäcken *Hanleya nagelfar* (Lovén), samt musslorna *Arcopecten crassa* (Pennant)

och *Hyalopecten similis* (Laskey). Flera arter av filtrerande sjögurkor har gått starkt tillbaka. En av dessa är den upp till 4 cm långa, vita sjögurkan *Ocnus lacteus* Forbes. Den fanns förr längs hela västkusten ned till Öresund, men nu verkar arten endast finnas kvar i Singlefjorden i norra Bohuslän, där strömmen är stark nog att förhindra sedimentation. *O. lacteus* är en epifauna-art, som gärna sitter uppkruken på hydroider. Den förökar sig könlost genom delning och har därmed begränsad spridningsförmåga, vilket gör den ytterligare sårbar. En sjögurka, som lever delvis nedgrävd, vilken gått tillbaka är den 6 cm långa *Panningia hyndmanni* (Thompson). Bland berörda arter av sjöstjärnor kan nämnas det röda sjökexet, *Ceramaster granulatis* (Müller). Den verkar nu endast finnas kvar i Säckenområdet och i Singlefjorden. För andra djurgrupper, t ex svampdjur, sjö-pungar och filtrerande havsborstmaskar, är kunskapsläget om de enskilda arternas status mycket bristfälligt.

En specifik mjukbottenbiotop som gått starkt tillbaka, troligen till följd av ökad sedimentation, är det s k *haploops*-samhället. Djursamhället är uppkallat efter karaktärsarten *Haploops tubicola* Liljeborg, som är en drygt centimeterlång märkräfta. *Haploops* bygger ett upp till 6 cm långt, plattat rör av lera och sticker ut sina hårförsedda antenner ur en spalt i rörets sida, för att filtrera vattnet efter föda. Vidsträckta områden med tätt sittande *haploops*-rör fanns framför allt i södra Kattegatt och norra öresundsområdet från 20 m djup och nedåt. Dessa bottenar har förutom ökad sedimentation, även drabbats av syrebrist. Artsammansättningen har förändrats kraftigt de senaste 10-20 åren och det tidigare så utbredda *haploops*-samhället har så gott som helt försvunnit. Exempel på *haplo-*

ops-associerade arter som gått starkt tillbaka är ormstjärnan *Ophiura robusta* (Ayres), vilken ofta sitter uppkrupen på *haploops*-rören, simmusslan *Lima loscombi* (Sowerby) och troligen även den rundade musselkräftan *Philomedes globosus* (Liljeborg). Det har skett ett skifte från filtrerande arter till detritusätande arter med bl a många grävande havsborstmaskar. På botten med syrebrist och ökad halt av svavelväte gynnas de arter som är tåliga mot detta, som den dagmasklika havsborstmaskan *Capitella capitata* (Fabricius), korgmusslan *Corbula gibba* (Olivì) och den 5 cm långa, rödbruna och småtaggiga säckmasken *Halicyrtus spinulosus* Siebold.

Effekter av bottentrålning

Det är lätt att inse att en stor trål trasar sönder botten där den drar fram. Men en sekundär och minst lika allvarlig påverkan orsakas av det upprivna slammet, vilket långsamt lägger sig som ett kvävande täcke över ett större område än själva träldraget. Direkt mekanisk skada av bottentrålning drabbar främst stillasittande, långsamväxande djur. Ett typiskt exempel är det upp till 170 cm höga nässeldjuret stor piprensare, *Funiculina quadrangularis* (Pallas), som minskat dramatiskt i förekomst. Denna sjöpenne-släkting var förr mycket vanlig och formade glesa skogar på djupare mjukbotten, som därav benämndes ”piprensarlera”. Arten växer mycket långsamt och meterhöga piprensare kan vara mer än 100 år gamla. Numera kvarstår endast små bestånd av stor piprensare här och var i skyddade fickor och klippskrevor där trålarna inte drar fram. Forskare vid KMF följer en återväxt av arten i ett skyddat område i Gullmarsfjorden, men det tar sin tid. När trålarna svepte bort skogarna av stor piprensare, så följde även associerade arter

med i fallet, bland andra den stora ormstjärnan *Asteronyx loveni* Müller & Troschel. Den sitter ofta uppkrupen högt upp på piprensaren. Den andra stora sjöpenne-släktingen i svenska vatten är kosterpiprensare, *Kophobelemnon stelliferum* (Müller). Den har klarat sig bättre än stor piprensare, men har ändå påverkats starkt av trålningen. Kosterpiprensaren kan bli 75 cm hög, men i våra vatten blir den dock oftast inte mer än 30-40 cm. Därmed slipper den lite lättare genom trä-

Fig 3. En titt i museets skattkista av koraller i samlingen. Det praktfulla, spritlagda exemplaret är en risgrynskorall, *Primnoa resediformis*, som togs utanför Måseskär 1912. Nuförtiden är de exemplar som sporadiskt påträffas i fiskeredskap, snarare av en storlek likt den risgrynskorall som författaren håller i handen.
Foto: Per Lekholm.

Fig. 4. En svensk "dront" – den lilla havsanemonen *Andvakia parva*. Det här är ett typexemplar från museets samlingar. Tentaklerna är indragna. Denna art, samt ytterligare en art av havsanemon, *Octineum suecicum*, är bara kända från närområdet kring ett rev med ögonkorall som fanns vid de bobuslänska Väderöarna. I samband med attrevet förstördes av bottentrålning från 1950- till 1980-talen, verkar bägge havsanemonerna ha försvunnit. Ingen vet om de finns kvar än idag. Foto: Per Lekholm.

lens maskor än stor piprensare. Nedgången i Kosterfjorden har dock uppskattats till 50% och kosterpiprensaren är numera talrik endast på icke trälade platser.

Av de svenska hornkorallerna är den röda hornkorallen, *Swiftia rosea* (Grieg), fortfarande relativt vanlig i ytterskärgården. Den är spensligt byggd, upp till 20 cm hög och sitter på klippor från 20 m djup och nedåt. En annan art, som dock sannolikt tagit mycket skada av bottentrålningen, är den upp till meterhöga risgrynskorallen, *Primnoa resediformis* (Gunnerus). Den fanns förr på djupa bottnar åtminstone söderut till Måseskär. Jägerskiöld och hans medhjälpare kallade en

riklig fyndlokal på 150-200 m djup utanför Hällö (vid Sotenäs) för den "Södra trädgården". Idag verkar arten ha minskat kraftigt i området. Rapporter kommer ibland om fynd tagna av sportfiskare, så enstaka exemplar verkar finnas kvar på skyddade platser. Risgrynskorallen fanns tidigare även sparsamt i Kosterrännan, men är numera helt borta därifrån. Arten växer mycket långsamt, i likhet med andra djuplevande koraller. I Kanada har den använts som indikatorart inom miljöforskning, genom att man studerat årsringar på tvärsnitt av huvudstammen. Sjöbuske, *Paramuricea placomus* (L.), har nyligen upptäckts i yttre Oslofjorden av Tomas Lundälv på Tjärnö Marinbiologiska Laboratorium (IMBL), med hjälp av en fjärrstyrd kamera, en sk ROV. Sjöbusken är orangegul och kan bli drygt meterhög. Det är rimligt att anta att den troligen finns även på svenskt vatten, i spricksystem på botten. Den något mindre arten *Muriceides keuckenthalii* (Broch) togs av Jägerskiöld vid 5 tillfällen under 1930 utanför Hällö och Persgrunden, så möjligen finns även den arten fortfarande kvar där ute. Ytterligare en art, som eventuellt kan finnas på svenskt område i Skagerraks djupare delar, är det stora rödaktiga sjöträdet, *Paragorgia arborea* (L.), som kan nå sex meters höjd i norska vatten!

Av de två svenska arterna av stenorall är ögonkorall, *Lophelia pertusa* (L.), den enda som är revbildande. Den andra arten är den solitära bägarkorallen, *Caryophyllia smithii* Stokes & Broderip. *Lophelia*-reven hyser en mångfald av andra djur och fungerar ofta även som barnkammare för djuplevande fiskar. Reven kan bli mycket gamla. Utanför norska kusten finns 25 m höga *Lophelia*-rev där de levande yttre delarna daterats till 250 år och de underliggande, döda delarna daterats

till en ålder av minst 8 500 år. Två mil från svenska gränsen i nordväst, på norskt vatten, finns ett stort *Lophelia*-rev som är drygt 1 km långt och 200 m brett. De svenska reven är inte lika stora som de norska. Tidigare fanns ett rev på 90 m djup nordost om Väderöarna, men detta förstördes av bottentrålning. Den sista rapporten om levande revfragment i trålarna är från 1980-talet. Resterna av revet håller nu på att sakta täckas med slam. Två centimeterhöga arter av havsanemoner, från närområdet kring revet vid Väderöarna, beskrevs 1940. Det var *Ocineum succicum* Carlgren och *Andvakia parva* Carlgren. Dessa två arter är endast kända från denna lokal och utrotades möjligen med revets förstörelse. Anemonerna har inte påträffats sedan dess, men ingen riktad eftersökning har utförts. Typmaterialet av arterna finns i några små burkar på Göteborgs Naturhistoriska Museum och Naturhistoriska riksmuseet i Stockholm – möjligen det enda som finns kvar av dessa anemoner. För att återknyta till ögonkorallen, så fanns ytterligare ett rev utanför Havsstenssund, men det förstördes under 1900-talets senare hälft. På svenskt vatten finns numera, så vitt man vet, bara kvar ett enda levande rev; i Säckenområdet norr om Kosteröarna. Det har ett visst skydd genom överenskommelse med lokala fiskare. Men revet utsätts ändå, måhända oavsiktligt, för åverkan. Under sommaren 2003 upptäcktes att några av revets allra största klumpar släpats iväg tiotals meter på botten. Revet kommer dock i framtiden att få ett bättre skydd, då det ska ingå i nätverket av Natura2000-områden.

I Kosterfjorden har man i viss utsträckning kunnat följa de förändringar i sammansättningen av bottenlevande djur, som troligen är en följd av alltför intensiv räk-

trålning. Risgrynskorallens försvinnande har redan nämnts. Ormstjärnan *Amphilepis norvegica* (Ljungman) var tidigare en karaktärsart för de djupa mjukbottarna i Kosterfjorden, men är nu helt borta därifrån. Arten är talrik endast ute i Skagerraks djuphåla. Ett exempel på en mussla, som minskat kraftigt i Kosterfjorden, är kammusslan *Delectopecten vitreus* (Gmelin). De räkarter vilka lever på samma bottenar som nordhavsråkan, *Pandalus borealis* Kröyer, borde rimligen påverkas av räktrålningen, men kunskapen därom är bristfällig. *Dichelopandalus bonnierii* Caullery är en råka som tidigare var mer utbredd, men numera bara påträffas i det allra nordligaste kosterområdet. *Geryon trispinosus* (Herbst) är en tegelröd, djuplevande krabba med decimeterbred ryggsköld, som har tre taggar på var sida av framkanten. Krabban har tidigare varit sparsamt förekommande i Kosterfjorden, men har nu blivit mycket ovanlig där.

Effekter av klimatförändring

Det är i nuläget svårt att peka på specifika förändringar i bottensamhällen som orsakats av klimatförändringar. Allt fler tecken tyder dock på att det sker en höjning av medeltemperaturen, något som åtminstone delvis är en effekt av den globalt ökande förbrukningen av fossila bränslen. En uppvärmning av havsvattnet ändrar djurens livsbetingelser. Detta kan även medföra ändringar i havsströmmarna, vilket påverkar spridningen av djur med planktoniska larvstadier. I Kattegatt är medeltemperaturen lite lägre än i kustnära delar av Skagerrak, på grund av en kyl-effekt från den baltiska ytströmmen. Därav kommer det sig att ett antal arktiska/nordliga arter med sin sydliga utbredningsgräns i södra Skandinavien faktiskt är vanligare vid hallandskusten än vid bohuskusten. Några

exempel är den röda havsanemonen *Stomphia coccinea* (Müller) och sjöstjärnan *Hippasteria phrygiana* (Parelius). Då dessa arter naturligt här lever på gränsen för sina levnadskrav, så kan de påverkas kraftigt av relativt små temperaturförändringar. Uppvärmningen av havet gör att vi kommer att få se fler introducerade, främmande arter i svenska vatten. I Norge har man observerat 300 nya marina arter de senaste åren! Ett exempel på en art vi troligen kommer att få lära känna i framtiden, är den drygt decimeterhöga ostasiatiska sjöpungen *Styela clava* Herdmann. Sjöpungen finns nu på grunt vatten längs Jyllands västkust och utgör ett potentiellt hot mot muselodlingen, då den sätter sig på skaldjuren och konkurrerar om födan.

Den taggiga ishavsjöstjärnan, *Marthasterias glacialis* (L.), var tidigare relativt allmänt förekommande, men har under de senaste åren blivit ett av de mest dominerande inslagen vid skrapningar på skalgrusbotten i Kosterfjorden. Den har även blivit en vanlig syn vid sportdykning i delar av Gullmarsfjorden. Namnet till trots, finns ishavsjöstjärnan inte alls i ishavet, utan är värmeälskande och har en betydligt sydligare utbredning. Kanske har dess ökning i svenska vatten en koppling till uppvärmningen av havet. Skedmasken *Echiurus echiurus* (Pallas) har under lång tid endast varit sparsamt förekommande i tråldrag, men var mycket frekvent i Gullmarsfjorden i oktober 2003. Den upp till 20 cm långa masken liknar en småtaggig, knubbig korb, med en märklig spatellik ”snabel” framtill. Orsaken till den rikliga förekomsten i Gullmaren är okänd, men kan vara ett rikligt inflöde av de planktoniska larverna i samband med fluktuationer i havsströmmarna.

Giftalger

Blomningen av giftalgen *Chrysochromulina polylepsis* Manton & Parke under sommaren 1988 påverkade mycket negativt många djurarter, varav vissa ännu ej hämtat sig. Ett exempel är den lilla ektoparasitiska snäckan *Ebala nitidissima* (Montagu). Den var tidigare vanlig bland ålgräs i grunda vikar i Bohuslän, men påträffas nu mycket sällan.

Intressanta fynd under de senaste åren

Här redovisas intressanta fynd och rapporter om marina evertebrater från marinbiologer, fiskare och naturintresserad allmänhet. GNM bedriver ingen aktiv insamling av marina evertebrater, förutom i samband med de aktuella utsjöbanksinventeringarna. De djur som inkommer från fiskare och allmänhet har ofta en viss prägel av att vara spektakulära fynd, vilka avviker från det normala.

Kolonimaneter

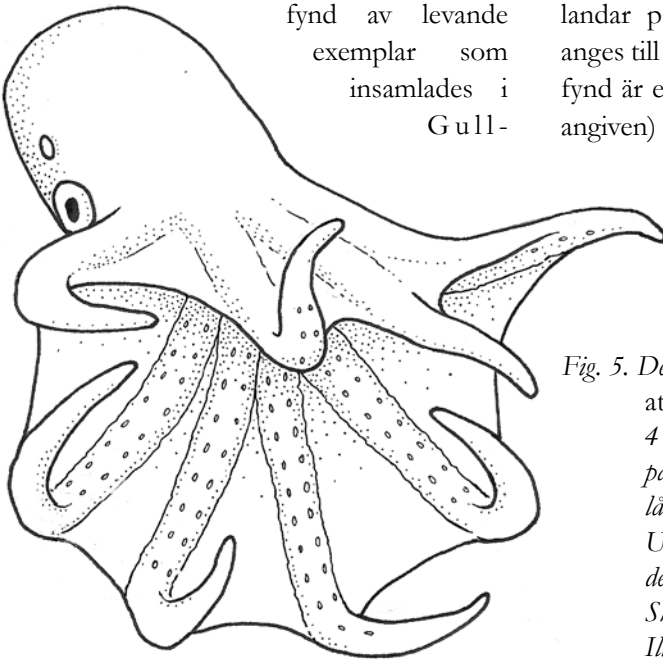
Nässeldjuret *Apolemia varia* (LeSueur) är en siphonophor eller s k kolonimanet. Det är uppbyggt av en koloni av polyper, även kallade zooider, med olika utseende och funktion. Dessa sitter längs en central stam som anges kunna bli ända upp till 50 m lång. Därmed är det ett av världens längsta djur, även om det kan diskuteras vad som är individen; är det zooiden eller kolonin? Namnet *varia* syftar på de druvformiga flytblåsorna som sitter spridda längs stammen. Kedjan av zooider driver lodrät i vattenkolumnen i de fria havsvidderna. Arten påträffas vid västkusten under oktober till december, särskilt efter kraftiga västvindar i samband med för årstiden höga vattentemperaturer och högt ytsalthalt. Många fragment av *A. varia* iaktogs på olika platser vid bohuskusten under

november 1997, samt vid TMBL under höstarna 2001 och 2003. Levande exemplar tagna från Gullmarens mynning inkom till Universeums vetenskapscentrum i Göteborg i oktober 2002. En massförekomst av *A. varia* i Nordnorge under hösten 1997 dödade tiotals ton av odlad lax.

Gälmaskmollusker

Chaetodermomorfer, eller gälmaskmollusker, anses tillhöra den mest ursprungliga, nu levande utvecklingslinjen inom blötdjuren. De saknar skal, men har istället kalktaggar i huden. Under oktober 2003 studerade Dmitry Ivanov från Zoologiska museet i Moskva och Christoffer Schander från Zoologiska institutionen i Göteborg Naturhistoriska museets samling av arten *Chaetoderma nitidulum* Lovén. De fann då några individer med avvikande form på kalktaggarna. Ivanov och Schander antog att det troligen rörde sig om en ny art, vilket kunde bekräftas några

veckor senare genom fynd av levande exemplar som insamlades i Gull-

marsfjorden. Typmaterialet för den nyupptäckta arten kommer att deponeras på Naturhistoriska museet, då artbeskrivningen är färdig.

Bläckfiskar

I svenskt territorialvatten påträffas regelbundet 16 arter av bläckfiskar, varav åtminstone 9 arter är stationära och har reproducerande bestånd. I maj 2003 inkom till museet ett 110 cm långt exemplar av den 10-armade bläckfisken *Todarodes sagittatus* (Lamarck). Exemplaret fångades i en bottentrål på 140 m djup, 56 km syd om Lindesnes i Norge. *T. sagittatus* är en ovanlig gäst i de yttre delarna av Skagerrak. I Nordatlanten utanför Norges och Storbritanniens kuster är den dock vanlig. Den saknar svenskt namn, men kallas *akkar* i Norge, där den om våren kommer in i stora stim till fjordarna i nordväst för att äta sill. På de brittiska öarna kallas den *flying squid* för sin omvittnade förmåga att bryta vattenytan för en lufttur, som ibland leder till att den landar på båtdäck. Maxlängden för arten anges till 1,6 m. Tidigare till museet inkomna fynd är ett exemplar från 1903 (fyndlokal ej angiven) samt ett exemplar taget i trål i maj

Fig. 5. Den 8-armade bläckfisken *Haliphron atlanticus*, som kan nå en spännvidd på 4 m mellan armspetsarna och en maxvikt på ca 60 kg. Bläckfisken simmar med långsamma rörelser, likt en stor manet. Under 2003 fångades 4 exemplar av denna, tidigare extremt ovanliga art, i Skagerrak.
Illustration: Kennet Lundin.

1995, ca 4 km utanför Träslövsläge i Halland. En mycket sällsynt gäst i svenska vatten är den mytomspunna 10-armede jättebläckfisken *Architeuthis dux* Steenstrup. Det är en kosmopolitisk art, som anges kunna bli upp till 16 m lång, varav manteln blir drygt 2 m lång. Överdrivna längdangivelser är inte ovanliga, då de två fångstarmarna är mycket tänjbara. Men en normal totallängd verkar vara omkring 6 m. På museet finns ett fåtal fynd; ett exemplar från Egersundsbanken i Nordsjön, tagen augusti 1960, samt ytterligare ett exemplar fångat i mars 1968 (inga uppgifter om fyndplats, troligen Nordsjön). I spritkällaren på museet finns ett ca 6 m långt exemplar, men information om detta saknas. I utställningen på Naturhistoriska riksmuseet finns ett ungefär lika stort exemplar, som togs med trål i Gullmarsfjorden 1980.

Eledone cirrhosa (Lamarck) är en rödgul, 8-armed bläckfisk som kan bli 50 cm mellan utsträckta armspetsar, i extrema fall ända upp till 70 cm. Den känns igen på att den har en enkel rad av sugkoppar längs undersidan av varje arm, jämfört med dubbla rader hos andra arter 8-armede bläckfiskar. Dessutom har den ett litet horn ovanför vart öga. *E. cirrhosa* var förr vanlig i Bohuslän, särskilt i Gullmarsfjorden. Den var stundom till besvär för hummerfiskarna då bläckfisken tog sig in i tinorna och åt upp hummerfångsten. Ett känt sätt att undvika detta var att inte lägga tinorna djupare än 12 famnar (drygt 40 m). Under tidigt 1900-tal förekom bläckfisken i Göteborgs skärgård, men försvann gradvis därifrån. Beståndet i Bohuslän hade en snabb nedgång under 1960-talet och sedan dess är bläckfisken en raritet. Enstaka levande exemplar har inlämnats de senaste åren till Havets hus i Lysekil (sommaren 2001) och till Universeum i Göteborg (hösten 2002).

Under 2004 rapporterades fyra fynd av den 8-armede bläckfisken *Haliphron atlanticus* Steenstrup, varav två svenska och två danska trålfynd i Nordsjön. Den 29:e oktober 2003 fick en svensk trålare ett exemplar på 27 kg, tagen på 250 m djup i Skagerrak, 45 km (eller drygt 24 sjömil) rakt norr om Hirtshals på Nordjylland. Ungefär samtidigt som bläckfisken inkom till Naturhistoriska museet via Göteborgs fiskhamn, så kom två exemplar av samma art till Zoologiska museet i Köpenhamn. Dessa var fångade 15 respektive 22 oktober, i samma område som det svenskfångade exemplaret. Det största av de danska exemplaren vägde 35 kg. Från fiskhamnen i Göteborg kom i efterhand ett mindre exemplar, som tagits någonstans i Nordsjön under sommaren 2003. Tidigare fynd är ett exemplar, taget 1995 i yttre Skagerrak på 360 m djup, samt ett exemplar taget februari 1997 i Skagerrak 20 km väst om Hällö, på 100-120 m djup. *H. atlanticus* har hud mellan tentaklerna och simmar med långsamma, manetliknande rörelser. Det är en av de största 8-armede bläckfiskarna i världen och kan nå en spännvidd mellan armarna på 4 m och en vikt på 60 kg. Den har tidigare varit ytterst sällsynt i våra vatten, men har uppträtt några få gånger under 1990-talet. Anledningen att den dyker upp här kan möjligen bero på ändringar i havsströmmarna. De vuxna individerna av *H. atlanticus* är bottenlevande, men larvstadierna är pelagiska. Eventuellt finns ett samband med de stora förändringar i artsammansättning av zooplankton, som observerades under hösten 2003 av Kurt Ockelmann vid Helsingörs Marinbiologiska Laboratorium.

Räkor

Matz Berggren på KMF upptäckte under sommaren 2003 att det finns en stationär, stabil population av den knappt 4 cm långa räkan *Pandalina profunda* Holthuis i Gullmarsfjorden. Räkan påträffas på djup större än 100 m, och är därmed mer djuplevande än sin snarlika släkting *Pandalina brevirostris* (Rathke). En genomgång gjordes av det gamla museimaterialet, bl a från Jägerskiölds inventering, men där fanns inga äldre fynd av *P. profunda* från Gullmarsfjorden. Detta tyder på att arten vandrat in i Gullmaren under senare tid. Däremot påträffades *P. profunda* i prover från Singlefjorden och Kosterfjorden i det gamla materialet, där de var införda som *P. brevirostris* (vilket beror på att *P. profunda* beskrevs först 1946). Så *P. profunda* har även tidigare funnits i Kosterområdet, där den idag är tämligen vanlig.

Krabbor

I augusti 2003 inkom ett halvvuxet exemplar av ullhandskrabba, *Eriocheir sinensis* Milne-Edwards, funnen på land, ca 500 m från vattnet vid Skandiahallen i Göteborg. Under sommaren 2002 påträffades ett exemplar vid en öringbäck i skogen nära Lilla Edet, ett par kilometer från Göta älv. Denna krabba levde en kort tid på Universeum, men då den dog överfördes den till Naturhistoriska museet. Vidare finns en rapport om en ullhandskrabba som fastnat i ett fiskegarn i Väneren. Ullhandskrabban är en kinesisk art som kom till Europa på 1910-talet. Den utgör ett problem i flodmynningar på kontinenten och Brittiska öarna, då den är så talrik att den underminerar flodbänkar och förstör fiskena. Krabban klarar att leva i brackvatten och rent sötvatten, men måste återvända till saltvatten för reproduktionen. Enstaka exemplar

av ullhandskrabbor kommer kontinuerligt in till götaälvområdet med sjötransporter, och har inkommit till museet med jämna mellanrum sedan 50-talet. Men om den klarar att bilda livskraftiga bestånd i vårt land är osäkert. Kanske föreligger en trend i att de tidiga fynden från 1940- och 1950-talen ofta är från Göteborgs ytterstäckgård, medan de senaste årens fynd är från Göta älv med tillrinningsområden.

Ormstjärnor

Två exemplar av medusahuvud, *Gorgonocephalus caputmedusae* (L.), inkom från fiskare till Tomas Lundälv vid TMBL, under vintern 2003 - 2004. Denna stora och märkliga ormstjärnesläkting sitter ofta uppkruken på horn- och stenkoraler. Den finns sporadiskt

Fig. 6. Ett medusahuvud, *Gorgonocephalus caputmedusae*, sitter på en gren av en sjöbuske och slickar sina armar rena från infångade planktonorganismer. I bakgrunden syns vitaktiga ögonkoraler. Bilden är tagen på ca 40 m djup i Trondheimsfjorden, där korallreven finns på dykbart djup. Foto: Klas Malmberg.

på ögonkorallrevet i Säckenområdet. Tidigare fanns den i Kosterfjorden, men är nu försvunnen därifrån. Jägerskiöld fann den på sin tid på 150 - 200 m djup utanför Hällö, vid Sotenäs, sittande på risgrynskorall. Armarna på medusahuvudet är kraftigt förgrenade och antalet grenspetsar kan bli upp till 5 000! Fullvuxna exemplar når en bredd av 9 cm på mittskivan. Med utbredda armar blir den totala diametern omkring en halv meter. Medusahuvudet filtrerar vattnet med fina flimmerhår i en fåra på armgrenarna, men kan dessutom aktivt fånga fisk och andra djur med armarna.

Tack

Tack till alla i *expertkommittén för rödlistning av marina evertebrater* för värdefulla insikter. Särskilt goda källor för fyndrapporter har varit Hans G. Hansson och Tomas Lundälv på TMBL, Matz Berggren på KMF samt Therese Johannesson på Göteborgs fiskauktions utbildningscentrum. Elisabeth Hagström språkgranskade texten.

Summary

The structure of many of the benthic invertebrate societies on the Swedish west coast has dramatically changed during the last century. This is apparently mainly due to impact of human activities, such as eutrophication and bottom-trawling. Even though the marine invertebrates are a major organism group, of vast ecological importance, only until recently a con-

certed effort to estimate the status of all threatened species has been initiated. The first part of the article describes the general outline of changes to benthic societies, which emerged during the work with the expert committee for red-list evaluation of marine invertebrates (for the Swedish Species Information Centre). The Göteborg Natural History Museum has been the principal meeting place for the group during the year. Furthermore, the museum is of importance for the red-listing process because of the material positioned here by a former head of the museum, L. A. Jägerskiöld, from his survey of marine benthic macrofauna from 1921 to 1938. It is the only survey up to now, that covers the entire west coast.

The second part of this article describes interesting findings of marine invertebrates (i.e. cnidarians, molluscs, crustaceans and echinoderms), in the context of the factors of environmental change discussed previously.

Mer information

GÄRDENFORS, U. (ed.) 2000. Rödlistade arter i Sverige. – ArtDatabanken, SLU, Uppsala.

FAKTABLAD om rödlistade arter på ArtDatabankens website. www.artdata.slu.se.

HANSSON, H. G. Marina sydkandinaviska evertebrater. Tjärnö Marinbiologiska Laboratoriums website.

www.tmbi.gu.se/staff/HansGHanssonP.html.

HANSSON, H. G. Artlistor i NEAT (North East Atlantic Taxa). Tjärnö Marinbiologiska Laboratoriums website.

www.tmbi.gu.se/staff/HansGHanssonP.html.

ROV, hemsida med information och filmer om svenska marina djupbottensamhällen.

www.tmbi.gu.se/resdev/projects/CUD/rov/rovse/index.html.

Tommy Blandin

Göteborgs Biologiska Förening 100 år

Den 19 januari 1904 samlades på restaurang Valand tretton herrar med dåvarande intendenten vid Göteborgs museum d:r Einar Lönnberg i spetsen. De voro jägare och friluftsmän och deras önskan var en sammanslutning bland dem, som älska naturen med dess skiftande rikedom i djurliv, växter och skönhet. Den kvällen bildades Göteborgs Biologiska förening, . . .

Med dessa vackra ord inleder Paul Henrici den jubileumsskrift som gavs ut inför Göteborgs Biologiska Förenings 25-årsjubileum. Nu fyller föreningen 100 år och det är då naturligt med en tillbakablick. Göteborgs Biologiska Förening har alltid varit starkt knuten till Göteborgs Naturhistoriska Museum. En historik över föreningen blir därmed också i viss mån en historik över Göteborgs Naturhistoriska Museum och några av de personer som verkat där.

Vinjettbild:

Tommy Blandin på föreningens 100-årsfest.

Foto: Jan Tallnäs.

Vi fortsätter att läsa Henricis målande text om föreningens första 25 år:

... och namnen på dess stiftare äro i bokstavsordning följande: kassör P. Bergman, auktionsnotarie C. O. Bothén, handlande Walter Dickson, ingenjör Gustaf Ekman, ingenjör James Keiller j:r, konservator Gustaf Kihlén, konsul Carl Lyon, d:r Einar Lönnberg, redaktör Hjalmar Lönnroth, lektor C. A. Mebius, handlande Gustaf Sjöstedt, handlande Sten Sjöstedt samt direktör Gustaf Werner. Talet tretton var nog den gången ett lyckotal.

Anmodade men av skilda orsaker förhindrade att närvara vid sammanträdet voro dessutom följande herrar: d:r H. Allard, disponent James Keiller, kamrer E. Lignell, förrådsförvaltaren J. J. Ramberg och apotekare C. G. Thedenius. De hade dock samtliga uttalat sin anslutning till det i kallelsen framlagda förslaget.

Vid det konstituerande mötet höll d:r Einar Lönnberg "ett kortare föredrag om de nordiska valarterna". Den 11:e § i protokollet lyder: "Efter förhandlingarnas slut intogs gemensam sexa, hvarefter fri diskussion om hvarjehanda biologiska ämnen rätt länge fortsattes." Och så har det allt sedan dess

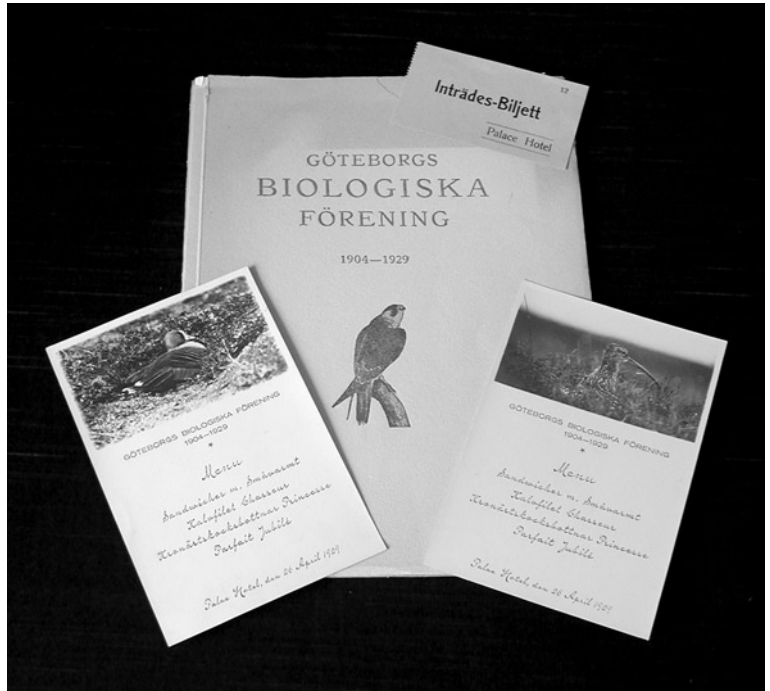
gått till, ty sällan eller aldrig har väl ett sammanträde avslutats utan detta kamratliga samkväm med meningsutbyten i frågor, som beröra faunas och floras riken.

D:r Einar Lönnberg blev föreningens ordförande. Han flyttade emellertid redan i maj samma år till Stockholm, utnämnd till professor och intendent vid Riksmuséets avdelning för vertebrerade djur. På den nystartade föreningens önskan kvarstod dock professor Lönnberg en följd av år som ordförande och underkastade sig vid nästan varje sammanträde den långa och besvärliga hitresan. Så fortgick det till december 1910, då professor Lönnberg på allvar avsåg sig återval. Han kallades nu till hedersledamot, och ordförande blev intendenten vid Göteborgs museum d:r L. A. Jägerskiöld, som sedan dess lett föreningens öden.

I den förteckning över sammanträden och föredrag, som nedan lämnas, återspeglar sig tämligen väl likt årsringar på en stam Biologiska föreningens stigande växt. Till en början utlystes sammanträden en gång i månaden, i regel den 2:a tisdagen. Efter professor Lönnbergs utnämning i Stockholm blevo emellertid dessa möten färre och ganska oregelbundna. Även tillslutningen var ojämn. Så sent som 1910 hände t. o. m., att ett föredrag om ålens biologi måste uppskjutas av brist på åhörare. Numera hålles från oktober-maj årligen åtta sammanträden, i regel den 3:e fredagen i månaden i undantag av decembarmötet, som förlägges till den 2:a. Samlingslokalen är Palace Hotel. Majsammanträdet hålles dock alltid på Naturhistoriska muséet i Slottskogen. Föreningens arbetsplan har sålunda med tiden utvecklats och format sig fast och bestämd.

Interiör från Palace Hotel. Foto: Göteborgs stadsmuseums arkiv.

Jubileumsboken vid 25-årsfirandet samt inträdesbiljett och meny till festmiddagen på Palace Hotel.

Foto: Per Lekholm.

Vid några tillfällen ha sammankomster anordnats gemensamt med andra föreningar. Detta anges i redogörelsen över våra möten.

Föreningen har mest anlitat i Göteborg bosatta föreläsare. Särskilt under krigs- och krisåren var ju detta redan av ekonomiska skäl en tvingande nödvändighet. Men många gäster ha vi också haft glädjen böra i vår krets.

De 155 föredragen ha varit av skiftande innehåll, från t. ex. "jäglar och sälar i Södra Ishavet" till "Grönlands djurliv", från "myrslokar, trögdjur och andra tandfattiga" till "stamfränder på Runö", från "lusens renässans" till konstgjorda armar och ben.

I ökningen av medlemsantalet kan man även se, hur år för år tillväxtringarna blivit allt större. Den 1 januari 1905 upptog matrikeln 55 namn. I april 1929 räkna vi 305 själar – alla av mankön. Således en betydlig stegring, vittnande om liv och kraft. Och att det ännu för Biologiska föreningen är långt till gubbaldern framgår tydligt av protokollet

över årets februarimöte. Då invaldes nämligen 14 nya medlemmar, ett rekord i föreningens annaler, om man bortser från själva stiftelsesammanträdet år 1904, då 33 personer läto anteckna sig på den utlagda listan.

Första gången föreningen befinner sig på resande fot är den 27 maj 1905. Målet för färden var Stockholm, där Riksmuseum, Biologiska muséet och Skansen besågos med professorerna Lönnberg och Nathorst som ciceroner. Den 16 juni 1906 har åter reslusten segrat, och föreningen ertappas ombord på den förhyrda bogserbåten "Hugo". Denna gång gäller det Särö, där direktör Keiller inbjudit till supé, och professor Lönnberg håller föredrag om elefantens härstamning. På utresan anlöptes Risö, vars "rika djurliv studerades under en timma".

Trots dessa båda i allo lyckade färder dröjer det ända till 1913, innan föreningen åter anordnar en utflykt. Denna gick av stapeln sista dagen i maj och första i juni nämnda år med Kristinebergs zoologiska station, Gullmarsfjorden och Testholmen

Biologiska museet var det första målet för föreningens utfärder. Foto: Oscar Halldin / Skansens arkiv.

som mål och med föreningens nuvarande ordförande som ledare och dr Hj. Östergren som ciceron. Först här vaknade på allvar vikingasinet, och allt sedan 1913 har Biologiska föreningen om våren dragit ut såväl i öster- som västerled, mot såväl norr som söder. Dess strandbugg ha dock varit av fredligare art än männens från hällristningarnas tid – utan bågar och spjut, men med kikaren i hand och med hjärtat öppet för naturens underbara ting.

Dessa föreningens vårutflykter ha väsentligt underlättats genom hjälp från biologiskt intresserade personer på de besökta platserna, och i en del fall ha de rent av möjliggjorts uteslutande tack vare deras beredvilliga bistånd. Namnen på dessa hjälpare och vänner återfinnas i förteckningen över föreningens färder.

Av densamma framgår även, att redan en stor del biologiskt märkligare platser i södra och mellersta Sverige blivit av föreningen besökta. Mången gång ha härunder iakttagelser och rön av en viss betydelse gjorts såväl inom djur- som växtvärlden, och

de givande fågelmärkningarna på Tylön och Hallands Väderö ha igångsatts under dessa utfärder. Det säger sig självt, att från dem deltagarna hemfört oskattbara minnen, och att sambandet medlemmarna emellan under dessa strövtåg i naturen knutits allt fastare.

Vid nedskrivandet av en historik som denna frammanar tanken i detta sammanhang ovillkorligen bilden av trafikinspektören C. H. Östrand; hans resliga gestalt med det vita skägget och den ungdomliga blicken bak pincenén, hans fladdrande insektsbåv och renseln full av askar och rör. Det var Östrand som styrde med järnvägsresorna, trollade in ett extratåg, där så behövdes, reserverade vagnar och ordnade allt till det bästa. Och han var barden, som från 1915 till våren före sin död 1925 i rim på vikingars sed besjög föreningens färder.

Bland dem, som gått ur tiden, är även förre sekreteraren konservator Hilmer Skoog, vars gravvård föreningen låtit hugga och i dessa dagar avtäckes. För hans varmt kännande hjärta blev med åren Bio-

logiska föreningen som en kär gammal vän, för vars väl och trevnad mödan aldrig skyddes. Av föreningens tre protokollsböcker har Hilmer Skoog hunnit med de två, ett bestående vittnesbörd bland andra om hans mångåriga och redliga nit.

D. T. Abrenberg, seglaren och storjägaren av Lloydska mått, även han är borta. En följd av år var Abrenberg Biologiska föreningens skattmästare och en tid även dess v. ordförande. Han hörde till våra äldsta och trognaste medlemmar, och sällan saknades han på våra möten. I protokollet för den 23 april 1920 står följande: "För Abrenberg var livet med naturen det stora intresset. Han hade samlat en rik erfarenhet, av vilken han med entusiasm delade med sig åt andra. Han var en sann biolog i detta ords vackraste mening, och han efterlämnar

i denna föreningen minnet av en trofast vän och en ädel personlighet."

Vid 1904 års konstituerande sammanträde antogs stadgar, vilka i allt väsentligt ännu i dag äro gällande. För tackande av föreningens löpande omkostnader beslöts upptaga en årsavgift av 3 kronor. Denna höjdes emellertid redan påföljande år till 5. Åren 1909-1918 erhöles varje medlem gratis "Fauna och Flora", som dess redaktion välvilligt lämnade föreningen mot en avgift av 3,60 per exemplar. I december 1911 klagas dock skattmästaren över de dryga utgifter, som äro förenade med hållandet av nämnda tidskrift. På februarisammanträdet 1912 beslutes med anledning härav en höjning av årsavgiften till 7,50, samt att tidskriften fortfarande skall av föreningen inlösas och gratis utdelas. Den 4

Konservator Hilmer Skoog med makaken Moniet 1924. Foto: Arvid Posse / GNMs fotoarkiv 952.

Fågeldammarna i Slottsskogen. Foto: GNMs fotoarkiv 4984.

februari 1918 anlände emellertid en skrivelse från *Almqvist & Wiksells Boktryckeri A.-B.*, Upsala, i vilken meddelades, att "Fauna och Flora" på grund av ökade pappers- och tryckningskostnader ej längre kunde lämnas till förutvarande pris. Efter åtskillig diskussion, varunder flera förslag varit uppe, enas till sist föreningen om följande beslut: Att tillsvidare ej prenumerera på tidskriften, men att likväl hålla årsavgiften i 7,50 samt att använda överskottet till bekostande av fågelringmärkning och andra undersökningar av biologiskt intresse.

På grund av detta beslut och genom ytterligare offervillighet från enskilda medlemmars sida har föreningens redan 1911 påbörjade ringmärkningar av svenska flyttfåglar de senaste åren kunnat drivas i allt större skala. Och inom de kretsar, där fågelkunskapen odlas, har Göteborgs Biologiska förening genom dessa märkningar gjort sitt namn känt och aktat långt utanför vårt lands gränser. För omfattningen av ifrågavarande undersökningar och för de hittills, intill den 1 april 1929, vunna resultaten lämnar föreningens ordförande en ingående redogö-

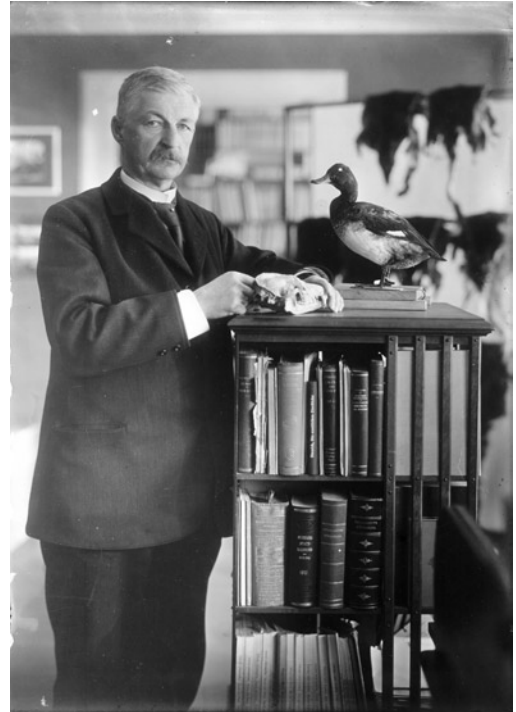
relse i ett följande kapitel av denna minnesskrift.

Ett annat område, som alltid legat Biologiska föreningen varmt om hjärtat är naturskyddet. Redan på aprilsammanträdet 1904 är man fast besluten att "söka verka för skyddande av den svenska naturen här på orten". Och flera gånger har föreningen trätt i förbindelse med Länsstyrelsen och resolutioner fattats, i vilka framlagts förslag och synpunkter i bithörande ämnen. Så t. ex. har initiativet till skyddande av den sedan något år tillbaka fridlysta Rya skog utgått från Biologiska föreningen, där frågan väcktes på decembermötet 1920 av kamrer C. O. Bothén. Sist ett dylikt naturskyddsförslag debatterades, var på sammanträdet den 22 februari 1927. Det gällde då de stora skalbankarna vid Uddevalla, vilka redan Linné räknade till Bohusläns största under, och som numera genom stegrad utnyttjande äro starkt hotade. En resolution avsändes till såväl chefen för Sveriges Geologiska undersökning som till medlemmar av stadsfullmäktige i Uddevalla. Målet är ännu ej nått, men man vågar kanske hoppas, att föreningens ingripande även här skall leda till seger.

I Slottsskogen finns som bekant en fågeldamm. Det är för mycket sagt, att denna är Biologiska föreningens verk, ty den låg där redan före januari 1904. Men föreningen har dock bidragit till, att den utvecklats i rätt riktning och blivit så innehållsrik, som den är. I skrivelse till Slottsskogsstyrelsen daterad den 20 mars 1905 heter det nämligen bl. a.: "För den utmärkt väl anordnade sjöfågeldammen borde snarast möjligt inköpas en del passande vildfågelarter, som under sommaren därstädes kunde föröka sig och göra denna del av parken livlig och tilldragande. Men på samma gång måste betonas det ytterst olämpliga däri, att tillsammans med prydliga och nättä vildfåglar vanliga husdjur såsom t. ex. tamänder utsläppas. Deras närvaro utgör ingen prydnad, är ej instruktiv för allmänheten, men stör de övriga fåglarnas trevnad". I anledning av denna skrivelse beslöt Slottsskogsstyrelsen på sammanträde den 5 april samma år "att inköpa följande simfåglar, ett par av varje: grågäss, fjällgäss, blåsgäss, prutgäss, roständer, skedänder, bläsänder, stjärtänder, krickänder, rödhalsade dykänder och svarta svanar samt att tacksamt emottaga ett av en medlem i Biologiska föreningen, konsul Carl Lyon, gjort erbjudande att med 250 kronor bidraga till inköpet".

Under hårda köldår, när vikar och grundare vatten frysa till, när packisen pressar på, och sjöfågelsvälden botar, då är Biologiska föreningen en kraftig hjälpare i nöden för dessa tusenden av sångsvanar och änder, som här på västkusten tillbringa sin vinter. 1922 och 1924 voro sådana svåra år, då utfodring måste tillgripas. Och sist men icke minst kom den nu tilländalupna vintern och slog ett rekord i kyla och is, som sent skall glömmas. Föreningens hjälpverksamhet bland svältande fåglar har därför denna gång varit större än någonsin, och på över ett tjugotal platser har daglig utfodring ombesörjts.

Med det beslut, som på senaste sammanträdet fattades, nämligen att skapa en fast organisation redo till en snabbt ingripande, när helst de stränga vintrarna och sjöfågelsvälden komma, bugfäster Göte-

Einar Lönnberg var föreningens förste ordförande.
Foto: Naturhistoriska riksmuseets arkiv.

borgs Biologiska förening på ett vackert sätt minnet av sin 25-åriga tillvaro.

PAUL HENRICI

Paul Henrici har med sin trevliga och medryckande text gett oss en mycket god inblick i föreningens 25 första år. Einar Lönnberg flyttade ju till Stockholm ganska omgående efter att han valts till ordförande. Han kvarstod dock som sådan i sex år. När Jägerskiöld valdes till ordförande 1910 inleddes en klassisk epok i föreningens historia. Jägerskiöld skulle komma att leda föreningens öden i hela 32 år. Jägerskiöld är därmed giganten i sammanhanget, ingen annan ordförande har på allvar närmat sig hans insats om vi ser till antal år på denna post. Jägerskiöld var också en gigant i andra sammanhang, som museichef och som populärvetenskaplig författare. Otaliga är de saker han publice-

rat och otaliga är de sammanhang där han citerats och omnämnts. Det han publicerat i samband med föreningen rör i första hand ringmärkningen och utfärderna. Angående ringmärkningen se nedan. Artiklarna om föreningens utfärder publicerades i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning. Det vackraste minnet efter Jägerskiöld är dock museibyggningen i Slottsskogen. Han drev som museichef igenom det fantastiska bygget, delvis under brinnande världskrig.

Av de övriga stiftarna är ett flertal personer välkända i zoologiska sammanhang. Om några skall nämnas speciellt, får det bli C. O. Bothén och D. T. Ahrenberg. Bothéns fågelforskning på västkusten runt förra sekelskiftet är i dag ett mycket viktigt bidrag till vår faunahistoria. Att han skänkte sin privata fågelsamling till museet ger en extra dimen-

sion åt det han publicerade. Nu finns preparaten bevarade vilket ger oanade möjligheter för framtida forskare.

D. T. Ahrenberg var en mycket speciell person. Han var en hårding med stor passion för jakt och vildmarksliv. När han jagade säl i Göteborgs yttersta skärgård, var det både strapatsfyllt och ibland riktigt farligt. Han levde också trapperliv i Klippiga bergen i sammanlagt elva år. Där ägnade han sig åt storviltsjakt när den är som mest krävande. När han var i Klippiga bergen blev han dessutom inblandad i indiankrigen. En del av det han sköt skänkte han till museet och det återfinns nu i samlingarna. Det som är mest känt i detta sammanhang är de två monterade svartbjörnar, som flankerar ingången till däggdjursalen.

En viktig sak som föreningens stiftare

Ripjakt vid Tjiska-kojan i Lule lappmark. Just här var Gustaf Kiblen (andre man från höger) den förste att ringmärka fåglar i Sverige. Foto: GNMs fotoarkiv 4312.

hade gemensamt var deras starka ställning. De var alla mycket välbeställda och etablerade herrar. Deras gemensamma resurser och stora kontaktnät gjorde att föreningen fick en mycket bra start.

Ringmärkningsverksamheten startar

Den 5 maj 1911 höll Jägerskiöld ett historiskt föredrag inför föreningens medlemmar. Det handlade om ringmärkning av fåglar, och dess titel var *Om fågelflyttningar*. I detta klassiska föredrag betonades, att det säkraste sättet för besvarandet av en hel rad frågor rörande fågelflyttningen, vore en i stor skala bedriven ringmärkning. Det var de goda ringmärkningsresultaten från Mortensen i Danmark, Thienemann i Tyskland och Witherby i England som refererades. Föredraget skulle komma att få mycket stor betydelse för föreningen, och detta på ett snabbt och konkret sätt. Jägerskiöld skriver i jubileumsskriften vid 25-årsjubileet: *Föredraget gav anledning till en diskussion. Härvid erbjöd sig konservator Gustaf Kihlén att redan under sommaren 1911 företaga märkningar av flyttfåglar i trakten närmast söder om Kiruna i Lappland. Hans anbud antogs tacksamt av föreningen. Detta blev början till våra fågelmärkningar och, så vitt jag vet, även till sådana överhuvudtaget i vårt land, åtminstone i någon större skala.*

En lång rad lyckliga omständigheter bidrog till att hela projektet blev en formidabel succé. För det första hade föreningen och Kihlén tur, då det 1911-1912 fanns gott om gnagare och därmed fjällvråkar i Kirunafjällen. Kihlén ringmärkte inte mindre än 154 fjällvråkar dessa två år, en betydande arbetsinsats. Den verkliga framgången infann sig när återfynden började inrapporteras. Totalt gjordes 22 återfynd, vilket är hela 14,3%.

*Ett urval av de ringar som användes av föreningen.
Foto: Per Lekholm.*

Kihléns ringmärkningsarbete gav två viktiga lärdomar: Fjällvråkens flyttningvägar blev delvis dokumenterade, och – viktigast – ringmärkning visade sig vara en mycket effektiv metod vid flyttfågelstudier.

En annan viktig omständighet var projektets starka koppling till museet. Ringarna var märkta med *MUSEUM GÖTEBORG SWEDEN* och ett löpnummer. De kom därmed att hamna på museet och registrerades där. Att Jägerskiöld var både ordförande i föreningen och museichef gjorde att det hela utvecklades till ett samarbetsprojekt.

Jägerskiölds roll i sammanhanget kom att bli mycket stor. Han rapporterade om nya återfynd, på var och varannan sammankomst föreningen hade. Dessa rapporter höll på under många år. Han skrev sammanfattningar om ringmärkningsresultaten i tidskrifter som *Fauna och Flora*, *Populär Naturvetenskaplig Revy* och *Natura*. Han skrev också

sammanfattningen om ringmärkningen i föreningens jubileumsskrift som gavs ut vid 25-årsjubileet. Det skrevs dessutom otaliga mindre notiser om nya ringmärkningsfynd i dagspress och tidskrifter. Jägerskiöld var inspiratör och pådrivande i projektet. I slutet av jubileumsskriften skriver han om ringmärkningarna: *Jag kan ej sluta denna sammanställning, utan att uttala en förböppning om, att de må fortsättas i samma eller om möjligt än större omfattning.*

En tredje sak som gynnade projektet var alla de frivilliga ringmärkare som föreningen lyckades uppbåda. På listan i 25-årsskriften finns 30 personer namngivna. Flera av dessa är välkända i samband med museet eller dåtidens naturforskning. Det finns dock en del andra, bland annat en fyrmästare Axel Lindberg och en fyrvaktare J. P. Sjölin. Dessa två ringmärkare var värvade vid föreningens

utfärder till Tylön 1925 och Hallands Väderö 1926.

1925 års utfärd gick till Tylön utanför Halmstad. Man hade hört att det skulle finnas mycket fågel där. Bilderna från utfärden ger ett mycket charmigt intryck av en munter samling naturintresserade. Att det var före de moderna friluftsklädernas tid säger sig själv, likaså hade inte plast eller engångstallrikar gjort sitt intåg. Kostym och slips eller fluga var ordinarie klädsel. Till förtäringen, som även inkluderade nubbe, användes glas och porslin. Föreningen hade mycket goda kontakter med viktiga personer. Hamnstyrelsen hade ställt en båt till förfogande och landshövdingen i Halland var med.

Spännande ringmärkningsresultat

Vad gäller själva ändamålet med resan, naturstudierna, blev utfärden synnerligen lyckad.

Utfärd till Tåkern 1936. Foto: C. Gunnar Haeger. GNMs fotoarkiv 3615.

Man såg arton olika fågelarter. Om artrikedomen inte var så stor så var individantalet desto större. På Tylön fanns en stor fiskmåskoloni. Året innan var det ca 1 000 måsbon, nu räknade man med ca 50% ökning av måskolonin. Som ciceron på ön fungerade fyrmästaren på Tylön, Axel Lindberg. Att föreningens medlemmar snabbt insåg att det här fanns massor av fågelben för föreningens ringar säger sig självt. Mycket riktigt återfinns också fyrmästaren Axel Lindberg som ringmärkare i statistiken för 1925. Resultatet av hans ringmärkning av fiskmåsar blev också smått otroligt. På bara 4 år fick man 51 återfynd. Exakt hur många fiskmåsar han märkte har jag inte kunnat utröna. Men föreningen hade totalt 3,2% återfynd på fiskmåsar. Om vi utgår från detta så skulle han ha märkt nästan 1 600 måsar på 4 år. Jägerskiöld konstaterar också i sammanställningen, som gjordes till 25-årsjubileet, att Lindbergs ringmärkning tillsammans med föreningens övriga ringmärkning av fiskmåsar delvis kastat nytt ljus över fiskmåsens flyttningssvanor. Således var 1925 års utfärd inte bara mycket lyckad och givande ur deltagarnas synvinkel. Den kom också att bidra till flyttfågelforskningen genom att en fyrmästare omgående sattes i

vetenskapens tjänst. Så kunde det gå till när en entusiastisk skara ur Göteborgs Biologiska Förening var på utfärd på 1920-talet. Även 1926 resulterade föreningens utfärd i att en person med närhet till mycket fågel, fyrvaktare J. P. Sjölin på Hallands Väderö, engagerades som ringmärkare.

Rapporteringen av återfynd saknar inte komiska poänger. En i Bohuslän ringmärkt fisktärna kom i detta sammanhang att spela en viss roll. Jägerskiöld skriver: *Och vi ha fått en av våra ringmärkta tärnor tillvaratagen nere vid Kapstaden. Hon hade då burit sin ring nästan på dagen åtta och ett halvt år. Under den tiden hade hon väl hunnit stört dyka minst 50.000 gånger, men ringen var bibehållen och inskriften lättläst. Jag hade i tiden nöjet mottaga ett brev från L. A. Peringuey, daterat Kapstaden den 5 jan, 1922. Häri meddelade den kände föreståndaren för South African Museum att han mottagit en "ung tärna" av arten "Sterna macrura" d.v.s. vår rödnäbbade tärna, bärande en ring med den sedvanliga inskriften och nr 111. Då vi väl få anse det uteslutet att bevingade tärnor skjuta ringar, får uppgiften om fågelns ålder och art stå för den högt ärade, berömda insektkännaren Peringueys räkning, och vi kunna lugnt hålla oss till ringens adress och nummer. Jag har föresten själv varit i tillfälle granska tärnan i fråga. Det är en fisktärna.*

Utfärd till Måkläppen 1929.

Foto: F. A. Wennerberg / GNMs
fotoarkiv 3229.

Utfärd till Nordjylland 1937 med övernattnig på Bad-hotellet i Svinkløv. Foto: C. Gunnar Haeger / GNMs fotoarkiv 3846.

Det är ej så lätt för en zoolog, som ej är särskild skolad i fågelkunskeapens irrgångar, att skilja fisktärnan (Sterna hirundo) och den rödnäbbade tärnan (Sterna macrura) till art och ålder, när de bebaga uppträda i vinterdräkt. Peringueys misstag är således synnerligen både förklarligt och ursäktligt. Det väsentliga i fyndet är, att vår Bohuslänska fisktärnas flyttningväg mot söder genom ringmärkning kunnat följas ända ner till Kap.

Återfyndet gav inte bara ett viktigt bidrag till kännedomen om fisktärnans flyttvägar. Man fick också ett besked om ringarnas hållbarhet. Denna ring hade klarat väder och vind i åtta och ett halvt år, detta plus minst 50 000 dyk i salta vatten. Ett nog så viktigt besked i ringmärkningens barndom.

Det rent vetenskapliga resultatet av ringmärkningarna blev fullständigt strålande. För att vara ett projekt startat av en förening är det förmodligen utan motstycke i svensk

zoologisk/ornitologisk forskning. Projektets framgång kom också att ge föreningen ryktbarhet långt utanför landets gränser och har för alltid skrivit in föreningen i vetenskapshistorien.

Utfärderna startar

Utfärderna var en stor sak under föreningens första fyrtio år. Dessa utfärder var storstilade arrangemang. Man reste med bil, buss, båt och tåg. Resorna gick alltid till de platser som stod i centrum för den naturvetenskapliga debatten. Det var platser som Tåkern, Måkläppen, Öland och Hallands Väderö som besöktes. Vid ett par tillfällen utsträcktes utfärderna också till Danmark. Föreningens mycket goda kontakter med dåtidens främsta naturforskare kom nu till nytta. Som ciceroner ser vi bland annat Paul Rosenius på Måkläppen, W. A. Engholm vid

Täkern och Erik Rosenberg vid Oset och Kvismaren. Vart resorna skulle gå diskuterades mycket livligt på föreningens sammankomster. Det fanns ofta flera förslag och man vägde för och emot. Ibland utsändes också speciella frågekort till medlemmarna för att man skulle få veta vart de flesta ville åka. Tidpunkten för utfärderna diskuterades också. Resorna gick visserligen alltid på vår och försommar, frågan var vilken helg som lämpade sig allra bäst för naturstudier på det tilltänkta resmålet. Flera medlemmar hade kameror och dokumenterade resorna. Många av dessa unika och mycket charmiga bilder skänktes till föreningen och finns nu i museets arkiv.

Naturskydd och vinterutfodring av sjöfågel

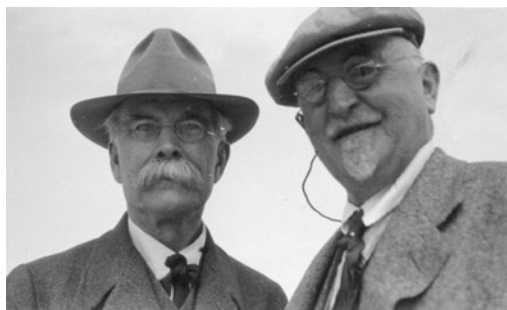
Som Henrici nämnde så har naturskyddet alltid legat föreningen varmt om hjärtat. En av föreningens stiftare, Gustaf Ekman, blev ordförande i Göteborgskommittén av Svenska Naturskyddsföreningen när denna bildades 1913 och Jägerskiöld blev samma

kommittés vice ordförande. I oktober 1926 omnämnde Jägerskiöld på en sammankomst att ett förslag om att tillsätta en naturskyddskonsulent uppkommit. Man beslöt att inbjuda Rutger Sernander och att försöka få till stånd mötet gemensamt med Botaniska och Geologiska föreningarna. Mötet förverkligades enligt planerna och hölls den 2 december 1926. Den dåvarande ordföranden i Svenska Naturskyddsföreningen, professor Rutger Sernander höll ett anförande med titeln *Det svenska naturskyddets mål och medel*. Föreningen hade således både kunskaper och kontakter i det då framväxande intresset för naturskydd. Den inom styrelsen som tog upp flest naturskyddsärenden var C. O. Bothén. Några av föreläsarna var också stridbara naturskyddsmän. Och det nämns flera gånger speciellt i protokollen att applåderna också gällde föredragshållarens naturskyddsinsatser.

En fråga som blev stor inom föreningen var vinterutfodring av sjöfågel. Det började så smått med utfodring de svåra isvintrarna 1922, 1924 och 1929. Föreningen gjorde 1929 en utflykt till Bohus för att se på utfod-

*Flera av föreningens utfärder företogs även med tåg.
Foto: GNMs fotoarkiv.*

Ovan: Paul Rosenius (t v), guide vid föreningens utfärd till Måkläppen, och L. A. Jägerskiöld (t h). Den senare var föreningens ordförande i 32 år.
Foto: A. Karnell / GNMs fotoarkiv 1394.

Till höger: Orvar Nybelin blev ny ordförande 1942.
Foto: GNMs fotoarkiv 5795.

ringen. Detta år skapades också en fast organisation för att hantera frågan. Man beslöt att samla in pengar och ha personer i beredskap om vintrarna blev hårda. 1937 utfodrade man med 1 730 kg majs på tolv olika platser. På en sammankomst i april 1940 redovisades ekonomin från vinterns matningar. Det året var inkomsterna 1 067 kr och 44 öre, utgifterna 1 101 kr och 24 öre. Mötet beslöt att det som överskridits, 33 kr och 80 öre skulle belasta föreningens kassa. För vintern 1940-1941 ville föreningen inköpa 2 000 kg smulbröd för utfodring på åtta platser. Föreningen sätter detta år dessutom upp tre tunnor i Stora Saluhallen för brödafvall och talg. Tunnorna tömdes genom Slottsskogsparkens försorg. Även småsill för utfodring av änder inköptes. När det redogjordes för resultatet från vinterns matningar i april 1942 var resultatet strålande, man hade utfodrat med 1 800 kg. Fodret kom bland annat från de nu sex tunnor, som stod uppställda på

olika ställen i staden. Man hade också samarbete om tunnorna med Göteborgs och Bohus läns jaktvårdsförening, Göteborgs djurskyddsförening och Gatukontoret. Det var inte bara sjöfåglar som hade det besvärligt dessa vintrar. I december 1940 beslöt föreningen att två utsultna kungsörnar som fångats av David Sjölander och Björn Wennerberg skulle matas på föreningens bekostnad. På sammnträdet i mars 1941 meddelade Jägerskiöld att örarna nu var uppmatade, ringmärkta och släppta.

Victor Hasselblad

Den 14 december 1928 höll Victor Hasselblad sitt första föredrag i Göteborgs Biologiska Förening. Ämnet var då *Fågellivet på Vombs ängar*. Hasselblad hade blivit invald som medlem i föreningen i oktober samma år och han skulle komma att få mycket stor betydelse för föreningen. Kameran som skulle komma att bära hans namn var under

denna tid inte utvecklad och namnet Hasselblad var ännu inte spritt över världen. Hasselblad höll sedan flera föredrag i föreningen, bland annat efter sina resor till Holland och Frankrike.

Den 22 november 1929 höll han ett föredrag med titeln *Fåglar och färder i Holland* och den 17 oktober 1930 hölls ett föredrag om *Fågellivet i Camargue-träskan i Syd-Frankrike*. Föredragen hölls på höstarna efter det att han gjort sina resor på somrarna. Föredragen illustrerades således med nytagna bilder och färska intryck.

Hasselblad var under denna period mycket aktiv i biologiska sammanhang – han reste, han fotograferade och han skrev. En artikel i Göteborgs Jaktsällskaps årsskrift 1933 är av speciellt intresse. Hasselblad hade inventerat berguv i Bohuslän, med ett mycket nedslående resultat, endast 3-5 häckningar. Bilderna som illustrerar artikeln är mycket talande, på bokanten ligger flera stora bruna råttor. Berguven ansågs vid denna tid av de flesta som ett rent skadedjur. Nu visade Hasselblads bilder på den raka motsatsen. Att få in en artikel, som var ett brandtal för berguvens skydd, i en jaktidskrift på den tiden, måste ses som en prestation i sig.

Ordförandeklubban

På ett sammanträde i januari 1932 förevisade Jägerskiöld föreningens ordförandeklubba. Klubban består av en örnfot som greppar om en elfenbenskula i form av en jordglob. Skaftet är av masurbjörk med infattningar i silver. På skaftet har varje ordförande fått sitt namn ingraverat på en liten silverplatta. Konstverket har en mycket stark anknytning till föreningen. Örnfoten kommer från en av de örnar som D. T. Ahrenberg skjutit i Klippiga bergen. Ahrenberg var föreningens

skattmästare från 1911 till 1920 och vice ordförande 1919. Elfenbenskulan har tillhört konservator Hilmer Skoog, som var föreningens sekreterare från 1915 till 1927. Det mycket vackra arbetet har dessutom utförts av en trogen föreningsmedlem, hovjuvelerare P. Hjorth. Klubban förvaras i en tidstyppisk ask som är sammetsklädd invändigt.

Ordförandeskifte

När Jägerskiöld avgick som ordförande på årsmötet i oktober 1942 hade han suttit som sådan i hela 32 år. Föreningen hade under dessa år fått en trogen skara medlemmar och en stark identitet. Man hade skapat bärande traditioner och gjort vetenskapliga framsteg.

*Victor Hasselblad i Holland 1929.
Foto: Jan P. Strijbos.*

*Nybelin och Jägerskiöld
på Skagerrak-expeditionen
i juni 1939.*

*Foto: Joel Rydberg /
GNMs bildarkiv 4100.*

Föreningen hade också blivit ett mycket viktigt och uppskattat forum för föreläsningar. Det var många medlemmar inom föreningen som bidrog till denna framgång. De avsatte mycket tid och kraft för att föreningens mål skulle uppnås och gynnade också föreningen ekonomiskt. Det var oroliga tider i omvärlden och det var knapert i Sverige. Detta skymtar också fram i protokollen på några enstaka ställen. Som på majmötet 1940 som traditionsenligt hölls på museet och då nyheterna på museet visades. Föredragets titel denna kväll var *En serie färgbilder från växt- och djurvärlden*. I protokollet läser vi: *Ingenjör Thollanders vackra färgbilder skänkte oss alla en stunds välbehövlig avkoppling från tanken på kriget och oron i världen och det belönades med kraftiga applåder*. När Jägerskiöld avgick hyllades han och

valdes till hedersordförande. Föredragshållaren denna kväll var Orvar Nybelin och föredraget handlade om *Fiskarnas färger*. Orvar Nybelin som var nytillträdd museichef efter Jägerskiöld ”ärvde” som traditionen bjöd också ordförandeskapet i föreningen.

Föreningen var nu 38 år gammal och Nybelin blev dess tredje ordförande. Nybelin var mycket väl förtrogen med föreningen och dess traditioner eftersom han hade varit med i styrelsen från 1927 till 1932 och från 1937 till 1942. Året innan han valdes till ordförande var han också föreningens vice ordförande. Några stora förändringar i föreningens traditioner blev det inte under Nybelins tid, men hans forskning på fisk kom delvis att prägla föreningen. Nybelins deltagande i djuphavsexpeditioner var också en sak som

rönte mycket stort intresse inom föreningen. Det var överhuvudtaget expeditionernas tid i föreningen och många föredrag handlade om olika sådana.

Djuphavsexpeditioner

Den stora djuphavsexpeditionen med Albatross var en stor och uppmärksammat expedition, med en nydanande och spännande forskning på programmet. Föreningen var i detta sammanhang det naturliga forum där de mest intressanta resultaten omgående redovisades.

I november 1946 höll Nybelin ett föredrag om *Skagerackexpeditionen*. Denna expedition var en förberedelse för kommande års stora djuphavsexpedition med Albatross. Albatross skulle bland mycket annat försöka få upp sedimentproppar från havsbotten på mycket stort djup. Det var inte minst den tekniska utrustningen inför detta som Skagerackexpeditionen skulle testa.

På årsmötet den 15 oktober 1948 höll Nybelin det klassiska föredraget *Djuphavsexpeditionen med Albatross*. Expeditionen startade i Göteborg 4 juli 1947. Efter att ha seglat jorden runt angjorde man den 28 maj 1948 Monaco där Nybelin tillslöt. Hans uppgift var att leda de zoologiska arbetena. Man gick sedan ner till Cap Verde och vidare till de stora djupen nära St. Pauls Rocks vid ekvatorn. Färden gick därefter vidare till ögruppen Virgin Islands och tillbaka över Nordatlanten till London, för att vara åter i Göteborg den 4 oktober 1948. Expeditionen blev mycket framgångsrik, man hade bland mycket annat trålat på mellan 7 600 och 7 900 meters djup, vilket var djuptrålningsrekord. Vid detta tråldrag fann man både stora och små organismer i trålen och därmed var det bevisat att levande varelser kunde exis-

tera på dessa enorma djup. Föredraget denna kväll var högaktuellt, det hölls endast elva dagar efter hemkomsten med Albatross. Det stora intresset visar sig i protokollet, där vi läser *Den fängslande framställningen hälsades med varma applåder av de 200 deltagarna*.

I december samma år anordnade föreningen ytterligare ett mycket lyckat arrangemang. I samarbete med Geografiska föreningen i Göteborg visades en längre färgfilm med titeln *Med Albatross till tropiska öar* i högskolans aula, som denna kväll var fylld till sista plats.

I mars 1950 höll John Eriksson ett kåserande föredrag med titeln *Glimtar från Albatross' tropiska kryssningar*. John Eriksson, som var expeditionsläkare och expeditionens filmfotograf, titulerade sig med det vackra ordet

Albatrossexpeditionen 1947. Foto: GNMs fotoarkiv 4626.

naturalist. Han samlade under denna resa också en del zoologiskt material till museet. Erikssons mycket vackra bok *Djuphav och vulkanöar*, som kom ut 1953, ger en god bild av denna fascinerande expedition.

Andra expeditioner

Resultat från en lång rad spännande expeditioner redovisades på sammankomsterna under denna period. Föredragen hölls många gånger kort efter att expeditionerna hemkommit och resultaten var därmed högaktuella. Föreningens föredrag var i detta sammanhang ett mycket viktigt forum för kunskaps spridning av nya vetenskapliga resultat.

I januari 1949 höll Bengt Ekström från Uppsala ett föredrag med titeln *Upplevelser i Karamoja*. Det handlade om den svenska Östafrikaexpeditionen, där hans främsta uppgift var att samla in fåglar. Sekreteraren meddelade på detta möte att huvudsyftet med David Sjölanders Västafrikaexpedition, att

till museet skaffa en fullständig elefanthane, uppnåtts. Det uppdrogs till sekreteraren att sända en telegrafisk hälsning till Sjölander. I november 1950 höll Hans Brattström ett föredrag om Lunds universitets Chileexpedition 1948-1949. Titeln var *Chile, kontrasternas land*. I april 1952 höll Gustaf Rudebeck ett föredrag med titeln *Till Drakbergen och skellett-kusten. Några glimtar från Lunds Universitets Sydafrika-expedition 1950-1951*. I november 1952 berättade Finn Salomonsen om den danska expeditionen till Mindanao 1951-1952. Bland annat hade 1 700 fågelskinn och talrika däggdjur insamlats. I mars 1953 var det återigen en dansk som höll föredrag – Anton Bruun berättade om *Galatbeakspeditionen 1950-1952 og dens zoologiska resultater*. I januari 1954 beskrevs en expedition som Stockholms högskola anordnat till Gambia 1950. Det var Alf Johnels som talade om *Gambifisk på land och i vatten*. På årsmötet 1958 kåserade Björn Wennerberg över ämnet

L. A. Jägerskiöld och Erik Rosenberg vid Oset och Kvismaren 1945. Foto: Knut Arning / GNMs fotoarkiv 4386.

Bilder från Naturhistoriska museets Etiopien-expedition 1957-1958. Denna afton visades mer än tvåhundrafemtio färgbilder.

Utfärderna fortsätter

Några klassiska och mycket lyckade utfärder anordnades under denna tid. Utfärden till Östen-Kinneulle 29-30 maj 1943 var en sådan. Första dagen ägnades åt Kinneulle och man övernattade sedan i Mariestad. Dagen efter tog man sig med båt ut i Östens vassar. Bland annat observerades brun kärrhök, fiskgjuse, ormvråk och dvärgmåså och ett flertal arter av sångare hördes. Dessutom lyckades man ringmärka några vipungar. Nybelins stora vetenskapliga intresse för fiskar i allmänhet och simpor i synnerhet visade sig nu på ett konkret sätt. Han lyckades fånga några simpor med en gaffel! Dessa simpor finns nu i museets samlingar.

I maj 1944 besökte man Halleberg, Vänersnäs och Frugårds holme. I maj 1945 gick utfärden till Oset och Kvismaren där den med området intimt förknippade Erik Rosenberg guidade. Hans klassiska bok med just namnet *Oset och Kvismaren* har kommit ut i flera stora upplagor. Bland mycket annat såg man en av områdets rariteter, blå kärrhök. 1946 gick utfärden till Kristinehamn och nu var det återigen Erik Rosenberg som guidade. Den 22 augusti 1948 anordnades en höstutflykt till Morups Tånge i samarbete med den danska ornitologiska föreningen. Då var det Biologiska Föreningens störste kännare av området, Sigurd Svensson, som guidade. Man såg hela 59 fågelarter, bland annat blåsand, myrspov, småspov, roskarl, sandlöpare, kustsnäppa, myrnsnäppa, svartsnäppa, glutt-snäppa och grönbena.

Utfärden 1947 gick till sydvästra Skåne.

Med Gustaf Rudebeck som ciceron besågs Malmö museums naturhistoriska avdelning. Vid Vellinge strand och Falsterbo sågs en mängd fågelarter bland annat rovfågeln ormvråk, bivråk, tornfalk, pilgrimsfalk, glada och brun kärrhök. 1949 var man på Öland med Carl Edelstam som vägvisare. 1950 åkte man återigen till Skåne, nu till den nordöstra delen. Man besåg bland annat laxodlingsförsöken i Kävlingeåns vattensystem samt fågellivet på Viby ängar. 1953 företogs två utfärder. I april åkte man till Hornborgasjön och tittade på tranorna, och i maj var det Skåne som lockade. Nu var det Krankesjön och det sydsånska bokskogs- och sjöområdet som besöktes. På denna utfärd guidade en ung student vid namn Anders Enemar. Hans och föreningens vägar skulle sedan komma att korsas åtskilliga gånger under årens lopp. Man såg och hörde en mängd fåglar och observerade dessutom hjortar och gröNFLäckig padda. På denna utfärd gynnades deltagarna av ett strålande vårväder.

Föredragen på Palace

Föredragen hölls alltjämt på anrika Palace Hotel, dessutom serverades det supé efteråt för dem som så önskade. Här följer ett litet urval av de föredrag som hölls under denna period. I november 1942 visade Hasselblad bilder och talade under temat *Morups Tånge, en hotad fågelrastplats*. I januari 1943 var det Nybelin som höll föredrag, nu var ämnet *Gregor Mendel och den moderna ärftlighetsläran*. I december 1943 höll den kände danske zoologen och ornitologen Finn Salomonsen ett föredrag om *Grönlands fågelliv*. I januari 1944 var det Nils Dahlbeck som besökte föreningen. Hans föredrag hade titeln *Från svenska björnmarker*. I mars 1944 höll Sten Brandberg ett föredrag om sitt kära Sjaunja. Föredraget

hade titeln *En lappländsk stormyr och dess fågel-liv*. Året innan hade Sten Brandbergs klassiska bok *Sjaunja* kommit ut. I november 1944 kåserade Jägerskiöld om *Zoologer jag mött*. I december samma år var det Kai Curry-Lindahl som berättade under titeln *Två fågelmyrar i Lappland*. I april 1945 höll Olof Ryberg ett föredrag med den mycket långa titeln *De nordiska fladdermössen i folktron, litteraturen och verkligheten, studier med hjälp av bl.a. ringmärkning, film, tämjning och unguppfödning*. I november 1945 visades färgbilder under temat *Svenska växter, djur och landskap*. Det var bland annat Allan Anderssons vinterbilder på sjöfåglar och Hasselblads bilder på häckande stenknäck. Bilderna användes för visning i skolor och var enligt protokollet de vackraste som visats i föreningen. I februari 1946 höll Gunnar Alm ett föredrag om *Betydelsen av arv och miljö för abborren och laxöringen*. Trots influensan infann sig till detta föredrag ett femtiotal deltagare inklusive gäster från Sällskapet Sportfiskarna. I december 1946 höll Folke Persson ett föredrag om *Bävern i Värmland*. I mars 1949 höll Nils-Gerhard

Karvik ett föredrag med titeln *I dalsländska fågelmarker*. I januari 1950 höll Bertil Haglund ett föredrag med titeln *Naturstudier över havsörn, älg och annat vilt*. I mars 1952 gav Hans Lohmander en orientering i anslutning till museets fältundersökningar under temat *Djurgeografiska problem rörande den lägre landfaunan i södra Sverige*. I april 1953 höll Nils Linnman ett föredrag med titeln *Med mikrofon bland djur och människor*. Året efter startade Linnman radioprogrammet *Naturen och vi*. När TV sedan fick sitt genombrott kom Linnman att få mycket stor betydelse för populariseringen av naturen. Programmet Korsnäsgråden, där han medverkade, blev en riktig långkörare och en stor publiksuccé. I maj 1955 höll Bengt Hubendick sitt första föredrag i föreningen, *Om oljefåglar, sjukdoms-spridande snäckor m m*. Hubendick skulle fem år senare inte bara bli föreningens ordförande, han skulle dessutom genomdriva stora förändringar i föreningen. I januari 1956 höll Yngve Löwegren ett föredrag med en lite annorlunda infallsvinkel på biologi. Föredraget hade titeln *Balsameringskonstens historia*.

Orvar Nybelin och Paul Henrici
på museets gård.
Foto: Sixten Bock /GNMs
fotoarkiv 4256.

Från Cheops, pyramidbyggaren, till Stalin, självhärskaren. I januari 1957 talade Harry Duff över temat *Semester bland storsvilt i Tanganyika*. I april 1957 hyllades Linné, det var då 250 år sedan han föddes 1707. Sammanträdet hölls som vanligt på Palace, dagen till ära hade en Linnétavla lånats ner från museet och kransförsetts. Denna kväll talade Nils Dahlbeck om *När Linné ändrade världsbilden*. I december 1958 visade Nybelin ljusbilder och färgfilm under temat *Iakttagelser över nejonögonens lek*. Denna kväll visade också Gilbert Hammar filmer från föreningens tidigare utfärder till Danmark, Öland, Tåkern och Östen.

Sten Bergman

Sten Bergman höll tre föredrag i Göteborgs Biologiska Förening: 1951, 1954 och 1961. De två första hölls efter hans första och andra resa till Nya Guinea. Bergman var vid denna tid en känd person. Han hade rest till Kamtjatka redan 1920. Hans böcker och framförallt hans medverkan i radio hade gjort honom mycket populär. Han valdes också till radions populäraste röst av folket. Bergman brukar räknas som den siste av de

stora svenska klassiska upptäcksresandena. Han reste i okända områden, han beskrev och han samlade i stor stil. Samlandet av zoologiskt material har inte uppmärksammas nämnvärt utanför fackkretsar. Materialet, som skänktes till Naturhistoriska riksmuseet, är dock enormt, bland annat 5 000 skinn, väl preparerade och etiketterade. Bergmans stora popularitet avspeglade sig i deltagarantalen på de föredrag han höll i föreningen. Det första, med titeln *Bland vildar och paradisfåglar*, besöktes av 130 personer. Det andra, *Bland stenåldersfolk och urskogsdjur på Nya Guinea*, hade ca 150 åhörare. Föredragen brukade ha ett 70-tal deltagare under denna period. Bergman visade också skinn av paradisfåglar. Dessa märkliga och sägenomspunna fåglar har allt sedan de upptäcktes på 1700-talet rönt stort intresse. Deras popularitet som hattprydnader och liknande höll dock på att bli deras öde. De jagades för sin skönhets skull på ett skoningslöst sätt. En enda sändning till London år 1787 innehöll 700 skinn. Vanligen anlände skinnen till Europa utan fötter, vilket ledde till en vida spridd uppfattning att de praktfulla fåglarna

Wallace paradisfågel i Naturhistoriska museets fågelutställning.
Foto: Per Lekholm.

nedstigit till jorden från högre sfärer. Självaste Linné förleddes också att döpa en av arterna till *Paradisaea apoda* som betyder den fotlösa.

Majmötena hölls på museet

Det traditionella majmötet hölls varje år på museet. Detta har pågått åtminstone sedan museibygnaden stod klar 1923. På dessa sammanträden visades då som nu nyheterna på museet. En annan tradition då var att supén efter majmötet intogs på Trädgårdsföreningens restaurang.

På majmötet 1945 visade Nybelin en modell av garfågeln och en australisk lungfisk. En monterad sjöleopard och bogruppen av duvhök visades också och Jägerskiöld redovisade resultatet från ringmärkningen. Detta möte hölls den 18 maj, endast elva dagar efter Tysklands kapitulation, och kriget i Europa var därmed slut. Lättnaden över detta visar sig i protokollet, där det står att läsa: *Freden är kommen, spärren bruten och bättre tider stunda*. 1946 bestod nyheterna av sobel, brun glada och tagghudingar. Ett subfossil av grönlandsval från Guldheden visades också. I konservatorsateljén visades arbetet med monteringen av en zebra. På majmötet 1947 beundrades det utländska fågelgalleriet med dess harmoni mellan klossarna och bakgrunden. Nybelins fiskar från Medelhavet beskådades också. Efter rundvandringen visades Arne Sucksdorffs film *Havstrutar från Karlsö*. På majmötet 1948 höll Carl Skottsberg föredraget *Drag ur naturförhållandena på Hawaii*.

På majmötet 1949 visades en jättesköldpadda, en albinistisk tjädertupp och en trumpetfisk. Material från expeditionen med Albatross visades liksom en av Sjölander monterad elefantunge och fällhorn från kronhjort. Viking Fontaine berättade också

lite om ringmärkningens historia. Det var nu femtio år sedan den moderna ringmärkningens fader, dansken Mortensen, påbörjat sina märkningar. På majmötet 1950 visades fler preparat från Albatross, bland annat borstmaskrör av lera från ett djup på 7 625 till 7 900 meters djup. En gåva från Göteborgs Akvarium, en nunnemarkatta, visades också.

På majmötet 1951 var Sjölanders elefant under uppförande och man beskådade det imponerande arbetet med att montera den. Året efter var Sjölanders elefant färdigmonterad och det mycket naturtroga montaget kunde nu avnjutas i sin fulla prakt. Den unika samlingen hönsfågelbastarder i fågelgalleriet förevisades också. På majmötet 1954 visades en i Halland vildskjuten sumpbäver. Rundvandringen avslutades i daggdjurssalen där Sjölanders noshörning från Angola och visenten från Skansen som Björn Wennerberg monterat besågs.

Föreningen fyller 50 år

Den 19 mars 1954 firade föreningen sitt 50-årsjubileum. Nybelin gjorde då en histo-

Viking Fontaine (t h) var föreningens sekreterare under många år. Foto: GNMs fotoarkiv 5626-3.

risk tillbakablick, framför allt över de senaste 25 åren. Han poängterade speciellt det vetenskapliga arbetet med ringmärkningen som föreningen utfört. Det omfattande arbetet med utfodring av sjöfåglar under isvintrarna beskrevs också. En sak skiljde sig markant från när föreningen fyllde 25 år. Under den senaste 25-årsperioden hade många av föreningens trognaste stöttepelare lämnat föreningen för alltid. Det var bland annat L. A. Jägerskiöld, P. Henrici, E. Lönnberg, G. Werner, G. Ekman, C. O. Bothén, G. Kihlén, H. Östergren, E. Lignell, A. Karnell och J. Lindner. Nybelin meddelade också att ett hyllningstelegram översänts till föreningens ende kvarvarande stiftare, James Keiller. Föredraget denna kväll hölls av Nybelin och hade titeln *Förändringar i Nordatlantens havsklimat och fiskefauna under senaste årtionden*.

Naturskyddsarbetet fortsätter

Föreningen hade ju redan från starten 1904 tagit upp naturskyddsfrågan, som då var ny i samhällsdebatten. På den tiden fanns inget organiserat naturskyddsarbete i Sverige, varken från samhällets sida eller från föreningslivet. Naturskyddet hade under årens lopp blivit etablerat och föreningen fortsatte att göra insatser på detta område. I januari 1943 sänds en protestskrivelse till vattendomstolen angående den planerade invallningen av vassområdena i Tåkern. Denna klassiska fågelsjö har alltid legat föreningen varmt om hjärtat och vid denna tid besökts två gånger, 1914 och 1936. Sjön skulle komma att besökas också 1951.

I april 1944 hölls ett föredrag med titeln *Några meddelanden från viltundersökningar på skogsbare och jältbare*. Paul Henrici meddelar då avvikande uppfattning från föredragshållarens syn på duvhöken. I februari 1945 höll

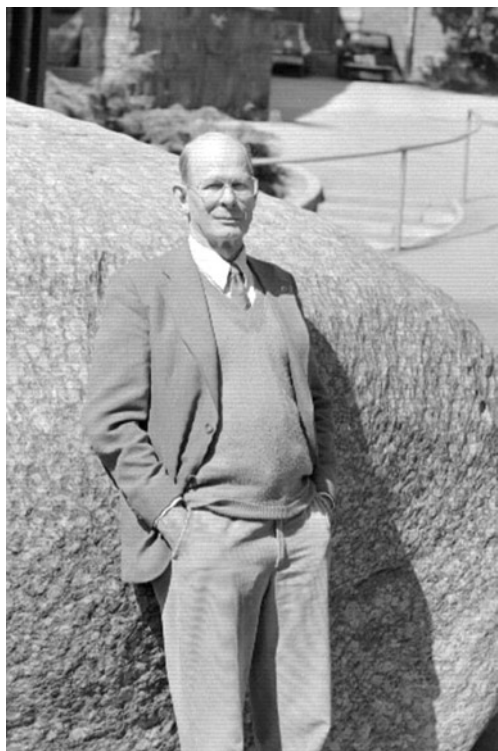
Finn Salomonsen ett föredrag om danskt naturskydd. Föredraget hade titeln *Om de vetenskapliga reservaten och dess fågelliv*. I januari 1947 instämde föreningen i en hemställd fråga från Naturskyddsföreningen gällande skydd av områden i Sarek och Sjaunjamyren. I april 1950 höll Edvard Wibeck ett föredrag om *Stockholms natur och arbetet för dess skyddande*. Wibeck var starkt engagerad i naturskyddet, med bland annat ett mångårigt redaktörskap för Svenska Naturskyddsföreningens årskrift Sveriges Natur bakom sig.

I april 1951 höll Nils Dahlbeck ett föredrag om *Modernt naturskydd och biologisk forskning*. Efter föredraget var det debatt om naturskydd, där en skrivelse från SNF om svar på betänkande om naturskyddsutredning och en skrivelse från SOF om stickprovskräkning av fåglar diskuterades. I november 1955 höll Nils Dahlbeck ytterligare ett föredrag med naturskyddstema, nu var titeln *Djur vid utrotningsgräns*. En medlem tog på detta sammanträde upp problemet med oljeskadade fåglar.

Föreningens ringmärkning upphör

På ett sammanträde den 16 januari 1959 refererades en skrivelse om centralisering av ringmärkningen till Stockholm. En konferens om detta hölls redan den 24 samma månad, med Viking Fontaine som representant för föreningen. Styrelsen, som hade sammanträtt kvällen innan, förordade en centralisering. På nästa sammanträde som hölls i februari redogjorde Fontaine för resultaten från konferensen och utsågs att representera föreningen och museet i den nya ringmärkningskommittén. Detta var slutet för de självständiga ringmärkningarna som föreningen och museet haft hand om sedan 1911. På majmötet 1959 avtackades Fontaine med en minnesgåva för

ett mer än tioårigt sekreterarskap och för det arbete han lagt ner på ringmärkningen. På årsmötet i oktober samma år invaldes Sven Mathiasson i styrelsen. Han valdes också till föreningens och museets representant i det som nu fått namnet *Centrala ringmärkningskommittén*. Föreningen åtog sig att bekosta 2-3 resor till Stockholm varje år. På majmötet 1960 läste Nybelin upp Fontaines mycket vackert skrivna slutrapport om föreningens ringmärkningar. Mellan 1911 och 1959 hade 270 484 fåglar av 239 arter ringmärkts. Till och med 1959 hade det blivit 8 184 återfynd, fördelade på 160 arter, c:a 3%.

*Bengt Hubendick blev ny ordförande 1960.
Foto: Håkan Berg / GNMs bildarkiv 5749.*

Damernas inträde i föreningen

På ett sammanträde i april 1954 beslöts att för första gången bjuda in medlemmarnas damer till ett sammanträde, nämligen majmötet. När mötet öppnades riktades välkomstorden speciellt till damerna. Detta upprepades på majmötena både 1955 och 1956. Från majmötet 1957 står det i protokollet *Det har nu blivit en tradition att damer får vara med på majmötet*. Det enda man kan hitta av kvinnor i föreningens historia före 1954 är några okända kvinnor på bilder från föreningens utfärder. Det skulle dock dröja ytterligare tolv år innan kvinnor fick delta i föreningens aktiviteter på lika villkor.

Ny ordförande efter arton år

När Orvar Nybelin avgick som ordförande på årsmötet i oktober 1960 hade han varit föreningens ordförande i arton år. Föreningen hade då endast haft tre ordföranden på femtiosex år. Föreningens traditioner hade under årens lopp fördjupats, men knappast förändrats. Det hade med åren blivit allt svårare att genomföra utfärderna. Deltagarantalet minskade och några utfärder fick ställas in för att uppslutningen var för dålig. Föredragen var dock fortsatt mycket uppskattade, med höga besökstal. Föreningen hade under denna period stora framgångar med sina föreläsningar. De absoluta höjdpunkterna var föredragen om Albatrossexpeditionen och när Sten Bergman höll sina klassiska föredrag. Föreningens och museets ringmärkning av fåglar i egen regi var avslutad. Damer hade så smått fått börja vara med på föreningens aktiviteter, dock endast på majmötena och då under speciellt påpekande i kallelsen. Tiderna hade förändrats enormt sen föreningen bildades 1904, men fören-

ingen var dock i allt väsentligt den samma som vid starten.

Bengt Hubendick blev museichef i april 1959 och ordförande i föreningen i oktober 1960. Hubendick kom att få mycket stor betydelse för föreningen. Han var och är en handlingskraftig person, som gärna vill sätta sin egen prägel på tingens ordning. Hubendick hade inte bara idéerna utan också förmågan att driva igenom de förändringar som han tyckte behövdes. Nu omdanades föreningen också för första gången ordentligt och detta på ett mycket genomtänkt och målmedvetet sätt. Hubendick genomdrev dessutom förändringarna på ett sympatiskt sätt, långsamt och försiktigt, utan onödiga strider.

Kvinnliga medlemmar

Det som är mest omtalat från denna period är det gammaldags könstänkande som rådde i föreningen före Hubendicks tid. Kvinnor hade inte fått bli medlemmar utan endast fått närvara på majmötet när nyheterna på museet presenterades. På årsmötet i oktober 1966 föreslog Åke Lindqvist att även kvinnor skulle få bli medlemmar. Endast två av tjugotvå på årsmötet var emot kvinnliga medlemmar. Det beslöts dock att göra en medlemssenkät. Hälften av medlemmarna svarade på enkäten och 99% var för inval av kvinnor. Det blev en viss debatt i samband med att föreningen öppnades för kvinnor. Motståndets talesman hävdade bland annat att bara de som var för invalet svarat och att enkäten därmed var missvisande. Någon riktig strid blev det dock aldrig, därtill hade samhällsdebatten om jämställdhet kommit allt för långt. Redan på nästa möte i november invaldes Ingrid och Åke Lindqvist som medlemmar i föreningen. De föreslogs av föreningens tyngsta representanter, ordförande Bengt

Hubendick och sekreterare Sven Mathiasson. Ingrid Lindqvist blev därmed den första kvinnliga medlemmen i föreningen.

Ändrade mötestraditioner

Föreningens möten hade under alla år hållits på anrika Palace med påkostade supéer och med tillhörande våtvaror. När Palace höjde priset blev föreningen husvill. Mötena började nu hållas dels på andra restauranger som S:t Erik, men allt oftare på museet. Förtäringen på museet blev betydligt enklare, en förändring som Hubendick välkomnade. Denna reform medförde också att föreningen sparade mycket pengar. Tidigare hade föredragshållaren och "tjänstgörande" styrelseledamöter ätit och druckit på föreningens bekostnad. Denna representation kostade under åren 1963-1967 årligen mellan 1 471 och 2 005 kr, varav sprit årligen för mellan 205 och 530 kr.

Birgitta Hansson blev den första kvinna som fick förtroendeuppdrag i föreningen.

Foto: Håkan Berg / GNMs fotoarkiv 5838.

Styrelsen

Den övriga styrelsen under denna period kom att innehålla många inom föreningen välkända personer. Sven Mathiasson hade blivit invald i föreningen 1959 och var aktiv under många år. Han höll föredrag om sina specialområden *Skånska gäss, Längs Nilen genom Sudan, Stadens djurliv, Ringduvans födoval* m m. Han var sekreterare under ett tiotal år och under andra perioder hoppade han då och då in som tillfällig sekreterare. Någon

*Sven Mathiasson var föreningens sekreterare under många år.
Foto: GNMs fotoarkiv 5769.*

föredragshållare fick förhinder i sista minuten. Sven Mathiasson ryckte då in med kort varsel och höll ett föredrag om *Vår fåglar och fågelflyttning*.

Birgitta Hansson invaldes i föreningen på årsmötet 1968 och blev den första kvinna som fick förtroendeuppdrag i föreningen. Hon har allt sedan dess haft många olika roller i föreningen. Som registrator, adjungerad och ordinarie styrelseledamot, i valberedningen och som en alltid hjälpsam hand. Rolf Liljeroth, en trojänare både på museet och i föreningen, var klubbmästare under många år. Anders Enemar höll föredrag och satt i styrelsen såväl som i ringmärkningskommittén under många år. Erling Haack var mångårig klubbmästare med mycket stor kunskap om och stark känsla för föreningen. Nuvarande museichef Göran Andersson blev invald i styrelsen i oktober 1979. Han har i olika roller allt sedan dess haft mycket med föreningen att göra. Sture Myhrén kom också med i styrelsen under denna period. Han kom senare att få stor betydelse för föreningen.

Formalia och stadgeändring

Årsmötet i oktober 1972 är symptomatiskt för föreningen under denna period. Det beslöts på sittande möte att ge detta status av årsmöte trots att det inte var utlyst som sådant i kallelsen. Styrelsen

meddelade också om en viktig stadgeändring. Det skulle hädanefter inte krävas att en ny medlem blev föreslagen av två medlemmar för att bli invald. Därmed föll ytterligare en otidsenlig kvarleva inom föreningen bort. Vid årsmötena behandlades formalia många gånger slarvigt för att inte säga nonchalant. Ekonomisk berättelse, revisorernas redogörelse etc var inte medlemmarna på årsmötena intresserade av att få föredragna. Däremot beviljade de gärna styrelsen ansvarsfrihet. Ett år glömde de till och med att välja ny styrelse. Ett annat år kom de ihåg formalia efter föredraget och hann med *med ett nödrop* som det står i protokollet. 1978 klockades den formella delen av årsmötet till fyra minuter. Allt fungerade tydligen alldeles utmärkt ändå. Om detta skriver Hubendick i sina memoarer: *Det var väl lite slarvigt, men formalismen har å andra sidan inget egenvärde utan är ju bara ett medel för att garantera funktionen.*

Nya typer av föredrag

Föredragen ändrade delvis karaktär under denna tid. Reseberättelser med biologisk anknytning från när och fjärran var tillsammans med beskrivning av biologisk forskning fortfarande dominerande. Ändringen låg i att de tidigare ganska vanliga jaktskildringarna nästan upphörde. I stället kom föredrag om naturvård, miljöproblem och samhällsplanering. En tradition, som Hubendick vidhöll och utvecklade, var tacktalet till föredraghållaren vid eftersitsen. Han gav inte bara ett rejält tacktal utan satte också in föredraget i ett större sammanhang. Att se saker i ett större perspektiv har ju alltid varit Hubendicks styrka och det är omvittnat med vilken tyngd och briljans han gjorde kopplingen.

Många kända personer passerade revy som föredragshållare under denna period.

*Rolf Liljeroth skötte under lång tid allt det praktiska vid föreningens sammankomster på museet.
Foto: GNMs fotoarkiv 5660.*

Det var Sven Gillsäter som beskrev Komodo *Jätteödlornas ö*. Sigvard Berggren höll föredrag om *Mitt Afrika* och de två filmerna *Simba mitt lejon* och *Mot Nilens källor* visades. Jan Lindblad visade ett avsnitt ur sin långfilm *Ett vildmarksrike*. Han imiterade fåglar och berättade om sina ugglestudier. På detta möte, den 16 april 1964, höll Hubendick ett högtidstal med anledning av föreningens 60-årsdag. Den då aktuella miljöfrågan om rotenonbehandling av Delsjöarna diskuterades också. Nils Dahlbeck höll föredrag om *Människan som artbildare*. I december 1984 höll Rolf Blomberg ett föredrag om *Natur i Brasilien*. Blomberg kallade sig själv för forskningsluffare. Hans liv hade varit en enda lång serie av äventyr och strapatser. I zoologiska sammanhang är han mest känd för att ha upptäckt en av jordens största paddor. Paddan fick det vackra

namnet *Bufo blombergi*.

Föreningen hade också besök från utlandet. I januari 1963 höll Finn Salomonsen ett föredrag med titeln *Den danske ekspedition till Filippinerna og nogle af dens resultater*. Det saknades heller inte annorlunda titlar på föredragen. I december 1967 höll Nils Faxén ett föredrag om *En irländsk kirurg i Drottning Victorias England. En berömd mans originelle fader*. Faxén var för övrigt den som gått förlorande ur debatten om kvinnliga medlemmar ett år tidigare.

Några exempel på den nya miljöinriktade typen av föredrag som nämnts ovan är *Göteborgs avloppsproblem*, *Biologens roll i samhällsplaneringen*, *Miljögifter – ett hot mot vattenlevande däggdjur*, *Är detta min värld?* (om människans glupande aptit på framsteg och standard) och *Aktuella frågor inom naturvården i Göteborgs och Bohus län*. I oktober 1969 höll en ung student vid namn Torkel Hagström ett föredrag om *De svenska vattensalamandrarernas leverne, fakta och funderingar*. Nästan på dagen 19 år senare skulle Torkel Hagström bli föreningens ordförande. Nuvarande museichef Göran Andersson höll sitt första föredrag i föreningen i april 1971. Då var ämnet *Natur i USA*. Bengt Hubendick höll också många föredrag. Det var ämnen som *Darwin om arternas uppkomst*, *Om skålnäckor*, *Bilder med prat* (om den dominerande arten, människan, på jorden), *Några allmänna drag hos sötvattensfaunan*, *Glimtar från Västafrika*, *Hotet från vattnet* (om tropisk snäckfeber) och *Djuret i periferin* (om människan som ”intelligent varelse?” när hon förstör jorden). En gång var trängseln – i en udda lokal – värre än någonsin. Det var när Bengt Hubendick berättade till diabilder om biologresan till Ostafrika 1974 och visade sin egen film *I Stanleys fotspår – fast snabbare*. Det totala antalet föredrag i före-

ningen under Hubendicks tid blir imponerande 168 st. Därtill kommer alla de mindre kåserier, berättelser, bildvisningar m m, som var vanliga vid eftersitsen.

Majmöten enligt traditionen

De traditionella majmötena fortsatte. Då som nu var det nyheterna på museet som visades upp, i första hand i museets publika delar. Några av de nyheter som presenterades var rävdiorama, jättemodeller av bi, myra, husfluga och trollslända, utställningen *Är detta nödvändigt?* (om strändernas nerkräpning), insjödioramat, Simba som monterad samt sandprofilen från Dösebacka. Ett år förevisade konservator Erling Haack hur man monterar djur. Arbetet med utställningen *Rapport från världen* visades ett annat år. I maj 1980 bestod nyheterna i första hand av museets tillbyggnad. Denna skulle invigas i januari 1981 och det fanns ett stort intresse för en förhandsvisning. Till mötet kom 77 medlemmar och 73 stannade kvar på den förstärkta eftersitsen. Slutorden i kallelsen säger en hel del om hur man då ännu såg på tingens ordning. *Vårsmörgås, öl och kaffe intas efteråt i museet. Vätvaror kan medföras ävenså gärna fruarna*.

Forskning

På årsmötet i oktober 1961 antogs ett förslag om att instifta ett resestipendium som skulle gå till forskare med i första hand västkusten som arbetsområde. Hubendick föreslog det, med tanke på att föreningen nu inte hade det ekonomiska ansvaret för ringmärkningen. Med anledning av att detta var föreningens 400:de sammanträde på Palace bjöd Axel Karlander på rödvin och kaffe/spirituosa till

Stipendierna

supén.

På ett styrelsemöte i september 1966 föreslog Sven Mathiasson att föreningen skulle instifta en forskningsfond. Denna fond skulle stödja zoologiska studier på västkusten. Förslaget antogs och flera styrelsemedlemmar tillsköt bidrag. Hubendick fick i uppdrag att tillskriva prominenta och penningstarka medlemmar och be om bidrag till fonden. Resestipendiet och fonden var inget som annonserades ut offentligt. De användes internt inom föreningen och museet. Medel utgick också i flera omgångar, bland annat till Sven Mathiassons studier av västkustens knölsvanar och till Henrik Waldéns markfaunistiska inventeringar.

1972 skänkte en anonym givare 5 000 kr för ett stipendium till elev vid Hvitfeldtska eller Majornas gymnasium. Stipendiet på 1 000 kr årligen skulle bära föreningens namn och gå till den elev som presenterat ett självständigt arbete baserat på egen forskning i det biologiska facket. De sökandes arbeten utsattes för en mycket hård vetenskaplig granskning. Trots många ambitiösa arbeten nådde inget enda upp till full kvalitet. Arbetena ansågs inte tillräckligt självständiga, ofta saknades det klar frågeställning eller målmedveten linje. Det blev därmed också alltid prutningar på den tänkta stipendiesumman. Stipendiet kom på detta sätt att leva vidare under tio år, istället för de fem år som var bestämda från början. De årliga stipendieutdelningarna fick tack vare Hubendick stor uppmärksamhet i

massmedia. Allan Fredriksson på GP beskrev detta så träffande, i samband med en stipendieutdelning: *Hubendick tar varje chans att göra reklam för sitt förnämliga naturaliekabinett.*

Naturskyddsfrågor och miljöengagemang.

Hubendicks samhällsengagemang i naturskydds- och miljöfrågor kom också att omfatta föreningen, som nu svarade på remisser och sände skrivelser till myndigheter. Man gick med som stödförening i Miljövärdnet för Västsverige. Hubendick var också en av de drivande krafterna inom Biologiska samarbetsgruppen, BiSam. Det var en sammanslutning av ett tiotal föreningar med naturskydd och miljövard på programmet. Gruppens mål var att samordna remissvar, skrivelser och andra aktiviteter. Detta för att påverka politiker och tjänstemän att ta hänsyn till natur och miljö i beslutsfattandet.

Här följer några av de ärenden som föreningen avgav skrivelser om: Remissvar avseende *Hushållning med mark och vatten* och *Dispositionsförslag för Vättlefjäll*, kritisk skrivelse angående *Gruståket i Fjärås Bräcka* samt skrivelser om Svenkebotippen, Hönotunneln, oljesöl och lokaltrafiken. Hubendick var också med i styrelsen för Göteborgskretsen av Naturskyddsföreningen i några år och i samma förenings länsförbund under många år. Som tidigare nämnts tog Biologiska Föreningen redan vid starten 1904 upp naturskyddsfrågan och har allt sedan dess gjort insatser på detta område då och då. Det är dock ingen tvekan om att föreningen var som mest aktiv inom naturskydd och miljövard under Hubendicks tid.

Logon

På kallelsen till årsmötet som hölls i oktober 1970 används för första gången en logo i form av en liten djävul som har dragkamp med en mussla om en sjöstjärna. Hubendick hade hittat den i en bok om mollusker och tyckte det var en kul grej. Denna logo fick ett mycket långt liv och användes i föreningen under närmare 30 år. Vi är många som under årens lopp funderat över varifrån denna lilla märkliga bild kommer. Trots idogt letande i den som källa angivna molluskboken, har originalet inte återfunnits.

Årstryck, konstnärer och en fotograf

På ett styrelsemöte i augusti 1968 meddelades att museets årstryck skulle komma att distribueras till föreningens medlemmar. Föreningen betalade dock kuvert och porto. Denna fina förmån har föreningens medlemmar haft allt sedan dess.

Konstnären Folke Lind blev invald i föreningen i januari 1962. Han föreslogs av en annan konstnär, Allan Andersson och Rolf Liljeröth. Allan Andersson höll föredrag om *Fåglar på Flatruet* i februari 1960. TV-filmen *Fåglar, form och färg*, där han som naturmålare skildras, visades på majmötet 1979. Både Allan Andersson och Folke Lind har målat bakgrunder i museets publika bogrupsamling. Deras konst smyckar också museets föreläsningssal och museichefens kontor.

Victor Hasselblad vidtalades att hålla ett föredrag i december 1977. Han var positiv, men arbetade och reste mycket. Föredraget sköts först fram tills i början av 1978, men bestämdes senare till oktober samma år. Något föredrag blev det dock aldrig. Hasselblad avled i augusti 1978, 72 år gammal. Det var då 50 år sedan han höll sitt första föredrag i föreningen. Hasselblad var i brevväxlingen med Hubendick ytterst vänlig och lojal mot den lilla biologiska föreningen i sin hemstad. Föreningskänslan var oförändrad, trots en enorm förmögenhet, berömmelse och allt som detta dragit med sig.

Förändrade tider

När Bengt Hubendick avgick på årsmötet i oktober 1981 hade han varit ordförande i 21 år. Föreningen hade då endast haft fyra ordföranden på de 77 år som gått sen star-

ten 1904. Under Hubendicks tid förändrades föreningen i grunden. Tiderna hade också förändrats. Det blev allt svårare att få de stora besökstalen på föredragen. Föredrag och föreläsningar minskade rent allmänt i attraktionskraft. Föreningslojaliteten minskade och TV tog ett allt starkare grepp om folket. En aktiv miljörelse växte fram. Denna samhällsutveckling och andra omständigheter skulle nu komma att påverka föreningen negativt under många år.

Lars Orrhage valdes till ordförande på årsmötet i oktober 1981. Orrhage fick tjänsten som museichef efter Hubendick och ärvde därmed traditionsenligt också ordförandeskapet i föreningen. Den för föreningen ogynnsamma samhällstrenden fortsatte under Orrhages tid. Detta och andra omständigheter gjorde att föreningen nu hamnade i en kris. Föreningen var tvungen att aktivera sig och

Lars Orrhage blev föreningens ordförande 1981.

Foto: Håkan Berg / GNMs fotoarkiv 5881.

delvis finna en ny roll. Många förslag på aktiviteter väcktes och olika försök gjordes. Det hela gick dock trögt och föreningen hankade sig delvis fram under denna period.

Styrelsen sitter kvar

Förutom bytet på ordförandeposten blev det inga ytterligare förändringar i styrelsen på årsmötet 1981. De övriga styrelseledamöterna var Göran Andersson, Sven Mathiasson, Erling Haack, Anders Enemar, Sture Myhrén, Rolf Liljeroth, Patrick Sourander och Dan Lundberg. I oktober 1987 invaldes Eva Wallgren i styrelsen. Hon hade tillsammans med Ulla Hubendick blivit invald i föreningen redan 1968, således i efterdyningarna av kvinnodebatten. Gunnel Mathiasson efterträdde Dan Lundberg som kassör och fungerade som sådan under ett antal år. Sture Myhrén fick ta ett mycket stort ansvar för föreningen under denna period. Lars Orrhage var av olika anledningar borta från många av sammanträdena. Sture Myhrén fungerade då som ordförande, detta förutom det sekreterarskap, som var hans egentliga funktion. De flesta av de andra i styrelsen fick också då och då rycka in på olika funktioner, bland annat som ordförande och sekreterare.

Fler typer av föredrag

Föredragen fortsatte enligt traditionen. Ämnena var som vanligt biologi, om än i vid mening. Det nya var att entomologin under denna period gjorde sitt inträde i föreningen. Detta hade som så ofta i föreningssammanhang personliga kopplingar. I föreningen fanns två personer med ett stort intresse för insekter, Göran Andersson och Torkel Hagström, vilka även var ordförande respektive sekreterare i Västsvenska Entomologklubben. Föreningen hade flera samarrangemang

med denna klubb, bland annat i mars 1985 då ämnet på föredraget var *Stickmyggor som sjukdomsspridare*. Göran Andersson höll ett flertal föredrag om insekternas liv och leverne. Det var titlar som *Natur under förstöringsglaset* och *Våra objudna gäster* (om mer eller mindre ofarliga småkryp inomhus). Vidare höll han tillsammans med Eva-Lena Larsson ett föredrag med den spännande titeln *Frön och insekter berättar om det gamla Göteborg*. En lång rad inom föreningen välkända personer höll föredrag i sina ämnen. Det var Patrick Sourander som berättade om *Rabies hos människa och djur*, Svante Lysén talade över ämnet *Grönland – inte bara kyla*, Uno Svensson kommenterade de herpetologiska delarna i filmen *Reptiljakt i Venezuela och på Trinidad*, Ulf Nermark berättade om Kina under titeln *Bakdörren till Kina* och Svante Hultengren om *Lavar och luft på Dal och i Trestad*. Som vanligt höll också Sven Mathiasson föredrag. Nu bland annat under den fantasieggande titeln *I tält i fält i ingenmansland – zoogeografisk rapsodi från sudanesiska Nubien*.

På oktobermötet 1983 visades jubileumsutställningen *Från kuriosakabinett till miljömuseum – Göteborgs Naturhistoriska Museum 150 år*. Utställningen visade museets utveckling från naturaliekabinett via systematisk utställning till dagens ekologiska inriktning.

På årsmötet i oktober 1986 skulle Yngve Ejdfors visa levande arapapegojor och berätta om uppfödning av papegojor. Någon föredragshållare fanns dock inte på plats när mötet började. När årsmötesförhandlingarna var avslutade saknades fortfarande föredragshållaren, vilket berodde på bristande kontakt från styrelsens sida. Det hela avhjälpes med att en representant för Kungliga Tullverket, Erik Jacobsson, spontant berättade om införselregler för växter och djur. Under tiden höll

föreningens representanter telefonkontakt med Yngve Ejdfor och fick rapporter om att papegojinfångandet pågick. Långt om länge anlände föredragshållaren med taxi. Han lät sen papegojorna vistas fritt i föreläsningssalen under föredraget. Slutet gott, allting gott, alla var nöjda och eftersitsen bestod av *skummande öl, ostmacka och kaffe*.

Majmötestraditionen lever vidare

På majmötena visades traditionsenligt nyheterna på museet. Referaten från dessa möten ger därmed en god bild av museets utveckling. 1982 presenterades planerna på en havsutställning. 1983 visades Gunnar Thoréns underbara tavla *De fyra elementen*. Tavlan, som pryder den stora väggen utanför föreläsningssalen, är full av liv och kraft. Detta år visades också de nya krokodilmontagen och en del nyheter i burfågelavdelningen. 1984 visades utställningen *Hej på dig naturen*. Sture

Eva Wallgren, den ständiga engångssekreteraren!
Foto: Jan Tallnäs.

Myhrén presenterade målsättningen med utställningen och tankarna bakom den. 1985 presenterade Björn Broo den nya benkällaren och det arbete som bedrivs där. Detta år visades också filmen *Flyttfågelnas gåta*. 1986 hade två angelägna utställningar premiär: *Den gröna fabriken* och *Sverige surnar till*. 1987 visades ytterligare en ny utställning, *Svensk natur i svartvitt*. Den delvis i Göteborg inspelade och i TV sända filmen *Huggormens år* visades också. Några av museets undervisningsprogram presenterades, där bland annat *Liv i löv* tilldrog sig stort intresse.

Protokollen

Protokollen var under denna period mycket speciella. Eva Wallgren, Sven Mathiasson och Göran Andersson skrev alla roligt och många gånger riktigt spetsfyndigt, med både humor och distans. Eva Wallgrens protokoll från januarimötet 1988 är utan konkurrens föreningens märkligaste protokoll. Hon blev på sittande möte övertalad att skriva protokollet – och gjorde det på vers! Överskriften blev *Engångssekreterarens veklagan*. Vad hon inte visste då var att hon senare skulle bli föreningens sekreterare och därmed skriva protokoll under många år. Så någon engångssekreterare blev hon aldrig.

Kritik, kris och motreaktion

Revisorerna hade kritiserat styrelsen inför årsmötena 1985 och 1986. Kritiken gällde dock inte ekonomin, den var bra och räkenskaperna var förda i god ordning. Kritiken gällde verksamheten. Föreningen tappade medlemmar och verksamheten gick på sparlåga. Denna kris kulminerade på årsmötet 1987 och då hade revisorerna dessutom trappat upp kritiken. Överst på kallelsen till årsmötet stod det *Vad skall vi göra med Biolo-*

giska föreningen????? Detta årsmöte handlade också enbart om föreningens framtid. Skulle man satsa på en förnyelse eller, som man skrev, *låta föreningen stilla avsomna?* En lång rad skarpa frågor i kallelsen ställde saken på sin spets. Slutklämmen var att om det blev dålig uppslutning på årsmötet så skulle det tolkas som att föreningen inte behövdes längre. Allt avlöpte som tur var väl. Det kom 28 personer till årsmötet och alla var eniga om föreningens fortlevnad. Diskussionen om föreningens framtid gav en lång rad konkreta förslag till förbättringar. Dels var det allmänt hållna frågor som att de sociala kontakterna och informationen behövde förbättras. Dels mer konkreta saker som att ett verksamhetsprogram med förslag på nya aktiviteter skulle tas fram av styrelsen. Man bestämde också att stadgarna skulle ses över. Detta var i högsta grad påkallat. De gällande stadgarna var med endast en mindre ändring samma som vid föreningens start 1904. Inför detta årsmöte hade dessutom några medlemmar sänt brev till föreningen. De pläderade hårt för att föreningen skulle kämpa vidare. De kom också med en lång rad förslag på förbättringar och förnyelse. Det är så här i efterhand bara att glädjas över att det då fanns både kraft och vilja att föra Göteborgs Biologiska Förenings stolta traditioner vidare.

Årsmötet i oktober 1988

Årsmötet 1988 blev speciellt på flera sätt. När Lars Orrhage avgick och Torkel Hagström blev ordförande bröt föreningen med en tradition som varat i 84 år. Ända sen starten hade museichefen varit ordförande i föreningen. Förändringen fick dock ingen praktisk betydelse. Torkel Hagström var ordentligt förankrad på museet som fast anställd intendent. Museichefen efter Orrhage,

Göran Andersson, valdes dessutom till vice ordförande. Det antogs också nya stadgar på detta årsmöte. De tidigare stadgarna var från 1904 och bestod av endast 7 st kortfattade och allmänt hållna paragrafer. Den enda gång en ändring gjorts sen 1904 var 1972. Då meddelade den dåvarande styrelsen på ett sammanträde att man beslutat om en stadgeändring, vilken bestod i att följande paragraf togs bort: *Tillträde till Föreningen äger varje för biologisk forskning intresserad person efter förslag av två Föreningens medlemmar.* I samband med att de nya stadgarna antogs ändrades också föreningens verksamhetsår. Nu skulle kalenderår gälla och nästkommande årsmöte fick således skjutas fram ett halvår. Detta innebar att föreningens verksamhetsår i detta speciella läge blev ett och ett halvt år långt. Årsmötet beslöt också att uppdra åt styrelsen att införa ett familjemedlemskap. För en reducerad avgift skulle detta medlemskap vara fullvärdigt i alla avseenden utom vad gällde utskick. Detta infördes också och fungerar utmärkt än i dag.

En vänförening till museet skapas

När Torkel Hagström blev vald till ordförande i oktober 1988 fick han huvudansvaret att leda föreningen genom de förändringar som beslutats på årsmötena 1987 och 1988. Den övriga styrelse som valdes på detta årsmöte bestod av följande personer: Göran Andersson, Anders Enemar, Erling Haack, Birgitta Hansson, Ulf Larsson, Ulf Nermark, Patrick Sourander och Eva Wallgren.

Föreningen kom nu stegvis att omvandlas till en modern vänförening till museet. Att det så skulle bli hade framkommit under de omfattande diskussionerna om föreningens framtid. Detta blev sedemera också inskrivet i stadgarna. Anledningen till att Göran

Andersson inte ville fortsätta traditionen att museichefen också var ordförande i föreningen var just för att underlätta omställningen till en riktig vänförening för museet. En sådan bör vara fristående från museets ledning.

För första gången marknadsfördes nu också föreningen på ett aktivt sätt. Julmarknad och bokförsäljning var aktiviteter som startade blygsamt men som nu har blivit viktiga och mycket uppskattade delar av föreningens verksamhet. Genom att anordna utfärder och dela ut stipendier återupptog föreningen nu också två tidigare traditioner. Förändringsprocessen var vitaliserande och de högt ställda målen infriades. Medlemsantalet ökade och föreningens ekonomi blev betydligt bättre. Märkligt nog sammanföll föreningens framgångar med att museet drabbades av stora ekonomiska bekymmer. Museet fick dessutom ytterligare salt i såren

på grund av ett omfattande mögelangrepp i samlingarna. Föreningen fick därmed omgående praktisera sin nya roll som vänförening. Museet behövde i första hand pengar, men föreningen gjorde också opinionsbildande insatser. Man skrev insändare, deltog i möten med beslutsfattare och liknande. Den rent allmänna saken att ha en vän när tillvaron är besvärlig skall kanske inte heller underskattas.

Förändringsarbetet

Föreningens omvandling till en modern vänförening tog ordentlig fart under hösten 1993. I september detta år höll Uno Wibell, som var ordförande i föreningen Botaniska Vänner, föredrag om Göteborgs Botaniska Trädgårds vänförening. Denna hade nått stora framgångar och det var uppenbart att vår förening kunde dra lärdom av detta. Som en uppföljning av detta möte höll styrelsen

Henrik Weilenmann och Göran Andersson under ett av de arrangemang där föreningen drog in pengar till museet, en auktion 1995. Foto: Torkel Hagström.

och speciellt inbjudna under hösten två extra möten. De inbjudna på dessa möten var Henrik Weilenmann, Hans Rosendahl och Tommy Blandin. Göran Andersson deltog också, nu i egenskap av museichef. På dessa möten, som hade karaktären av "brain storming" diskuterades det livligt om föreningens framtid. Museichefen tog upp den dåvarande relationen mellan föreningen och museet, att museet i praktiken stödde föreningen.

Man tillsatte också en kommitté som skulle jobba fram förslag till förändringar och förbättringar. Denna kommitté blev senare efter vissa personförändringar en marknadsföringsgrupp. Denna kom att bestå av Ingvar Nordin, Rolf Bergqvist, Henrik Weilenmann och Hans Rosendahl. Gruppen fick mycket

stor betydelse för föreningen. Man värvade medlemmar, gjorde en medlemsenkät, höll föredrag om föreningen för andra föreningar och mycket, mycket mer. Den entusiasm och det nytänkande som gruppen visade, smittade också av sig på olika håll inom föreningen. Att flera av personerna kom utifrån var synnerligen nyttigt, det gjorde att mycket av rutiner och traditioner ifrågasattes. Föreningens kassör Jan Tallnäs spelade också en viktig roll i förändringsarbetet. Hans ekonomiska kunskaper och analytiska förmåga kom nu mycket väl till pass. Han följde upp ekonomin, kollade skatteregler, rationaliserade bland de gamla fonderna och mycket annat.

Elisabeth och Torkel Hagström vid föreningens 100-årsjubileum. Foto: Jan Tallnäs.

Det viktiga årsmötet 1994

På årsmötet 1994 togs de formella förändringsbesluten. Nu höjdes medlemsavgiften också ordentligt, från 70 till 150 kr. Avgiften för familjemedlemskap höjdes också, från 30 till 50 kr. Styrelsen föreslog dessutom några stadgeändringar. Trots att de nya stadgarna endast var 4 år gamla så var det nu dags för två förändringar. En bestod i att föreningar, institutioner och andra juridiska personer skulle kunna ansluta sig till föreningen. Den andra förändringen var att endast 3 funktioner, vice ordförande, sekreterare och kassör, behövde tillsättas i styrelsen (förutom ordföranden som valdes direkt av årsmötet). De tidigare stadgarna statuerade hela 7 funktioner. I september samma år höll föreningen urtima årsmöte. På detta möte togs det definitiva beslutet om stadgeändringen. Styrelsen förnyades också och förutom Torkel Hagström valdes Gunnar Berg, Rolf Bergqvist, Tommy Blandin, Erling Haack, Birgitta Hansson, Ingvar Nordin, Jan Tallnäs och Eva Wallgren.

Efter detta årsmöte skrev museichefen Göran Andersson ett brev till styrelsen. I brevet utvecklade han sina tankar om föreningens och museets framtida relationer. Han skrev: *Jag tänker inte vara blyg, snarare provocerande.* Museichefen ville att föreningen nu skulle ta steget fullt ut och, som han skrev: *bli en ny stöttepelare för museet – en modern vänförening.* Det första han önskade sig var att föreningen blev självförsörjande, rent ekonomiskt. I rådande läge bjöd museet föreningens medlemmar på både gratis inträde och årstrycket, detta plus diverse porto och kuvert. Han skrev: *Första målet bör vara att föreningen inte belastar museet ekonomiskt. Det är i så fall ett stort steg framåt.* Vad han såg där efter var i stora drag hjälp med årstrycket,

redaktionellt och ekonomiskt, någon form av volontär verksamhet, ekonomisk hjälp till personalens studieresor och slutligen att föreningen drog till sig medlemmar med inflytande över penningar. Genom detta kunde föreningen vara förmedlande länk, när museet behövde större eller mindre belopp för speciella inköp eller arrangemang. Ingen kunde då ana att föreningen skulle lyckas så bra att man redan två år senare skulle ha möjlighet att ta över kostnaden för tryckning av museets årstryck.

På nästa styrelsemöte diskuterades Göran Anderssons brev grundligt. Marknadsföringsgruppen hade till detta möte en lång rad förslag på bra aktiviteter. Man ville bland annat ha en diabildserie, som skulle visas i olika sammanhang i samband med medlemsvärvning. Man föreslog också att det skulle göras en medlemsenkät. De svar som inkom skulle ligga till grund för olika aktiviteter inom föreningen. Det beslutades dessutom att ta kontakt med andra vänföreningar för att få inspiration och kunskaper. Styrelseledamöterna delade upp vänföreningarna mellan sig och rapporterade senare om hur de andra vänföreningarna arbetade. Resultatet av medlemsenkäten redovisades också. Det visade sig bland mycket annat att relativt många var villiga att hjälpa till i olika sammanhang. I november 1994 meddelades att Bo Risberg betalade portot för ett värvarbrev till nästan 1 200 av jaktvårdsföreningens medlemmar.

Den ändrade inriktningen och de olika aktiviteterna gav mycket positiva resultat. Föreningen vitaliserades och blev nu aktiv inom flera områden. Medlemsantalet ökade också ordentligt, från 1991 till 1997 blev det mer än en fördubbling. Toppåret 1997 hade föreningen 482 medlemmar, detta är

Gunnel Mathiasson och Anders Enemar blir serverade av Rose Marie Kirovic och Erling Haack vid 100-årsjubileet.

Foto: Jan Tallnäs.

kanske det högsta medlemsantalet någonsin. Det ökade medlemsantalet och gåvor gjorde tillsammans med höjningen av medlemsavgiften att föreningens ekonomi förbättrades avsevärt.

Ekonomisk kris på museet

När det började gå bra för föreningen 1995-1996 började det gå dåligt ekonomiskt för museet. De av kommunen ständigt minskade ekonomiska ramarna gjorde att museet tvingades genomgå en mycket smärtsam anpassning. Museets ansökningar om pengar från föreningen började i detta läge dugga allt tätare. Inför utgivandet av 1996 års årstryck var museets ekonomiska situation så ansträngd att årsstrycket inte skulle kunna tryckas. Föreningen ryckte då in och stod för hela tryckkostnaden på 24 000 kr. Föreningen har allt sedan dess bekostat tryckningen av årsstrycket. Detta arrangemang har varit mycket fruktsamt för båda parter. Föreningens medlemmar, som alla får årsstrycket, är ju

synnerligen intresserade av vad som händer på museet. Museet har kunnat fortsätta med en mycket viktig uppgift, kanske den viktigaste, att sprida kunskap. Föreningen har också synt i årsstrycket de senaste tio åren. Det har varit i form av olika texter om föreningens verksamhet och att föreningen stått för tryckkostnaden. Museichefens mycket trevliga tackord till föreningen på baksidan har nu blivit tradition. Några kortare artiklar om föreningens historik har också publicerats i årsstrycket.

Föreningen har också gett bidrag till en lång rad andra saker, som museet inte kunnat finansiera på annat sätt. Det har varit utbildningsresor för museets personal, utställningar som *Det kinesiska fågelhuset* och *Ben kan berätta* samt en kunskapsstävling för årskurs 4-7 med det spännande namnet *Vargen en ekologisk nyckelart*. Några montage har också finansierats av föreningen. Det har varit avgjutningen av den rekordstora långan och monteringen av den amerikanska hum-

mern *Louie*. Bidragen har också gällt tekniska hjälpmedel såsom en laserskrivare, en byggnadsställning, en bärbar dator och en ljudanläggning. 1998 gav föreningen ett bidrag på 30 000 kr till avfuktare. Museet hade drabbats av ett omfattande mögelangrepp och delar av de ovärderliga samlingarna var hotade. Det visade sig senare att avfuktarna blev betydligt dyrare. Pengarna användes i stället till andra saker i det då mycket angelägna *Mögelprojektet*. Detta år sprängdes alla tidigare gränser för föreningens bidrag till museet, summan detta år uppgick till imponerande 54 000 kr. Föreningen stöttade under flera år också museet i jakten på sponsorer. Det mest konkreta resultatet av detta arbete blev en kretsloppsutställning. Utställningen invigdes av kommunstyrelsens ordförande Göran Johansson i september 2002.

Gamla traditioner återupptas och nya skapas

De gamla traditionerna att dela ut stipendier och anordna exkursioner återupptogs nu. Stipendieverksamheten återinfördes i januari 1989 efter några års uppehåll. Summan bestämdes till 600 kr, lätt delbart på både två och tre. Stipendiet gick i maj 1989 till Åsa Gunnarsson för hennes arbete *Potatis, struktur och tillväxt*. Det har utdelats allt sedan dess, dock inte varje år. Vissa år har inga ansökningar kommit in och någon enstaka gång har inte kvalitén eller ämnet varit tillfyllest. Stipendiesumman höjdes 1991 till 1 000 kr och senare till 2 000 kr. Några exempel på arbeten som premierats är *Andrum för skogen*, *Odling av blåmussla i Bobuslän*, *En biologisk undersökning av Ryksbäck*, *Zostera-ängar i Bobuslän* och *Skoglig naturvård i Dalsland*. Stipendieutdelningarna har många gånger gett eko i massmedia och därmed bidragit till att göra

föreningen känd.

Exkursionerna var en annan tradition som återuppväcktes efter att ha legat nere i så mycket som 37 år. I april 1990 gick en exkursion till *Nordens Ark och det Bildtska museet*. Tre år senare besökte föreningen Tjärnö Marinbiologiska Laboratorium. 1994 var det åter Nordens Ark som tilldrog sig föreningens intresse och på denna resa besöktes också Havets Hus. Det har även anordnats en hel del kortare exkursioner och studiebesök. Stiftsjägmästare Lars Sjöblom leder årligen en exkursion till någon av kyrkans skogar. Föreningen har i detta sammanhang, bland annat besökt reservatet Ålstanäs i Lilla Edets kommun. Ingvar Nordin har också lett ett flertal exkursioner, då bland annat Rya skog besökts. Med hjälp av föreningsmedlemmarna Annica Nordin och Inge Olsson demonstrerade han fångst och ringmärkning av fåglar. Ett studiebesök gjordes på Sportfiskarnas anläggning *Sjölyckan* när den var ny. Föreningens medlemmar har också varit och tittat bakom kulisserna på Sjöfartsmuseets akvarium. När Universeum var nyöppnat inbjöds medlemmarna till en mycket uppskattad specialvisning.

Julmarknaden och bokförsäljningen kom igång så smått i början på 1990-talet. Detta har nu blivit en mycket uppskattad tradition. Redan inför julmarknaden 1993 står det i programmet att det kommer att finnas *massor av böcker* till försäljning. Bokmarknaden har också en fast plats på museet där den som tar en bok lägger pengar i en bössa. Det är den mycket energiske Sven-Erik Johansson som står för bokleveranserna. Han har inte bara skaffat böckerna och skänkt dem till föreningen, han har dessutom stått för alla transporter. En fantastisk insats som slår det mesta av ideellt föreningsarbete.

Sven-Erik Johansson har med sin bokmarknad i föreningens regi dragit in stora summor till museet.

Foto: Per Lekholm.

Medlemmarna har också fått inbjudningar till utställningsvernissager. Det har gällt allt från de riktigt stora utställningarna *Dinosaurier* och *Valarnas värld* till *Kretslopp* och *Fina och fula fiskar i Göta älv*.

På ett styrelsemöte i augusti 1998 beslöts att föreningen skulle skaffa sig en egen hemsida. Det blev Annica Nordin som hjälpte oss med detta och hon placerade därmed föreningen på Internet. Hemsidan, som numera administreras av museet, har adressen www.gnm.se/gnm/biolfor.

Dammprojektet

Under några år på 1990-talet deltog föreningen i ett mycket uppmärksammat naturskyddsprojekt som rörde biologiskt rika dammar. Det hela började 1994 och var ett samarbete med Lerums Naturskyddsförening, som just startat ett dammprojekt. Kennet Lundin som då var biologisk fältarbetare i Lerum, höll ett föredrag för föreningen om

detta i mars 1995. Den 6 maj 1995 fick föreningen mottaga ett miljöpris för projektet av Naturskyddsföreningen i Göteborgs och Bohus län. Förutom den stora äran och ett diplom bestod priset av 4 000 kr.

Ett år senare, i maj 1996, fick föreningen ytterligare pengar till dammprojektet. Nu var det Bullegummans dagis, som gav föreningen 3 000 kr. Inom föreningen fanns det tidigt tankar på att använda prispengarna till någon konkret naturvårdsinsats. Naturhistoriska museet hade på Uno Svenssons initiativ precis startat projektet *Västsvenska småvatten*. Nu kom pengarna mycket väl till pass i detta projekt. Den 12 november 1996 anordnade museet och föreningen gemensamt *Dammens dag*. Denna dag började man bland annat att anlägga en damm vid Klare mosse på Hisingen. Föreningens mångårige medlem, dåvarande landshövding Göran Bengtsson, tog med en traktorgrävare några symboliska grävtag. Barnen från Bullegummans dagis

var, liksom pressen, personal från museet och representanter från föreningen, på plats. Samma kväll höll Uno Svensson ett seminarium om *Västsvenska småvatten* på museet. Dammprojektet var väldigt lyckat på flera sätt, dels gjorde föreningen en insats för miljön, dels gav projektet massmedial uppmärksamhet.

Föredragen vitaliserades

Föreningens viktigaste tradition, föredragen, fortsatte och vitaliserades. I december 1988 strandade en kaskelot vid Träslövs-läge. Denna kaskelot kom att engagera föreningen under flera år. Redan i januari 1989 beslöt styrelsen att skänka 3 000 kr till projektet och månadens föredrag var högaktuellt och handlade om kaskeloten. Det var Sven Mathiasson som gav en aktuell rapport under titeln *Valfynd på västkusten förr och nu*. Januarisammanträdet 1989 inföll den 19de dagen i månaden. Det var då på dagen 85 år sedan föreningen bildades. Dagen till ära läste Torkel Hagström ett avsnitt om föreningen ur Jägerskiölds memoarer. Göran Andersson hade plockat fram föreningens ordförande-klubba. Denna överlämnades nu högtidligen och officiellt till Torkel Hagström.

Helena Marklund höll 1988 ett föredrag om *Almsjukan i Göteborg*. Frågan om almsjukan var högaktuell och hon hade i ett tidningsreportage blivit utsedd till *Almarnas skyddsängel*. I mars 1989 höll Emil Sandberg från gatukontoret ett föredrag i ämnet *Jordskredsproblematiken i Göteborgstrakten*. Frågan har dryftats sedan Tuveskredet 1977. Föreningens avgående kassör, Ulf Nermark, höll i oktober 1989 föredrag om ett *Fiskeutvecklingsprojekt i Indien*. I december 1989 pratade slottsskogskännaren Stig Fredriksson om *Fäglar i Slottsskogen*. I september 1990 var det

Ingvar Nordin som berättade om sitt älskade Gotland under titeln *Från Hoburgsgubben till Ulla Hau*. Fredrik Ehrenström och Lena Beyer gav en entomologisk inblick i det aktuella ämnet försurning under titeln *Småkrypsfaunan i friska och sura sjöar* i oktober 1990.

I november samma år berättade Göran Nilson om huggormars släktskap, *Wrong taxonomy can kill*. Terrariet med ormar följde med som bordsdekoration vid eftersitsen. I september höll Leif Lithander och Kari Leskinen ett gemensamt föredrag med titeln *Lettland – en naturöversikt*. På årsmötet 1992 berättade Ted von Proschwitz om *Dalslands landmollusker* och samma år höll den kände rovdjursspåraren Erik Isaksson föredraget *Vargen i Skandinavien och Nordamerika*.

I januari 1993 höll Lars Arvidsson föredraget *Från kustsavann till Paramo, en presentation av naturen i Ecuador*. På årsmötet i februari 1993 höll Jeanette Setterberg ett föredrag med den mycket tilltalande titeln *Zoologisk konserveringskonst i Göteborg*. På decembermötet 1993 höll Kurt Genrup ett föredrag med den lite annorlunda infallsvinkeln *Juldjur – gås, gris och lutfisk*.

I januari 1994 blev föreningens medlemmar inbjudna till *vargvernissage* på museet. Det var Åke Melins montage av den så kallade *Mölnsdalsvargen* som skulle förevisas. I september 1994 var det studiebesök i fiskhamnen med Erling Haack som guide. I november samma år höll Torgny Nordin föredraget *Till Sibirien i Vegas kölvatten*. 16 november 1995 var föreningen på besök hos Skogssällskapet på Stora Torp. Inge Höijer pratade om *Skogssällskapet och beskogningen av Västsverige*. Den kvällen kom det så mycket snö att deltagarna fick riktigt besvärligt att ta sig hem. I december 1995 höll Ingvar Nordin en botanisk rundvandring i Partihallarna.

I mars 1996 hölls ett symposium i anslutning till utställningen *Ben kan berätta*. Symposiet arrangerades av museet med stöd från föreningen. Uno Svensson berättade då bland annat om den legendariske skelett-experten Johannes Lepiksaar. I april 1996 höll Jonas Lemel föredraget *Vildsvin i Sverige*. 1997 presenterade Petra Rudd *Arkeo-osteologiska laboratoriet*.

I november 1998 höll Lena Johannesson det vetenskapshistoriskt mycket intressanta föredraget *Från kroppspråk till bildspråk, om Charles Darwin och den vetenskapliga bildens problematik*. 1998 höll Svante Lysén och Leena Björklund ett föredrag om *Svalbard – ett år i isbjörnens rike*. 1999 höll Bozena Storm föredrag om *Kamtjatka – vulkanernas land*. Samarrangemangen med Västsvenska Ento-

mologklubben fortsatte både vad det gällde exkursioner och föredrag. Den 21 oktober 1999 hölls ett gemensamt föredrag. Det var Peter Bergman som berättade om *Humlornas kärleksdofter*.

Torsdagen den 18 januari höll föreningens hedersledamot Björn Tengroth ett föredrag med titeln *Ögontjänare – en översikt om hur vår kunskap om däggdjursögat ökat och om den moderna ögonkirurgins fantastiska utveckling*. På årsmötet 2002 höll Gunnar Alroth ett vetenskapshistoriskt föredrag med titeln *Så klarnade bilden av dinosaurierna*, men hela föredraget hanns inte med. I januari 2003 kom därmed en uppföljning med den passande titeln *Dinosaurierna som blev över*.

*Ingvar Nordin, styrelsemedlem
som bl a höll i 100-årsfirandet.
Foto: Jan Tallnäs.*

Traditionsenliga majmöten

Majmötena handlade traditionellt om nyheter på museet. I maj 1989 visades alligatorn Smilet som nästan färdig avjutting. Detta år handlade majmötet även om den då högaktuella kaskeloten. Flera nya flygande rovfåglar i däggdjurssalen förevisades också. I maj 1990 var Smilet på plats i basutställningen. Eva Wallgrens protokoll ger oss en bild av händelsen: *Erling beskrev tillväggångssättet vid konserveringen av denna 67-åriga Guinness-noterade rekordbällerska. Hennes skötare sen 40 år sörjer henne inte i överkant, då hon på senare år blev tämligen stygg. Tre gånger gjorde hon skötaren till Sablgrenskas patient.*

På majmötet 1991 presenterades utställningen *Den biologiska mångfalden*. Den nya pressklippstavlan som Torkel Hagström infört och Elisabeth Hagström hållit aktuell i flera år visades också. Åke Melins 11,6-kilos gädda visades *i verkligheten* i en monter. Monica Silfverstolpes då mycket aktuella montage under namnet *Mårdhunden är här* förevisades också detta år.

På majmötet 1992 visades uroxen från Stora Förö samt en utställning om människokroppen. Det imponerande kaskelotskallet, som nu var upphängt i valsalens tak, beskådades också. På majmötet 1993 fick föreningen en guidad dinosaurievisning. 1994 var det också dinosaurier som gällde på majmötet. På detta möte deltog för sista gången hedersledamoten Bo Risberg. Han gick med i föreningen redan 1929 och hade således vid tiden för detta möte varit med i föreningen i fantastiska 65 år.

I maj 1995 visades ett öresvin, som kommit in till museet bara några timmar tidigare. Den lilla valen på ca 200 kg visades i flårummet. Med sin speciella atmosfär och lukt är detta första anhalten för inkommande

större djur. Insektsutställningen *Kryp* med insektmodeller i jätteformat visades också. Gunnar Alroth förevisade i detta sammanhang sina skyddslingar, levande spindeldjur. Slutligen visades utställningen *Det kinesiska fågelhuset*, som var en del av en större kommunal satsning under temat *Kinesisk vår*. På majmötet 1997 visades en ny utställning om havslevande sköldpaddor samt den försiktiga restaureringen i däggdjurssalen. I maj 1998 var det ytterligare en jätteutställning som förevisades. Nu var det *Valarnas värld* som presenterades av Göran Andersson. I maj 1999 visade Leif Lithander den mycket angelägna utställningen *Rödlistade arter*.

Ny logotyp

Föreningens logotyp från 1970 – en djävul som har dragkamp med en mussla om en sjöstjärna – ansågs konstig och borde lämpligen bytas ut. Det har under årens lopp fun-

nits en lång rad förslag på andra symboler. De som nämnts i protokollen har varit svan, tatarisk falk, val, groda, salamander eller ordförandeklubban. Diskussionen om logon tog ordentlig fart när marknadsföringsgruppen tillsattes. Gruppen undrade hur en förening kunde ha en symbol, som man inte visste vad den symboliserade. I november 1998 visade Kristina Wallström ett förslag till ny logo. Det var en mycket trevligt tecknad val, glad och rund. På protokollet från årsmötet i februari 2000 används den nya logon för första gången.

100-årsjubileet

Frågan om hur 100-årsjubileet skulle manifesteras väcktes redan i januari 1998. Huvudragen av aktiviteterna inför jubileet tog form på årsmötet 2002. Då bestämdes bland annat att en historik skulle skrivas, att något större montage skulle skänkas till museet och att en jubileumsfest skulle hållas. Jubileumsfesten, som hölls på museet den 19 januari 2004, var ett storstilat arrangemang. Kvällens värdpar Erling Haack och Rose Marie Kirovic var välkända för gästerna. Efter en välkomstdrink höll ordföranden Torkel Hagström ett högtidstal, därefter utsågs Bengt Hubendick till hedersledamot i föreningen. Kvällens föredrag hölls av Torgny Nordin som berättade om den spännande vulkanön Surtsey. Maten, som bestod av biologiskt spännande ting, var komponerad av Torbjörn Eliasson från Västra Gastronomiska Akademin. För-

rätten bestod av kallt kött av delvis exotisk art; det var bison, bäver, dovhjort, antilop och vildsvin. Till huvudrätt serverades kokt fisk; det var kolja, torsk, vitling, gråsej, långa, kummel, lubb, fjärsing, havskatt, knot, uer, marulk, rödspätta, skrubbskädda, rödtunga och sandskädda. Deltagarna fick under livliga diskussioner försöka artbestämma både förrätt och huvudrätt. Talen var under denna historiska kväll många och stämningen mycket gemytlig. Föreningen fick ett flertal presenter och många lyckönskningar. Det var många verkligt goda vänner som träffades denna historiska kväll.

Slutord

100 år är en lång tid. Samhället har genomgått enorma förändringar under dessa år. Förändringens vindar har också blåst inom föreningen, speciellt de senaste 15 åren. Men

*Erling Haack och Rose Marie Kirovic (paret t h) var värdpar vid 100-årsjubileet.
Foto: Jan Tallnäs.*

*Ordföranden Torkel
Hagström kröner Bengt
Hubendick till hedersmedlem
under 100-årsfesten.
Foto: Jan Tallnäs.*

*Maten till jubileumsfesten
ordnades av Torbjörn
Eliasson från Västra
Gastronomiska Akademin.
Foto: Jan Tallnäs.*

precis som när föreningen förändrades på Hubendicks tid har inte dess starkaste tradition och själ ändrats. Föredragen har fortsatt och man kan ju bara hoppas att det så får förbli. Henricis vackra ord från föreningens start gäller i högsta grad än i dag: *En sammanslutning bland dem, som älska naturen med dess skiftande rikedom i djurliv, växter och skönhet.* Fast nu med tillägget ...och *Naturhistoriska museet.*

Tack

Det är en mycket kär plikt att tacka de personer som hjälpt mig med artikeln. Anders Enemar, Erling Haack, Torkel Hagström, Birgitta Hansson, Bengt Hubendick, Sven Mathiasson, Ingvar Nordin, Lars Orrhage, Jan Thulin och Eva Wallgren har alla granskat manus. Genom sina kunskaper om föreningen har deras synpunkter varit till stor hjälp och tillfört mycket. I flera fall har de också lämnat förslag på förbättringar när det gäller ordval, språkbruk och meningsbyggnad.

Torkel Hagström vill jag tacka speciellt, han har granskat mina texter fortlöpande. Åsa Holmberg och Per Lekholm har hjälpt till med bilder ur museets bildarkiv, fotograferat och scannat. Hely Rendahls arbete med uppordningen av föreningens arkiv har gjort att jag kunnat arbeta effektivt. De senaste 20 - 25 årens handlingar var i en allmän röra, innan hon började det mödosamma sorteringsarbetet. Göran Andersson har bistått och stöttat mig med texten på ett mycket förtjänstfullt sätt. Eva Therstoll har hjälpt mig med olika saker, stort som smått men nog så viktigt. Sist men inte minst har Kerstin Bengs och Elisabeth Hagström översett sammanfattningen och granskat texten.

Summary

On the 19th of January in 1904 thirteen gentlemen were gathered at restaurant Valand. They were sportsmen and lovers of open-air life and their wish was an association among those who love nature with its varied richness in fauna, flora and beauty. That night Göteborg Biological Association was established.

Föreningens arkiv med bl a matriklar och mötesprotokoll finns på Naturhistoriska museet.

Foto: Per Lekholm.

With these beautiful words Paul Henrici begins the jubilee publication that was published with the 25th anniversary jubilee of the association at hand in 1929.

Now the association is 100 years old and many exciting things have happened during the course of years. Göteborg Biological Association has always been closely connected to Göteborg Natural History Museum – often with the museum director as its president. The start of the association was brilliant. Lectures and excursions were arranged with great enthusiasm. They went by car, bus, boat and train – always to places in the focus of the scientific debate. It was places like Täkern, Måkläppen, Hallands Väderö and Öland that were visited.

The pride of the association is the ringing of birds, already in 1911 a pilot project started. Those bird ringings, being the first in Sweden, became a scientific success! In the springtimes of 1911 and 1912 Gustaf Kihlén was ringing as much as 154 rough-legged buzzards. When the recaptures started to be reported two main learnings were to be made: the movings of this buzzard were now at least partly mapped out and – most important – bird ringing proved to be a very effective method when studying migratory birds. The excellently written account by Viking Fontaine is the best example of this. Between 1911 and 1959 the association had ringed 270 484 birds from 239 species; until 1959 there were 8 184 recaptures, distributed amongst 160 species.

The strongest tradition of the association is the arrangement of lectures. As is proper, these deal with biology, however in a wide perspective. A rough estimation gives about 700 lectures during the 100 years. The titles of the lectures are many times exquisite. A few samples: "An Irish surgeon in Queen Victoria's England. The excentric father of a famous man", "The Danish expedition to the Philippines and some of its results". The lecturers have come from far and near. The association's "own people" like L. A. Jäger-skiöld, Bengt Hubendick and Sven Mathiasson held lots of lectures. Among the invited lecturers we recognize many names: Sten Bergman, Jan Lindblad, Sven Gillsäter, Nils Dahlbäck a. o.

Another area always close to the heart of the association is the environment protection. Already at the April meeting in 1904 the firm decision was to *work locally near Göteborg for the protection of the Swedish nature*. For example, the protection of Rya skog is initiated by the association, as the question was raised at the December meeting in 1920. In the 1920's it was a matter of rescuing the large shell deposits in Uddevalla. Already Linneaus had classified these among the wonders of Bohuslän.

During the president-ship of Bengt Hubendick, from 1960 to 1981, the association was to be changed for the first time. For instance women now could participate on equal terms in the association. The latest 15 years, with Torkel Hagström as president, has developed the association into a modern friend association. During this period old traditions have been re-vitalised, there have been excursions and delivering of scholarships. The association also contributes to the economy of the museum, a. o. by paying for the publishing of the museum yearbook.

Much have changed since that night at the beginning of the last century, when Göteborg Biological Association was founded. The fauna of the surroundings of Göteborg is in many aspects different. Göteborg Natural History Museum has got a house of its own in the Slottsskogen Park. Something which still holds true, however, is the characteristics by Paul Henrici about the association: *An association among those who love nature with its varied richness in flora, fauna and beauty*.

Litteratur

- AHRENBORG, D. T. 1924. Jaktminnen. – Göteborgs jaktsällskap, Göteborg. 180 sid.
- AMINOFF, F. 1959. Svenska Naturskyddsföreningen 50 år. – Svenska Naturskyddsföreningen, Stockholm. 160 sid.
- BLANDIN, T. 1997. Göteborgs Biologiska Förening. Några glimtar från de 25 första åren. – *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 1997*: 61-64.
- 1999. Göteborgs Biologiska Förening 1925. – *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 1999*: 51-54.
- 2000. Göteborgs Biologiska Förening 1914. – *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 2000*: 53-58.
- BOTHÉN, C. O. 1902. Iakttagelser rörande fågelfaunan i Göteborgs och Bohus län. – *Bihang till K. Svenska Vet.-akad. Handlingar Band 28, Afd. IV. N:o 4*: 1-87.
- EDELSTAM, C. 1975. Sten Bergman. Den siste av de stora. Mot fjärran land. Berömda svenska upptäckare. – Västergötlands Turisttrafikförening.
- ERIKSSON, J. 1953. Djuphav och vulkanöar. – Aktiebolaget svensk litteratur, Stockholm. 323

- sid. + en utvikbar karta.
- FRANSSON, T. & PETTERSSON, J. 2001. Svensk ringmärkningsatlas. Vol. 1. – Stockholm.
- HASSELBLAD, V. 1933. Skydda berguven. – *Göteborgs Jaktsällskaps årsbok*: 56-64.
- HUBENDICK, B. 1989. Återanvänt hjärnskrot ur en biologs minnen. – Gidlunds Bokförlag, 381 sid.
- JÄGERSKIÖLD, L. A. 1912. Något om flyttfåglar. – *Populär Naturvetenskaplig Revy*: 28-32 och 69-80.
- 1928. Något om våra flyttfåglar. – *Naturens liv i ord och bild. Första delen. Bokförlaget Natur och Kultur, Stockholm*. 373-386.
- 1943. Upplevt och uppnått, ur minne, brev och loggböcker. Söderström & C:O Förlagsaktiebolag, Helsingfors. 555 sid.
- MATHIASSEN, S. 1962. Femtio års fågelmärkning vid Göteborgs Naturhistoriska Museum, en tillbakablick. – *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 1962*: 22-63.
- RISBERG, B. 1994. Några anteckningar om L. A. Jägerskiöld. Stencil.
- SVENSSON, U. 1997. Projekt Västsvenska småvatten. – *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 1997*: 49-52.
- SWÄRD, S. 1942. Bibliographia jaegerskiöldiana. Festskrift tillägnad L. A. Jägerskiöld på 75-årsdagen 1942. – *Meddelande från Göteborgs musei zoologiska avdelning*: 1-46.
- THULIN, J. 1984. Orvar Nybelin och ett av hans efterlämnade manuskript. – *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 1984*: 15-30.
- 1992. Om Orvar Nybelin och hans Lapplandresa 1913. – *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 1992*: 19-33.
- Paul Henrici och en utförlig sammanställning av föreningens flyttfågelmärkning 1911-1929 av L. A. Jägerskiöld. Lista på samtliga föredrag från föreningens stiftande 1904 till och med mars 1929. Lista på samtliga, smärre meddelanden och demonstrationer vid föredragen. Beskrivningar av föreningens utfärder 1905-1928. Lista på styrelsen 1929. Lista på samtliga styrelsemedlemmar från föreningens stiftande. Lista på föreningens medlemmar 1929, med namn och adress.)
- MATRIKEL. 1929. – 24 sid. (Lista på styrelsen 1929. Lista på föreningens medlemmar 1929, med namn och adress.)
- MATRIKEL. 1939. – 36 sid. (Lista på styrelsen 1939. Lista på föreningens medlemmar 1939, med namn och adress.)
- GÖTEBORGS BIOLOGISKA FÖRENING. 1954. – 77 sid. (Matrikeln trycktes när föreningen var 50 år. Förord av Orvar Nybelin. Lista på samtliga styrelsemedlemmar från föreningens stiftande. Lista på samtliga föredrag från föreningens stiftande 1904 till och med mars 1954. Föreningens utfärder 1905-1953. Föreningens flyttfågelmärkning 1911-1953, av Viking Fontaine. Föreningens medlemmar i mars 1954, med namn och adress, samt datum för när personen blev invald i föreningen.)
- GÖTEBORGS BIOLOGISKA FÖRENING. 1964. – 47 sid. (Matrikeln trycktes när föreningen var 60 år. Förord av Bengt Hubendick. Lista på samtliga föredrag från april 1954 till och med januari 1964. Föreningens medlemmar i januari 1964, med namn och adress samt datum för när personen blev invald i föreningen. Lista på avlidna eller utgångna medlemmar sedan 1954.)

Föreningskrifter

- STADGAR. 1919. – 4 sid.
- MATRIKEL OCH STADGAR. 1925. – 23 sid.
- GÖTEBORGS BIOLOGISKA FÖRENING 1904 - 1929. – A. Lindgren & söners boktryckeri, Göteborg 1929, 92 sid. (Historik av

Göteborgs Biologiska Förening

Vänförening till Naturhistoriska Museet Göteborg

Göteborgs Biologiska Förening
stöder projekt vid Naturhistoriska museet
och delar också ut stipendier inom
ämnesområdet biologi.

Göteborgs Biologiska Förening
har en årsavgift om 150 kr.
Studerande och pensionärer 100 kr.
Familjemedlemmar 50 kr.
Alla intresserade är välkomna
som medlemmar!

Göteborgs Biologiska Förening
erbjuder sina medlemmar fri entré till
Naturhistoriska museet. Fullbetalande
medlemmar får dessutom museets årsskrift
och program samt personlig kallelse till
föreningens egna aktiviteter. Museets butik
har ibland speciella rabatterbjudanden till
medlemmarna.

Göteborgs Biologiska Förening
är ett populärvetenskapligt forum, en
mötesplats för både amatörer och fackmän
med intresse för natur och naturvetenskap.

Göteborgs Biologiska Förening
arrangerar föredrag, filmvisningar,
studiebesök, exkursioner m m inom
det biologiska ämnesområdet i mycket
vidsträckt bemärkelse. Dessutom erhåller
medlemmarna inbjudningskort till bl a
utställningspremiärer på museet.

Göteborgs Biologiska Förening
har möte tredje torsdagen varje månad under
september - maj. Mötena äger i regel rum i
Naturhistoriska museets föreläsningssal. Vid
majmötet förevisas nyheter på museet.

Göteborgs Biologiska Förening
- Naturhistoriska museets vänförening -

Naturhistoriska museet
Box 7283
402 35 GÖTEBORG
Tel. 031 - 775 24 00 vx.
Fax 031 - 12 98 07
Hemsida: www.gnm.se/biolfor/index.htm

Årstryck 2004 från Göteborgs Naturhistoriska Museum har en stor fokusering på museets vänförening, Göteborgs Biologiska Förening, som fyller 100 år. Föreningen har som tidigare stått för tryckkostnaderna och stöder museet på fler sätt, t ex genom medverkan i programpunkter och finansiering av olika projekt. Ett stort tack till föreningen för allt detta! Ett tack också till den personal på museet som bidragit i arbetet, främst Sture Myhrén som hjälpt till med redigeringen, Elisabeth Hagström med flera som textgranskat, Per Lekholm och Åsa Holmberg som arbetat med bilderna och inte minst alla författarna.

Årstrycket inleds som alltid med en *årsberättelse*, en redogörelse för arbetet på museet under år 2003. I årsberättelsen finns även en lista på publikationer som utarbetats av museets personal eller som grundar sig på museets material.

Faunistiskt nytt är i år uppdelat i inte mindre än fyra artiklar. I dessa redovisas något av det som under det senaste året inlämnats eller rapporterats till museet. En artikel behandlar ryggradsdjur och en annan tar upp några intressanta insekter. Den tredje behandlar nya fynd av snäckor, sniglar och musslor. Slutligen bjuder vi på en rapport om vad som hänt med det ryggradslösa djurlivet i haven under senare år. Museet har tidigare arbetat mycket med marina djur och kommer även i framtiden att ägna sig åt denna idag hårt utsatta fauna.

Den andra halvan av detta årstryck handlar om *Göteborgs Biologiska Förening 100 år*. Vi får en detaljerad inblick i föreningens aktiviteter under de hundra åren. Berättelsen illustreras rikligt med bilder från museets fotoarkiv och från flera andra källor. Författaren, Tommy Blandin, har lagt ner ett mycket stort arbete på denna historik.

Välkommen till museet när du har läst färdigt! Här finner du bland mycket annat en utställningslokal som är helt unik, däggdjurssalen. Under årens lopp har den fyllts med högklassiga montage och utgör en verklig upplevelse. En nyhet för året är en manvarg från Nordens Ark, monterad av Birger Nordahl, Uppsala, och skänkt till museet av Göteborgs Biologiska Förening som en manifestation av sin hundraåriga tillvaro. Ytterligare ett tack till föreningen!

Göran Andersson